

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARAASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARAASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA SİYASASI

YASEMİN KONUKCU

7716107

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. FUAT AKSU

İSTANBUL-2011

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KAFKASYA SİYASASI

YASEMİN KONUKCU

7716107

Tezin Enstitü’ye Verildiği Tarih 02.02.2011

Tezin Savunulduğu Tarih 09.02.2011

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fuat Aksu

Jüri Üyeleri : Özden Feynep Oktar
: Gizdem Nas
:

İmza
Fuat Aksu
Özden Feynep Oktar
Gizdem Nas

İSTANBUL

Ocak-2011

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KAFKASYA SİYASASI

YASEMİN KONUKCU

Ocak, 2011

Bu tez çalışmasında Avrupalılık kimliğinin AB Kafkasya siyasetindeki rolü incelenmiştir. Genel anlamda Avrupalılık kimliği demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisi çerçevesinde tanımlanmıştır. AB'nin bütünleşme zeminini oluşturan değerler aynı zamanda dış politikasının yönünü de belirlemektedir. AB'nin bölgesel politikaları çerçevesinde Kafkasya'da yaşanan “dönüşüm” ise çok yönlü ve birbirini tamamlayıcı araçlarla şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu “dönüşüm” aynı zamanda bir Avrupalılaştırma sürecini ifade etmektedir. Bu çalışma Avrupalılık kimliğinin AB'nin Kafkasya siyasetindeki anlamını ve yerini ortaya koymaya çalışmakta, uluslararası ilişkilerde kimliğin bir araç olarak nasıl işlevselleştiğini incelemektedir. Bu bağlamda birinci bölümde kimlik kavramının uluslararası ilişkiler ve Birlik açısından anlamı tartışılmış, AB'nin kimlik merkezinden bütünleşme perspektifi ortaya konulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Avrupalılık kimliğinin ve değerlerinin hukuki temelleri ve bu amaçla işlevselleşen kurumları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Kafkasya'nın genel siyasi yapısı ve bölgede rekabet eden küresel aktörler ve bu aktörlerin ekonomik ve siyasi hedefleri değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, AB'nin bölge politikaları ve sorunlarına yaklaşımında Avrupalılık değerlerinin rolü değerlendirilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda AB'nin geliştirmiş olduğu projeler, mali yardımlar ve diğer siyasi araçlarla Avrupalılık değerlerini temsil eden normlar üzerinden bölgeyi dönüştürme çabası ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılık, Bütünleşme, Kimlik, Çıkar, Öteki, AB-Kafkasya İlişkileri, Konstrüktivizm, Hegemonya, Avrupa Merkezizetçiliği, Yönetişim.

ABSTRACT

EUROPEAN UNION'S CAUCASUS POLICY

YASEMİN KONUKCU

January, 2011

The role of European Identity which is effective on EU's Caucasus policy was examined in this thesis. European identity is depicted within the framework of democracy, human rights, superiority of law and the market economy. The values of Europe which are based upon integration motivation of European Union lead to direction of its own foreign policy. The evolution of Caucasus which is based on European identity is shaped by using sophisticated and mutually complementary policy instrument. Further, this dissertation study portrays the role of European identity in Caucasus policy and how identity becomes functional in international relations as a policy instrument. In this case, the meaning of identity is discussed from the viewpoint of European Union and international relations in the first chapter. In addition to this, European integration perspective is also explained in terms of identity. In the second chapter, legal roots of European identity and norms, and the institutions established for this purpose are examined. Finally, general political structure of Caucasus and the other global actors which struggle with each other in this region are described in the third chapter. Moreover, the approach of European Union to the regional policies and problems, and how the western values play a key role are explicated in this chapter.

Consequently, in the end of the examination, EU's transformation efforts which includes projects developed by EU, economical aids and the other political instrument are explained from the point of norms which represent European identity.

Keywords: Europeanization, Integration, Identity, Interest, Other, EU-Caucasus Relations, Constructivism, Hegemony, European Centralism, Governance

ÖNSÖZ

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya küresel rekabetin en yoğun yaşandığı bölgelerden birisi haline gelmiştir. Bu rekabette rol alan en önemli aktörlerden biri de AB'dir. AB'nin kurumsal rolü Avrupalılık kimliğine bağlı ve derinleşme stratejisine dayalı olarak şekillenmektedir. Kafkasya'nın siyasi, ekonomik ve etnik sorunları Avrupalılık kimliği ekseninde tanımlanmakta ve AB'nin kurumsal olarak etkin bir şekilde içinde yer aldığı bir süreçte çözümlenmeye çalışılmaktadır. AB üzerinden tanımlandığı hukuki, siyasi ve ekonomik değerleri bölge ülkelerine ihraç ederken, küresel bir aktör olarak kendi rolünü pekiştirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada uluslararası ilişkilerde kimliğin rolü bağlamında AB'nin Kafkasya siyasasını analiz etmektedir.

Çalışma sürecinde katkılarından ve sabrından dolayı hocam Doç. Dr. Fuat Aksu'ya, Tez metninin gözden geçirilmesi konusunda olağanüstü bir çaba harcayan Betül Ayanoğlu'na ve Mehmet Özyürek'e, diğer tüm arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Yasemin Konukcu

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. AVRUPALILIK KİMLİĞİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
2.1. ONTOLOJİK BİR TARTIŞMA.....	4
2.1.1. Kuramsal Çerçeve.....	5
2.1.2. Kimlik ve Çıkar Kavramları	13
2.1.3. Avrupalılık Kimliği.....	17
2.1.4. Avrupalığın İnşası.....	22
2.1.5. Avrupalılığın Ötekisi	26
2.2. AB’NİN GENİŞLEME VE DERİNLEŞME STRATEJİSİNDE KİMLİĞİN YERİ	31
2.2.1. Avrupa’nın Kurumsal Bütünleşme Süreci.....	31
2.2.2. Bölgesel Bir Entegrasyondan Küresel Değerler Sistemine	32
2.2.3. Yeni Komşuluk Siyaseti ve Yeni İktidar Alanları	34
2.2.4. Ekonomik Entegrasyonun Siyasal Anlamı	36
3. AVRUPALILIK KİMLİĞİNİN SİYASALLAŞMASINDA BELİRLEYİCİ OLAN AKTÖRLER VE STRATEJİLER	39
3.1. AB’YE BAĞLI AKTÖRLER	39
3.1.1. Avrupa Konseyi	39
3.1.2. Avrupa Parlamentosu.....	42
3.1.2.1. Bir Katılım Modeli Olarak “Yönetişim”	44
3.1.3. Avrupa Adalet Divanı.....	47
3.1.4. Avrupa Komisyonu.....	50
3.2. AVRUPALILIK DEĞERLERİNİN HUKUSAL ÇERÇEVESİ VE STRATEJİLER	54
3.2.1. Avrupalılık Değerler Sisteminin Hukuksal Referansları	54
3.2.2. Mali Yardım.....	58
3.2.3. Siyasi Müdahaleler	61
3.2.4. İnsan Hakları ve Demokrasi	62
3.2.5. AB’nin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme “ <i>Quo Vadis Europa?</i> ”	64
4. KAFKASYA’DA KİMLİK POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI.....	68
4.1.1. Tarihsel Olarak Kafkasya’da Siyasal Süreç.....	68
4.1.2. Kafkasya’da Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı.....	70
4.2. KÜRESEL AKTÖRLER BÖLGESEL REKABET	71
4.2.1. AB.....	72
4.2.2. ABD	75

4.2.3. Rusya Federasyonu	76
4.2.4. Kurumsal Aktörler ve Kimlik Politikaları	78
4.3. KİMLİK POLİTİKALARI AÇISINDAN KAFKASYA: AB’NİN KAFKASYA YAKLAŞIMLARI	79
4.3.1. Avrupa Kafkasya’sı Yaklaşımı	83
4.3.2. Balkan Kafkasya’sı Yaklaşımı	83
4.3.3. Hazar Kafkasya’sı Yaklaşımı	84
4.3.4. Zakavyazya Yaklaşımı	84
4.3.5. Eski Sovyet Kafkasya’sı Yaklaşımı	84
4.3.6. Orta Doğu Kafkasya’sı Yaklaşımı	84
4.3.7. Üçüncü Dünya Kafkasya’sı yaklaşımı	85
4.4. NORMATİF YAKLAŞIMLARDAN PRATİK STRATEJİLERE	85
4.4.1. Bölge Ülkelerinin Siyasi ve Ekonomik Yapılarının Dönüşümünde Avrupalılaşma	86
4.4.2. Hukuki Temeller: Ortaklık Anlaşmaları	88
4.4.3. AB Tarafından Bölgeye Yönelik Yürütülen Projeler	90
4.4.3.1 TACİS Programı	90
4.4.3.2. TRACECA Programı	91
4.4.3.3. INOGATE	92
4.4.3.4. Avrupalılaşma ve “Sivil Toplum Diyalogu”	92
4.4.3.5.Twinning ve TAIEX	93
4.5. AVRUPALILIK TEMELİNDE AB’NİN BÖLGESEL SORUNLARA YAKLAŞIMI	94
4.5.1. Etnik Sorunlar	99
4.5.2. Sınır Anlaşmazlıkları	102
4.5.3. Hazar Sorunu	104
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	130

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AGSK: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

AGSP: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AKP: Avrupa Komşuluk Politikası

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AT: Avrupa Topluluğu

ATAD: Avrupa Topluluğu Adalet Divanı

ATS: Avrupa Tek Senedi

BM: Birleşmiş Milletler

IMF: International Monetary Fund

INOGATE: Interstate Oil and Gas Transport to Europe

ISPA: Instrument For Structural Policies For Pre-Accession

NATO: North Atlantic Treaty Organisation

PHARE: Poland and Hungary Actions for Economic Reconstruction

SARARD: Special Accession Programme For Agriculturel and Rural Development

TACIS: Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States

TEMPUS: Trans European Mobility Programme for University Studies

TRACECA: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia

1. GİRİŞ

AB ulus-üssü bir yapı olarak normlar üzerine inşa edilmektedir. Bu normlar/değerler genel anlamda Avrupalılık kavramı içerisinde tanımlanmaktadır. Avrupalılık kimliği AB'nin genişleme ve derinleşme stratejilerinde olduğu gibi dış politikasında bir siyasi model önermektedir. AB “politik bir toplum” olarak kendi kendini inşa ederken, normlar/değerler üzerinden küresel nüfuz oluşturma çabası içerisinde.

AB “yeni dünya düzeninde”, demokrasi, insan hakları, sivil toplum, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisinin koşullarının oluşturulmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda Avrupalılık kimliği coğrafi, tarihsel ve ortak kültüre dayalı ve bunlarla sınırlı bir kavram olmanın ötesinde, AB'ye atfedilen değerler sistemini ve hukuki normları evrensel bir konuma yerleştirilmektedir. AB'nin bir siyasi tasarım olarak kendi içinde sorunlara rağmen başarılı bir şekilde devam etmesi, dış politikasında da benzer bir stratejiyi hayata geçirmesine olanak sağlamıştır.

Günümüzde dış politikada normatif değerlerin önemi somut bir şekilde artmıştır. Bu normatif değerler İkili ilişkilerde olduğu kadar, çok taraflı uluslararası yapılarda da istikrarın temeli olarak görülmeye başlanmıştır. Uyuşmazlıkların çözümünde veya hasım kabul edilen devletlerin uluslararası ilişkilerden tecrit edilmesi sürecinde insan hakları, demokrasi gibi kriterlerin etkisi açıkça görülmektedir. Öte yandan, bu kriterlerin uygulamada tutarlı ya da bütün ilişkilerde geçerli olduğu tezi oldukça tartışmalıdır. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü'ne göre, Avrupa Birliği insan hakları konusunda çelişkili bir yaklaşım sergilemektedir. İdam cezası, ifade özgürlüğü ve insan hakları savunucularının korunması konusunda kararlı bir tutum sergileyen birçok Avrupa ülkesi, kendi sınırları içinde, mültecilerin korunması, ırkçılık ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik uluslararası standartlar konusunda daha az istekli davranmaktadır.¹

¹ “Uluslararası Af Örgütü 2009 Raporu”, www.amnesty.org.tr/ai/system/files/yillikrapor2009.pdf [11.12.2009].

Bunun yanında küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler ile birlikte ulaşım, teknoloji, bilgi paylaşımı ve özellikle medya yoluyla kültürel sınırların ortada kalması “tek bir dünya toplumu” tezinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı noktada “dünya toplumunun” değer yargıları ve normlarının belirlenmesi süreci ortaya çıkmaktadır. Bu normları belirleyen küresel güçler aynı zamanda siyasi ve ekonomik çıkarları için sözü edilen normlar aracılığıyla devletlere yaptırım uygulayabilmektedir. Sonuç olarak uluslararası normlar veya bu tezin temelini oluşturan Avrupalılık değerleri/kimliği norm olmanın yanında “yumuşak güç” haline gelmiştir.

AB’nin Kafkasya stratejisinde yumuşak güç unsurları ve normatif değerler öne çıkmaktadır. Yumuşak güç kavramını uluslararası ilişkilerde ilk defa Joseph S. Nye kullanmıştır. Nye’e göre yumuşak gücün kaynakları, teknolojik liderlik, askeri ve ekonomik büyüklük, ulus-üstü iletişim ağını kontrol etmek olarak sıralamaktadır. Nye’e göre yumuşak güç sahibi ülkelerin özellikleri, küresel normlara hâkim olmaya yakın kültür ve fikirler, küresel iletişim kanallarında ve küresel sistemde saygınlık sahibi olmaktır.² Bu tanımlamaya göre AB’nin bölgesel politikalarında sahip olduğu yumuşak gücün oranı ile izlenen politikaların etkinliği arasında bir paralellik kurulması mümkündür.

Bu tez çalışması, kimliğin uluslararası ilişkilerde giderek artan bir öneme sahip olduğunu temel alarak, AB’nin dış politikasında ve Güney Kafkasya siyasetinde doğrudan ya da dolaylı bir amaç olarak rolünü ortaya koymaya çalışacaktır. AB’nin ortaya koyduğu siyasi yaklaşımlar çerçevesinde kimliğe yapılan vurgulamalar ve kurumsal yapılara dayalı çok yönlü projeler değerlendirilerek Kafkasya siyasetinin temel eğilimleri sorgulanacaktır.

Kuzey Kafkasya’da bulunan özerk bölgeler Rusya Federasyonu’nun parçası olduğundan AB’nin fiilen rolü sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Kuzey Kafkasya bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Zaman dilimi olarak 1990’lı yıllardan günümüze kadar olan süreç seçilmiştir. Uluslararası ilişkilere yaklaşımda farklılaşmalar, AB’nin güçlü bir bütünleşme sürecine girmesi ve Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması 1990’lı yılların başından itibaren

² Joseph Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, çev. Gürol Koca (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003): 30.

şekillenmeye başladığı için bu dönem seçilmiştir. Bu çalışma AB'nin Kafkasya üzerinde yürüttüğü politikaların kimlik boyutuna yönelik olduğundan uluslararası ilişkiler ve siyaseti bilimine yönelik kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunun yanında, elektronik kaynaklar, dergi ve gazeteler de araştırılmıştır. Kimlik ve dış politika arasındaki ilişki din farklılıkları/çatışmaları üzerinden uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte uluslararası ilişkiler disiplininde 1990'lı yıllarda itibaren ele alınmaya başladığından, konu ile ilgili çalışmalar teorik düzeyde kalmış, teorik yaklaşımın yapılan araştırmalara yansması ise görece sınırlı olmuştur.

Bu çerçevede araştırma aşağıdaki bölümlendirmeye uygun olarak tasarlanmıştır:

Birinci bölümde konunun teorik arka planı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde 1990'lı yıllara da yaşanan dönüşüm konstruktivizm ve hegemonya yaklaşımları üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Aynı zamandan Avrupalılık kimliğinin anlamı, inşası ve kimliğin uluslararası ilişkilerde ki konumu değerlendirilecektir.

İkinci bölümde Avrupalılık kimliğinin küresel bir normlar sistemi haline gelmesinde rol alan aktörler ve bu aktörlerin stratejileri değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise, Kafkasya'nın siyasi yapısı, bölgesel aktörler ile Avrupalılık kimliğinin AB'nin Kafkasya siyasetindeki rolü ve reel politikada karşılığı işlenecektir.

2. AVRUPALILIK KİMLİĞİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. ONTOLOJİK BİR TARTIŞMA

Bu çalışma temelde Avrupalılık kimliğinin AB'nin Kafkasya siyasasında nasıl araçsallaştığını ve bu çerçevede kimlik çıkar ilişkisinin uluslararası ilişkilere hangi boyutta yansıdığını tartışmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler konusundaki kuramsal değerlendirmeler ve 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan tartışmalar önem kazanmaktadır. Zira geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında devlet, temel ve homojen bir aktör olarak değerlendirilirken, Soğuk Savaş sonrası gerek toplumsal yaşamda gerek siyasal yaşamda ve devletlerarası ilişkilerde kimlik olgusunun temel parametrelerden biri olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu nedenle bu bölümde son yıllarda kimlik konusunun uluslararası ilişkiler açısından kuramsal tartışmalardaki yeri ile kimliğin AB bütünleşme sürecindeki önemi ve çıkar ilişkilerindeki rolü tartışılmaktadır. Aynı zamanda, kuramsal tartışmalarda 1990'lı yılların ardından yaşanan farklılaşmalar, uluslararası ilişkilerde kimlik olgusunun anlamını, siyasal kültürleri etkileme biçimlerini, devletlerarası ilişkileri ve ittifakları teorik bir temele kavuşturmak amaçlanmaktadır.

Diğer yandan bütünleşme, her analiz düzeyi için aileden uluslararası topluma kadar düşünülebilecek bir kavramdır. Aynı zamanda bir süreci de ifade etmektedir. Süreç içerisinde gerçekleşen izolasyon ve bütünleşme koşulları bir bütün olarak şekillenir.³ Bütünleşme sağlanması için sürece dâhil olan üyelerin ya da katılımcıların bir takım kriterler benimsemesi gerekmektedir. Devletlerarasında birçok kurumsal yapı “Dünya Toplumu”nun problemleri ile ilgilenmektedir. Genel anlamda devletlerarası ilişkilere dayanan, birtakım kriterler içeren ve bu kriterler yoluyla şekillenen AB bütünleşme süreci için ortak bir kimlik oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Bunun yanında, Soğuk Savaş sonrası Avrupa’da bütünleşme ile ilgili yaşanan

³ A.J.R. Groom, Alexis Heraclides, “Integration and Disintegration”, **A Handbook of Current Theory International Relation**, ed. Margot Light, A.J.R Groom (London: Frances Pinter, 1985): 174.

genişleme, derinleşme, anayasa, yönetim, kimlik ve güvenlik gibi konular üzerine yapılan tartışmalarda da görüleceği gibi, birçok yönden siyasal “yeni” Avrupa ile karşılaştığımız söylenebilir⁴. Değişim genel olarak, Sovyetler Birliği’nin dağılmasına ve Soğuk Savaş’ın getirdiği farklılıkların ortadan kalkmasına bağlanmaktadır. Bütünleşmeye temel oluşturan ya da bütünleşmenin parametrelerini ifade eden kavram ise Avrupalılıktır. Çünkü Avrupa ülkelerini Dünya sahnesinde daha güçlü bir birlik konumuna taşıyacak Avrupa düzeyinde bir siyasal erk, demokratik meşruiyet ve ülkü birliği için asgari düzeyde bir ortak kimlik,⁵ bir Avrupalılık bilinci, hem iç hem de ortak dış politikada büyük bir önem arz etmektedir. Avrupa yurttaşlığının kültürel-siyasal boyutu da, Avrupalılık kimliği etrafında şekillenecektir.⁶ Bu bağlamda, 14 Nisan 1992’de AB Komisyonu Başkanı, Jaques Delord’un “Önümüzdeki 10 yılda Avrupa’ya bir duygu vermeyi ve ona duygu ve anlam vermeyi başaramazsak Avrupa birleşmesi için hiçbir şansımız kalmaz”⁷ ifadesi “ortak kimliğin” Avrupa için ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.1. Kuramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkilerde kuramsal tartışmalarda gelinen nokta değerlendirildiğinde, bütünleşme sürecindeki “ortak kimliğin” önemine işaret eden tespitlere paralel bir yorumlama düzeyinin oluştuğunu söylemek mümkündür. 1990’lı yıllara kadar devleti temel aktör olarak ele alan realist/pozitivist akımların uluslararası siyaseti bu temel aktörün ilişkileri bağlamında incelediği görülmektedir.⁸ Realistler devleti üniter verili bir aktör olarak ele alır ve aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal ve kültürel kaynağı ile ilgilenmez.⁹

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkiler İdealizm ekseninde anlaşılmaya çalışılmış, ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte Realizm

⁴ Nilüfer Karacasulu, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, c. 3, s. 9 (2007): 82.

⁵ Bahadır Kaleağası, “İçinden Reform Geçen Ülke”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=40356&l=1> [10.08.2009].

⁶ Yeşim Gündoğdu, “Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Olabilir mi?”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c. 3, s. 2 (2004): 23.

⁷ Bkz. Kadir Koçdemir, “Ortak Değerler Bağlı Ortaklık: AB”, **Çağdaş Uygarlığın Yolu mu? Ulusal Egemenliği Sonu mu? Sempozyumu**, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2005): 35.

⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001): 59.

⁹ Mustafa Küçük, “Uluslararası ilişkilerde Konstruktivist Dönüşü Anlamak”, **Ege Akademik Bakış**, c. 9, s. 2 (2009): 782.

ivme kazanmıştır.¹⁰ Realizm bir anlamda İdealizme eleştirel bir perspektiften bakarak kendisini sistematize etmiştir. Öncelikle İdealizmin etkisinde yaşanan reform çabaları ABD Başkanı Wilson'ın "açıklık diplomasisi" prensibi üzerine şekillenmiştir. Bu çerçevede Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Buna ek olarak ulus-devlet yapısını aşarak "misyoncu-normatif" bir akılcılığa dayalı uluslararası toplum oluşturulması öngörülmüştür. Ancak bu yaklaşım uluslararası sistemde ve ekonomik düzende yaşanan tıkanma ve krizleri engelleyememiştir. Bu süreçte realizm akımının uluslararası ilişkilere bakışının temelleri atılmaya başlamıştır. Bu akımın belirlediği prensiplere göre, insan kendi çıkarları peşinde koşan, güç isteyen bencil bir varlıktır. Uluslar da bireylerde olduğu gibi kendi çıkarları peşinden koşar ve ulusal çıkarlara büyük önem verirler. Böylece dış politika ulusal çıkarların gerekleri olarak tanımlanmış olmaktadır. Buna göre ulusal çıkarlar ütopyalar, evrensel ahlâki temalar çerçevesinde değil, uluslararası var olan gerçekler etrafında tanımlanmalıdır. Soğuk Savaş sürecinde ise, ideolojik gerginlikler, güç dengesi vurgulanarak aşılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Güç dengesinin vurgulandığı, askeri gücün ön plana çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Ayrıca ekonomik faktörlerin uluslararası ilişkilerde dikkate alınan ve sorunları aşmak için kullanılan bir araç olduğu söylenebilir.¹¹ Soğuk Savaş'ın bitiminden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Neo-realist akımlar ortaya çıkmıştır. Neo-realist yaklaşımlarda, güç dengesi konusunun üzerinde durulmuştur. Buna göre diğer ülkeler ABD'ye karşı dengeyi belirlemektedir. Bu sistemde yeni, çok kutuplu güçler dengesi ortaya çıkmıştır.¹²

Uluslararası ilişkilerde kimlik olgusunun farklı boyutları ile ele alınması ise özellikle Soğuk Savaş sonrası döneme rastlamaktadır. 1990'lı yıllarda yaşanan konstruktivist dönüşüm, kimlik, kültür ve normlar gibi toplumsal konuların kuramsal açıdan önem kazanmasına neden olmuştur.¹³ Aynı zamanda, dünya politik sisteminde yeni sorunların tanımlanmış olması, konstruktivist bakış açısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunlar: uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm, insan hakları ve bu

¹⁰ Christion Reus-Smit, "Constructivism", **Theories of International Relation**, ed. Scott Burchill, Andrew Develtak, 2. bs. (New York: Palgrave Macmillan, 2001): 189.

¹¹ Bülent Uğrasız, "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Dergisi**, c. 5, s. 2 (2003): 140-144.

¹² Robert Jackson, "Social Consructivism", www.oxfordtextbook.co.uk/orc/Jackson_sorensen3 [17.10.2009].

¹³ Küçük, **age**. 772.

konuda faaliyet gösteren kurumların ortaya çıkması¹⁴ olarak sıralanabilir. Bu süreçte sosyal realiteleri ve olayları tanımlayan kavram ve kurumların insan davranışlarını dikkate alma zorunluluğu¹⁵ olduğu anlaşılmıştır. Konstruktivist bakış açısının önem kazandığı siyasal ortam, toplumsal açıdan kimlik siyasetinin önem kazandığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu yükselişin nedenleri arasında da SSCB'nin çöküşü, küreselleşme ve modernist paradigmanın başarısızlıkları gibi nedenler sıralanmaktadır.¹⁶

Konstruktivizm, uluslararası ilişkilerde deneysel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım sübjektif unsur ve fikirlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünü tanımlamaya odaklanmaktadır. Teorinin bu açıdan araştırma ve ilgi alanları genel anlamda farklılaşmaktadır. Buna göre, dünyada yaşanan sosyal ve siyasal yapı, ortak inanç gibi sübjektif unsurlar dikkate alınması gereken bir düzeyde uluslararası ilişkileri etkilemektedir.¹⁷

Konstruktivist bakış açısı kendi yaklaşımına uygun bir yöntem belirlemiştir. Konstruktivizm, geleneksel kuramlardaki yapı çözüm yöntemleri ile kendini sınırlamayan bir bakış açısı içermektedir. Konstruktivizm, küresel siyasetin genel özelliklerini yorumlama amacına yönelik olarak bağımlılık ve çatışma ilişkilerini yapımcı ve yapı çözücü yöntemleri birbirine bağımlı olarak ele alır.¹⁸ Alexander Wendt, realist modellemenin sorunlarına dikkat çekmektedir. Çünkü bu yaklaşım, uluslararası sistemi yalnızca devletlerin davranışlarının belirlediğini kabul eder oysa uluslararası sistemi anlamak için siyasal kültürün anlaşılması gereklidir.¹⁹ Bunun yanında Wendt, Neo-realizm ve Neo-liberalizm gibi yaklaşımların incelemelerinin maddi unsurlara dayalı olduğunu ileri sürmekte; Yani sadece güç ve çıkar ilişkilerine

¹⁴ Reus-Smit, **age.** 196.

¹⁵ Bill McSweeney, **Security Identity and Interests: A Sociology of International Relations** (Cambridge: Cambridge University Press, 1999): 104.

¹⁶ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, (Ankara: Aşina Kitaplar, 2007): 15.

¹⁷ Jackson, **age.**

¹⁸ Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik**, ed. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996): 84.

¹⁹ Sam Goldman, "**Alexander Wendt, Social Theory of International Politics**" www.osun.org/Alexander+Wendt-pdf.html [29.10.2009].

dayalı olduğunu düşünmektedir.²⁰ Ona göre; “Neo-realistler, maddi gücün dağılımında çıkar ilişkilerini ve ortaya çıkan kutupluluğu inceleyerek savaşı; liberaller, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı inceleyerek barışı ve Marksistler, kapitalizme -üretim faktörlerine- başvurarak devlet biçimlerini ve hareketlerini açıklamaya çalışmaktadırlar. Savaş, bağımlılık ve kapitalizm maddeye dayalı kültür çerçevesinde çözümlenir. Kültürün işlevi düşünce olduğuna göre, maddeci yaklaşımlar idealist eleştirilere her zaman açıktır.”²¹ Bu nedenle Konstruktivizm, Soğuk Savaş’ın sonu, uluslararası sistemde kutuplaşma veya ittifakların dinamikleri gibi konularda inceleme yapan yeni bir uluslararası ilişkiler kuramı değildir.²²

Bunun yanında, Wendt kimlik konusunu uluslararası ilişkilerde inşa edici bir olgu olarak görmektedir. Buna göre, güçlü kültürel yapı iki mekanizma ile içselleştirilmesi sağlanmaktadır. Bu iki mekanizma, taklit ve sosyal öğrenmedir. İkisi arasındaki fark ikincisinin karşılıklı kurulan bir ilişkide tanımlanmasıdır. Yani sosyal etkileşim içinde bir öğrenme süreci yaşanır. Wendt, sosyal öğrenmenin nedensel mekanizmalarını ise karşılıklı bağımlılık, ortak kader, homojenlik ve kolektif kimliğin verimli sonuçları olarak açıklamaktadır. Değişim süreci, sadece devletler aracılığıyla değil de, birçok ajan tarafından inşa edilirse bu değişim doğal bir değişim olacak ve yeni bir kolektif kimlik yaratılacaktır. Başat aktör konumundaki devletler siyasal kültürlerinin içselleştirilmesinde üç strateji benimsenmektedir. Bunlar, zorlama, kazanım ve meşruiyet unsurudur.²³ Siyasal kültür de statik değildir, bir değişim halindedir. Siyasal kültürlerin içselleştirilmesi meşruiyet olgusunu yaratır ve sınırlarını belirler.²⁴

Wendt’e göre toplumsal yapılar da, üç unsuru içermektedir. Bunlar; paylaşılan bilgi, doğal kaynaklar ve toplumsal uygulamalardır. Toplumsal yapılar, ortak anlayış, beklentiler veya ortak bilgiler tarafından tanımlanır. İlişkilerin yapısı ve aktörlerin içinde bulunduğu durum onların çatışma ya da işbirliği durumunu belirler.²⁵

²⁰Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics** (Cambridge: Cambridge University Press, 1999): 94

²¹ Wendt, **age.** 136.

²² Wendt, **age.** 193.

²³ Goldman, **age.**

²⁴ Goldman, **age.**

²⁵ Jackson, **age.**

Wendt, analizinde bu yüzden devletlerarasındaki etkileşim üzerinde odaklanır ve uluslararası sistem ve iç faktörlerin rolüne de dikkat çeker. Martha Finnemore, buna benzer bir yaklaşım içerisindedir. Başlangıç noktası ise ülkelerin kimliklerini ve çıkarlarını tanımlanmasıdır. Finnemore göre devletlerin kimlik ve çıkarlarını etkilemede uluslararası toplumun normları araçsallaşmaktadır. Bu süreçte kimlik ve çıkarlar uluslararası güçler tarafından tanımlanmaktadır. Uluslararası toplumun normları farklı devletlere, uluslararası örgütler yoluyla iletilir. Bu durumda uluslararası normların devletlerin çıkarları olarak öğretilmesi kolaylaşır.²⁶

Anarşi durumunda ise özerk ve kendi çıkarları peşinde olan aktörler arasındaki ilişkinin sadece maddi yeteneklerin dağılımıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Fakat diğer taraftan, maddi kaynakları uluslararası toplumsal ilişkilerden/“ortak bilgidен”²⁷ kaynaklanan ve kuralları olan bir sistem olduğuna göre, uluslararası toplumsal bir yapıdan bahsedilebilir.²⁸ Bu durumda Konstruktivist yaklaşım maddi çıkarların yanında, o çıkarların oluşumuna ya da tanımlanmasına kaynaklık eden normların da önemli olduğuna dikkat çekmektedir.²⁹

Konstruktivizmin aktör/yapı ikilemini, her ikisine de eşit derecede etkinlik verecek biçimde kurgulama çabası içerisinde olması, doğal olarak öteki kuramların Konstruktivist çerçeve içinde hareket etmelerine, böylece uluslararası ilişkilerde her zaman bir sorun olarak duran “değişim”in açıklanmaya çalışılmasına zemin hazırlamıştır.³⁰ Kimliğin ve uluslararası ilişkilerin sürekli bir inşa halinde bulunduğu temeline sahip Konstruktivizm³¹ değişmez varsayımlara eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi Konstruktivist yaklaşım sosyal gerçekliğin oluşmasında aktörlerin, yapıların ve bilginin rolüne dikkat çeken bir akımdır ve konstruktivistlerin ortak noktaları sosyal aktörlerin kimlik ve çıkarlarının verili bir durum olmadığı

²⁶ Jackson, **age.**

²⁷ Alexsander Wendt, “Constructing International Politics”, **International Security**, c. 20, s. 1 (1995): 73.

²⁸ Davut Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 10, s. 1 (2008): 224.

²⁹ Wendt, **age.** 72.

³⁰ Ateş, **age.** 216.

³¹ Ayrıntı için Bkz. Wendt, 1999.

sosyal etkileşime paralel olarak ve sosyal yapılar tarafından inşa edildiğidir.³² Bu noktada özellikle 1990’lardan sonra ortaya çıkan küreselleşme sürecini göz önüne aldığımızda, geniş ilişkiler ağı çerçevesinde dış politikadan ziyade “küresel iç politika” olarak adlandırılan süreçte kimliğin küresel etkileşimin ve yeniden inşanın temel noktası ve çıkar ilişkilerinde sıklıkla anılan başat bir araç olması şaşırtıcı değildir.

Siyasal ve ekonomik bütünleşme arayışları, küresel bir kimliğin uluslararası ilişkilerde kimlik çıkar denkleminin önemini arttırmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşından sonra dile getirilmeye başlanan kolektif kimliklerin kurulması ve çoğulcu güvenlik toplumlarının oluşturulması³³ gibi tartışmalar gerçek anlamını ancak 1990’lı yılların siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşüm ortamında bulmuştur.

Bu güvenlik toplumlarının tanımlandığı güvenlik kavramı yalnızca askeri bir güvenlik olgusundan ibaret değildir. Kültürel unsurlarla ikame edilen bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak Avrupalılık aynı zamanda bir kültürel geçmişi ve birikimi ifade etmektedir. Bu noktada konuya bir başka açıdan yaklaşan Gramsci’nin hegemonya kavramına değinmek gerekir. Hegel otoriteyi “politik toplum” ve sivil toplum olarak ikiye ayırmışken, Gramsci bu ayrımı yeniden işleyerek güç kullanımı ve rıza olmak üzere iki denetim tarzının işleyişine dönüştürmüştür. Burada ima edilen iradeci siyasadır. Yani ideoloji stratejisi, zorlama, ikna ve işbirliği unsurlarını içermektedir. Zorlama, “yumuşak”, ikna, “gizli” (farkı ajanlar aracılığıyla doğrudan olmayan bir şekilde) ve işbirliği “tek taraflıdır.” Bu anlamda hegemonya, seçeneklerin mümkün kıldığı yapıya nüfuz ederek, dünyaya dair bilgilerimizi şekillendirir. Dolayısıyla hegemonya yeni bir ideolojik zemin yaratır.³⁴ Bu bağlamda hegemonya kavramı küreselleşme sürecine paralel olarak yeni dönemde şekillenen uluslararası ilişkileri anlamak için önemli görülmektedir.

Hegemonya kavramı genel anlamda bir ülkenin diğer bir ülke üzerindeki hâkimiyeti olarak ifade edilebilir. Gramsci, kavramı sınıfsal iktidar ilişkilerini analiz etmek için kullanır. Gramsci hegemonya kavramını bir sosyal ve siyasal denetim tarzı olarak ele almıştır. Güç kullanımı ve rızanın iktidar ilişkilerinin açıklanmasındaki başat rolüne

³² Küçük, **age.** 773.

³³ Ateş, **age.** 75.

³⁴ Chris Jenks, **Alt kültür: Toplumsalın Parçalanması**, çev. Nihal Demirkol, 2.bs (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007): 152-153.

dikkat çekmektedir. Gramsci'ye göre hegemonya, sadece ekonomik ve siyasal çıkarların birleşmesi değildir. Aynı zamanda entelektüel ve ahlaki birliğe de yol açarak kolektif bir düzlemde ziyade evrensel bir boyutta başlayan mücadelenin çerçevesini belirleyen bütün sorunları gündeme getirmektedir. Böylece asıl toplumsal grubun, ikincil toplumsal gruplar üzerindeki tahakkümünü ifade etmektedir. Bu şekilde karmaşık üstyapılar oluşturulmaktadır.³⁵ Gramsci'nin yaklaşımında devlet geniş anlamda sivil toplumu da ifade etmekte, sivil toplum ve siyasal toplumun bütününe oluşturmaktadır.³⁶ Aynı zamanda, sivil toplum rızanın kurulduğu yerdir. Dolayısı ile merkezi norm ve değerleri temsil edecek şekilde inşa edilen Avrupalılık kimliği dinamik bir süreç olarak³⁷ uluslararası meşruiyetin kaynağı ve üzerinde rızaya dayalı uzlaşma sağlayabilecek hegemonik bir araç olarak işlevselleşmiştir.

Gramsci'nin hegemonya analizini Uluslararası İlişkilere aktaran ise Robert Cox olmuştur.³⁸ Cox, Uluslararası İlişkileri açıklamak için kullandığı hegemonya kavramının, tek bir dünya gücünün hâkimiyetinden daha derin ve çok yönlü bir anlam taşıdığını belirtmiştir.³⁹ Hegemonya, bir başat aktörün yarattığı, rızaya dayanan, lider devletin üstünlüğünü/gücünü pekiştiren, çerçevesi çizilmiş ve genel ilkelere uygun olarak işleyen, bunun yanında diğer devletler için de belli bir oranda tatmin düzeyini içinde barındıran ekonomik, siyasal ve kültürel bir yapıdır. Böyle bir sistemde, belirli ülkelerin ekonomileri çeşitli mekanizmalar aracılığıyla birbiriyle bağlantılı hale gelir. Hegemon ülkedeki başat sınıflar, diğer ülkelerdeki sınıflardan "müttefik" bulurlar. Karşılıklı çıkarlar ve ortak ideolojik perspektif doğrultusunda, küresel bir blok oluştururlar.⁴⁰

Bunun yanında, Cox'un uluslararası ilişkiler analizi, temelinde hegemonya, toplumsal yapı ve ilişkileri içeren bir olgudur. Dolayısı ile bir takım evrensel normlar

³⁵ Antonio Gramsci, **Selections From The Prison Notebooks**, çev. Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1971): 182.

³⁶ Eugeniusse Gorski, **Civil Society Pluralism Universalizm** (Washington: The Council For Research in Values and Philosophy Press, 2007): 8-10.

³⁷ Tania Nedelcheva, "Identity Relation and Self-Production", **Political Transformation and Changing Identities in Central and Eastern Europe**, ed. Andrew Bloasko, Diana Janusauskiene (Washington: The Council For Research in Values and Philosophy Press, 2008): 18-20.

³⁸ Atilla Eralp, "Hegemonya", **Devlet ve Ötesi**, ed. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 172.

³⁹ Eralp, **age**. 173.

⁴⁰ Robert W. Cox, **Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History** (New York: Colombia University Press, 2007): 7.

üzerinden tanımlanır. Bu evrensel normların tanımlanmasında ekonomik ilişkiler çok önemli bir rol oynamaktadır. Cox bu değerlendirmesini şu şekilde ifade etmektedir.

“Hegemonya, başat bir üretim biçiminin tüm ülkelere nüfuz ettiği dünya ekonomisi içinde bir düzendir. Aynı zamanda, farklı ülkelerin toplumsal sınıflarını birbirlerine bağlayan uluslararası bir toplumsal ilişkiler bütünlüğüdür. Dünya hegemonyası, bir toplumsal yapı, bir ekonomik yapı ve bir siyasal yapı olarak, fakat bunların hiçbiri bir diğerine indirgenmeksizin tanımlanabilir. Dünya hegemonyası, bunun da ötesinde, devletler ve bunların sınırlar ötesinde faaliyet gösteren sivil toplum güçleri için, başat üretim biçimini destekleyen genel davranış kurallarını ortaya koyan evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalar olarak ifade edilir.”⁴¹

Cox güç ilişkilerinde zor kullanımı ve rızanın sürekli etkileşim halinde olduğunu, rıza faktörünün daha belirgin olduğu güç ilişkilerinde hegemonya kavramının ağırlık kazandığı görüşünü ileri sürmektedir. Cox’a göre bir ülke hegemon konumuna gelirken kendi çıkarları ile diğerlerinin çıkarlarını örtüştürmeye çalışmakta ve bunun içinde rızanın önemli olduğunu belirtmektedir. Böyle bir hegemonyanın sadece devletlerarası ilişkilere indirgenemeyeceğini belirten Cox, hegemonyanın, üretim ve sosyal ilişkilerin şekillendiği global sivil toplumda şekillendiğini ileri sürmektedir.⁴²

Cox’a göre, hegemonyanın en önemli mekanizmaları uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler hegemonyanın kurumsallaşması ve ideolojisinin oluşma sürecine hizmet ederler. Bu örgütlerin rolleri ve özellikleri:

- 1-Hegemonik dünya düzeninin yayılmasına yardım eden kurallarının koyulmasına yardım ederler,
- 2-Kendileri dünya hegemonik düzeninin ürünleridirler,
- 3-Dünya düzeninin normlarının meşrulaştırmasını ideolojik olarak sağlarlar,
- 4-Çevre ülkelerin elitlerini kendilerine çekerek yanlarına alırlar,
- 5-Karşı hegemonya fikirlerini emerek yumuşatırlar.⁴³

Kuramsal değerlendirmeler, küresel sistemde siyasal ve ekonomik bütünleşme süreci, “yumuşak güç” kullanımının işlevsel olduğu ya da tek başına maddi güç unsurlarının yeterli olmadığı uluslararası bir yapının ortaya çıktığını göstermektedir. Bu noktada Avrupalılık evrensel normların taşıyıcı unsuru olarak önem kazanmıştır.

⁴¹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method,” **Gramsci, Historical Materialism, and International Relations**, ed: Stephen Gill (Cambridge: Cambridge University Press, 1993): 48.

⁴² Eralp, **age**. 173.

⁴³ Eralp **age**. 174.

Sonuç olarak Soğuk Savaştan sonra Avrupa ülkeleri arasında kültürel farklılıklar en aza indirilerek ortak bir Avrupa kimliğinde buluşulması, liberal demokratik normların ve değerlerin benimsenmesi, Avrupalılık kimliğinin evrenselleşmesinde ve AB çıkarlarının istikrarlı bir zemine oturtulmasında işlevselleşmiştir. Gerek kimlik olgusunun uluslararası ilişkilerde inşa edeci bir unsur olarak tanımlanması, gerekse hegemonya temelinde açıklanan bütünleşme süreci bu işlevin teorik alt yapısını ortaya koymaktadır.

2.1.2. Kimlik ve Çıkar Kavramları

Kimlik kavramı 1980’lerden itibaren sosyoloji, siyaset ve sosyal antropoloji alanlarının yanında uluslararası ilişkiler disiplinin de önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.⁴⁴ Genel anlamda kimlik kavramı iki unsura dayandırılmaktadır. Birincisi, bireyin toplum içerisinde nasıl tanındığı ve tanımlandığıdır. Bu tanımlanma ve tanınmaya aracılık eden ise dil ve kültürdür. Kimlik kavramının ikinci unsuru ise aidiyettir. Örneğin, birey kendisini toplumun tanımladığı kimlikte hissetmiyorsa o kimliğe sahip olduğu söylenemez.⁴⁵ Kimlik konusu kendi içerisinde bir karşıtlık boyutu bulunmaktadır. Lévi-Strauss, bu evrensel gerçeği “Ego versus autre” yani ötekilere karşı ben ilkesiyle dile getirmektedir. Modern devletler meşruiyetlerini ötekilere karşı “ortak bir kimlik” üzerine inşa etmişlerdir.⁴⁶ Yani bir duygu biçimi olarak insanlık tarihi kadar eski olan kimlik duygusunun bilinç düzeyinde belirgin bir form alması ancak modernleşme sonrasında gerçekleşmiş, özellikle kolektif duygudan kolektif bilinç durumuna evrilmiştir.

Bir bilinç biçimi olarak kolektif kimlikler, modern dünyayı üreten sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, dünya piyasasının oluşumu, toplumsal farklılaşma, cinsiyete dayalı işbölümü, bireysel/toplumsal yaşamın kamu ve özel şeklindeki ayrımı, ulus-devlet egemenliği, Batılılaşma ve modernlik anlayışı gibi tarihsel süreçler tarafından biçimlendirilen ve sağlamlaştırılan kimliklerdir.⁴⁷ Dolayısıyla kolektif kimlik kendi

⁴⁴ Fuat Keyman, “Kimlik ve Demokrasi”, **Devlet ve Ötesi**, ed. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 221.

⁴⁵ Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği** (Ankara: Öteki Yayınları, 1998): 12.

⁴⁶ Süleyman Yıldız, “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, **Milli Folklor Dergisi**, yıl 19, s. 74 (2007): 9-11. http://www.millifolklor.com/en/sayfalar/74/02_.pdf [12.12. 2009].

⁴⁷ Stuart Hall, “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, ed. Anthony King (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998): 67.

içerisinde modernleşme ve/veya batılılık unsurlarını barındırmaktadır.

Kimlik oluşumu süreci toplumsal ve siyasal konjonktüre göre değişim gösterir ya da yeniden tanımlanabilir. Âmin Maalouf bu değişimi Yugoslavya örneği üzerinde çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Maalouf'a göre, Yugoslavya'da herhangi bir insan 1980'lerde kendisine sorulduğunda, kendini şu şekilde tanımlardı:⁴⁸

“ ‘Ben Yugoslav’ım’, gururla ve gönül koymadan, daha yakından sorular sorulduğunda Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyetinde yaşadığını ve bu arada Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini belirtirdi... Savaşın ardından adamımızı yolda çevirsek önce Boşnak, sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir; düzenli olarak camiye gittiğini de belirtecektir; ama ülkesinin Avrupa'nın bir parçası olduğunu ve bir gün Avrupa Birliğine katılmasını ümit ettiğini de söylemeden geçemeyecektir.”

Yirminci yüzyılın ortalarından sonra, modern paradigma, ulusu ve modern devletlerin kolektif kimlik olarak tanımladığı ulusal kimlikleri, toplum mozaiğinde bulunan doğal bir unsur olarak değil; kapitalizm, bürokrasi ve seküler faydacılık gibi modern gelişmelerin ve modernleşme sürecinin bir ürünü olarak değerlendirme eğilimine girmiştir.⁴⁹ Küreselleşme süreci ile birlikte, küreselleşme dinamiklerinin özellikle kültürel alanda yarattığı etkiler kendini en fazla kimlikler üzerinde hissettirmiştir. Küreselleşme ile birlikte yaşanan süreçte kimlikler, her kategoride toplumsal, kültürel bir veri olmaktan çıkarak siyasi bir manivela haline gelmiştir.⁵⁰

Kültürel kimlik siyaseti bugünün dünyasında uluslararası ilişkilerin önemli unsuru haline gelmiş ve bu yaklaşım çeşitli ilişkiler içerisinde sistem dönüştürücü rol oynama potansiyeli ile uluslararası ilişkilerin kurucu referanslarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle uluslararası ilişkileri ve uluslararası ilişkiler kuramının kültürel kimlik olgusunu ve siyasetini göz ardı ederek tartışmak mümkün görünmemektedir. Epistemolojik, ontolojik ve normatif olarak kimlik unsuru sistem dönüştürücü bir işleve sahiptir.⁵¹

Fuat Keyman'a göre, epistemolojik olarak kimlik unsuru uluslararası ilişkilere ait bilgi üretiminin merkezi sorunlarından birisidir. Kimlik, uluslararası ilişkiler kuramının dünyayı anlamaya yönelik kullandığı yöntemin ve açıklama tarzının

⁴⁸ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004): 17.

⁴⁹ Antony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Ankara: Dost Kitapevi, 2002): 29-30.

⁵⁰ Hakan Basri, “Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008): 21.

⁵¹ Fuat Keyman, “Kimlik ve Demokrasi”, **Devlet ve Ötesi**, ed. Atilla Eralp, 2. Bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 219.

kültürel temelini oluşturan merkezi bir olgudur. Modern zamanlarda Doğu-Batı, geleneksel ve bilimsel karşıtlıklar içinde kendisini gösterirken bugünkü dünyada ise, medeniyetlerarası savaş, düşman, terörist ve benzeri söylemlerin epistemolojik kurucu unsurudur. Ontolojik olarak ise, kimlik uluslararası ilişkiler kuramının, tarih, zaman, mekân anlayışının özellikle Batı dışı, farklı kültürleri ve toplumları çözümlemesinde ortaya çıkan sorunları anlamamızda yardımcı bir unsur işlevi görmektedir. Aynı zamanda, Batı dışı düzeni Avrupa merkezci, farklı olanı dışlayan, ötekileştiren ve şeyleştiren, kültürel nitelikteki kimlik olgusunun modern uluslararası ilişkilerin tarihsel gelişimindeki önemini ortaya koymaktadır. Normatif düzeyde ise hem modern zamanlarda, hem de bugün demokratik bir dünya yönetimi üzerine yapılan akademik, kamusal tartışmaların, demokratik ve adaletli bir dünya arayışında kimlik olgusunun anlaşılması karmaşık bir yer işgal etmektedir.⁵²

Bu noktada, uluslararası ilişkilerde çıkar kavramı üzerinde durmak gerekir. Çünkü kimlik olgusunun başat bir unsur haline gelmesi uluslararası çıkar çatışmalarında da dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Morgenthau'nun siyasal realizmin ilkelerinde, uluslararası politika denen geniş alanda en önemli “odak noktası” güç terimi ile ifade edilen çıkar kavramıdır. Uluslararası politikayı kavrayıp anlamaya çalışan, akıl ile anlaşılması gereken gerçekler arasındaki bağlantıyı bu kavram sağlamaktadır. Aynı zamanda çıkar, hiç değişmeyen sabit bir anlam ifade etmemektedir. Ancak evrensel moral ilkelerinin, evrensel soyut formüller biçimi içinde devletlerin eylemlerine uygulanamayacağı görüşünü ileri sürmekte ve bu ilkelerin zaman ve yer konusundaki somut şartlara göre ayıklanması gerektiğine ifade etmektedir. Bu nedenle, Morgenthau, uluslararası ahlak, hukuk, gibi öğeleri, “ulusal güç ve ulusal çıkar” kavramları karşısında ancak ikinci dereceden unsurlar olarak görür.⁵³

Kenneth Waltz'ın güç dengesi yaklaşımına göre de devletleri harekete geçiren en önemli unsur onların çıkarlarıdır. Politika, uluslararası rekabet koşullarının düzenlenmemiş olmasından kaynaklanır. Yine ortaya çıkan siyasi stratejiler devletlerin kendi çıkarlarını en rasyonel bir şekilde hesaplama çabalarının

⁵² Keyman, **age.** 219-220.

⁵³ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay (Ankara: Sevinç Matbaası, 1970): 33-35.

ürünüdür.⁵⁴

1990’lardan sonra küresel düzlemde yaşanan gelişmeler, çıkar kavramının farklı boyutlarla ele alınmasına yol açmıştır. Wendt’e göre, gücün anlamı ve çıkarların muhteviyatı büyük oranda düşüncelerin işlevidir. Sosyal bağlar, maddi olarak temellenmiş ve zihinden bağımsız biçimde var olabilen yetenekleriyle kendi kendini organize edici niteliğe sahiptir. Wendt’in konstrüktivizminde iki ana kabul vardır. İlki, sosyal yapıların maddi güçlerden ziyade “ortak düşüncelerce” belirlendiği/inşa edildiğidir. İkincisi ise aktörlerin kimliklerinin ve çıkarlarının doğa tarafından verilmemiş olduğu, “ortak düşünce”/toplumsal ilişkiler sürecinde inşa edildiğidir.⁵⁵ Aynı zamanda Wendt çıkarların kimlikler üzerinden inşa edildiği tespitinde bulunmaktadır, bu nedenle çıkarların yapısını anlamak için bireylerin ve devletlerin kimliklerine odaklanmak gerektiğini belirtmiştir.⁵⁶ Wendt’in yaklaşımından, değişken ve birbiri ile ilişkili bir çıkar ve kimlik etkileşiminde uluslararası ilişkilerin inşa edildiği sonucuna varılabilir.

Norm ve kimliğin aktörler tarafından paylaşılması için üç mekanizmadan söz edilebilir. Bunlar idealler/idealleştirmeler, uluslararası etkileşim ve zorunluluklar. Bu şekilde devletlerin kimlikleri, uluslararası toplumun norm ve kimliği tarafından oluşturulmaktadır. Bu durum ise devletlerin kendi pratikleri şeklinde görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, temel değişimlerin, uluslararası toplum ve devletler açısından, nasıl olacağını açıklamak mümkün olacaktır.⁵⁷

Diğer yandan, küreselleşme sürecinde alt kimliklerin yeniden tanınma sürecine girildiğini göstermektedir. Ancak küreselleşme sürecinin kültürel araçları da içine alarak ve araçsallaştırarak yeni bir kültürel hegemonya kurduğu da söylenebilir. “Kimlik merkezli” hareketlerin “çıkarcı merkezli” hareketleri ikame ettiği tartışılmaktadır, çıkar için savaşım veren sosyal hareketler kimlik için savaşan hareketler tarafından ikame edilmektedirler.⁵⁸

⁵⁴ Rövşen İbrahimov, “Uluslararası ilişkilerde Realisler ve Realizm Paradigması”.
<http://www.scribd.com/doc/30068080/Rovshen-Ibrahimov-u-i> [24.08.2009].

⁵⁵ Ateş, **age**. 228.

⁵⁶ Reus-Smit, **age**. 197.

⁵⁷ Reus-Smit **age**. 199-200.

⁵⁸ İbrahim Kaya, “Kimlik Politikaları Tanınma mı? Yoksa Hegemonya mı?”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, c. 10, s. 1 (2007): 145.

“Kimlik merkezli” hareketler ile “çıkar merkezli” hareketler Avrupalılık kimliğini stratejik bir noktaya taşımıştır. Wolf’a göre diğer bütün kültür ve toplulukların ölçülüp sınırlandırıldığı ve ancak Avrupa’nın sahip olduğu ortak medeniyet ülküsü Avrupa’nın Avrupalılaşmasını sağlamış öteki toplumların medeniyet standardı haline gelmiştir.⁵⁹ Modern devlet yapıları homojen ve standart insanlar inşa etmeyi amaçladığı gerekçesi ile eleştirilmektedir. Bu durum modern ilişkiler ağı kullanılarak, seyahat, yurt dışında eğitim ve çalışma gibi araçlarla Avrupalılığın inşasını da kolaylaştırmaktadır. Elitist bir proje olan AB süreci kendi içinde bu şekilde gelişmekte ve derinleşmektedir. Aslında, Avrupalılık kimliği, eğitim, Avrupa yurttaşlığı, tarih ve gelecek gibi bir takım ideolojik aygıtların özellikle Avrupa Birliği Komisyonu tarafından kullanılmasıyla bir toplumsal mühendislik sürecini ifade ettiği söylenebilir.⁶⁰ Bu süreçte ortak bir Avrupalılık düşüncesinde oluşturulacak uzlaşma hedeflenen dönüşümün başarısı açısından son derecede önemlidir.⁶¹ Özellikle Avrupalı liderlerin ulusal kimliklerle Avrupalılık kimliğinin arasında var olan çatışmayı ve bunun potansiyel olarak yaratacağı sorunlara dikkat çekmesi,⁶² konunun Avrupa açısından aşılması gereken bir eşik olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Avrupalılık Kimliği

Avrupalılık kimliğini tanımlamak için tarihsel olarak anlamını bulduğu Batılı kavramı üzerinden bir değerlendirme yapmak gereklidir. Batılı kavramı tarihsel olarak salt bir coğrafi bölgeyi ifade etmemekte aynı zamanda özellikle aydınlanma sürecinden sonra içinde sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bir çerçeveyi barındıran bir değerler sistemini ifade etmektedir. Doğu Batı ayrımı ve Batı’nın Doğu’yu Batılı kimliği üzerinden tanımladığı süreç oryantalizm gibi çok boyutlu ve köklü bir akademik disiplini ortaya çıkarmıştır. Bu disiplin Batılı kimliğinin temel taşlarının da oturtulması ve bir model oluşturması için kullanılmıştır. Nihayetinde Batı’nın geçirdiği siyasi süreç ve modernleşme siyasal olarak devam eden

⁵⁹ Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, ed: Atilla Eralp (Ankara: İmge Yayınevi, 1997): 43-49.

⁶⁰ Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito Dergisi, Avrupa’yı Düşünmek Özel Sayısı**, c. 39 (2004): 5.

⁶¹ Selcen Öner, “The Limits European Integration: The Question of European Identity”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c.3, s. 2 (2004): 29.

⁶² Mark Leonard, **Rediscovering in Europe** (London: Demos Press, 1998): 30.

mücadeleye paralel olarak bugün bir “dünya sistemi” olarak tanımlanabilecek ekonomik ve siyasal yapıya evrilmiştir.

Tarihin değişik zamanlarda, siyasal olarak içinde bulunulan durumu göre, Avrupalılık kavramı farklı noktalara odaklanılarak tanımlanmıştır. Ortaçağ’da Hristiyanlık, Avrupalılık kavramının tanımlanmasında başlıca faktör olmuştur. Modernleşme sürecinin sonrasında Hristiyanlık önemini belli ölçüde kaybetmekle birlikte Avrupalılığın temel bileşeni olmayı sürdürmüştür. Bununla birlikte kültürel ve dil açısından çeşitlilik, Avrupa’nın ana özelliği olarak devam etmektedir. Ancak benzer siyasal ve yasal gelenek, Roma Hukuku, siyasal demokrasi dâhil, dini ve kültürel mirası, parlamenter kurumları, Rönesans hümanizm, rasyonalizm, romantizm, Avrupa’nın çeşitli parçalar arasında, kültürel, ulusal, ekonomik ve etnik farklılıklarla birlikte, ortak bir Avrupalılık fikrini beslemiştir.⁶³

Avrupa’nın denizaşırı yayılma süreci ile birlikte, Avrupalı kimliğinin yeniden tanımlanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Avrupa bütün diğer medeniyetlerin kendisi üzerinden ölçüldüğü medeniyet standartlarını içerir hale gelmiştir.⁶⁴ 19. yy. sömürgecilik döneminde⁶⁵, Doğu toplumlarında değişikliklerin ancak Avrupa’nın “medenileştirici”⁶⁶ rolü ile gerçekleşebileceği görüşü egemen olmuştur. Bernard Lewis’e göre, Batı aslında insanoğlunun ortak alışkanlığını devam ettirmiş, Avrupalılar öteki halkları alt etmeye, boyunduruk altına almaya çalışırken komşularının ve seleflerinin önlerine koymuş olduğu örneği takip etmiştir.⁶⁷

Avrupa’da ulus devletlerin oluşumundan sonra Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında, Avrupa’nın öncelikli olarak kendisi için bir takım uluslararası normlara ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dünyanın siyasal sisteminde

⁶³ Meltem Müftüler Baç, Yaprak Gürsoy, “The EU’s Common Foreign, Security and Defense Policies and the Turkish Perceptions”, **International Studies Association Annual Convention**, 25-29 March 2008, San Francisco.

⁶⁴ A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, ed Atilla Eralp (Ankara: İmge Kitapevi, 1997): 44-45.

⁶⁵ Bu süreç, Pan-Avrupa’nın hâkimiyet projesi olarak da değerlendirilmektedir. Bkz. Immanuel Wallerstein, **Amerikan Gücünün Gerileyişi** (İstanbul: Metis Yayınları, 2003): 117.

⁶⁶ Medenileşme sürecinin makro yapısal koşulları, Batı fenomenizminin somut tarihsel bağlamında pekişen, iktidar kaynaklarının tekelleşmesi, merkezileşme ve güç tekelinin ortaya çıkması gibi süreçleri ifade etmektedir. Bu bağlamda “medenileştirme”, salt normatif değerleri ifade etmemektedir. Helmut Kuzmics, “Medenileşme Süreci”, **Sivil Toplum ve Devlet**, der. John Keane, çev. Mehmet Küçük (Ankara: Yedi Kıta Yayınları, 2004): 174.

⁶⁷ Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler**, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002): 51.

insan hak ve özgürlükleri güçlü bir biçimde vurgulanmaya başlamıştır. Batılı olmanın temel ölçütü, insan haklarına saygı haline gelmiştir. Bunun temel nedeni, yeni dönemde neo-liberal ekonomi politikalarının işletilebilmesi için demokrasi ve insan haklarına uygun bir üstyapısal söylem olarak görülmesidir. İnsan hakları, neo-liberal temellere dayanan küreselleşmenin ahlaki üstyapısı olarak meşrulaştırıcı işlev görmektedir. Bunun sağlanması için küresel bir normlar sistemi oluşturulması gereklidir.⁶⁸ Bu paralelde siyasi özgürlük ve ekonomik zenginlik⁶⁹ AB'nin normatif bir değer olarak sunulmasına imkân sağlamıştır.

AB'nin normatif güç olarak 1970'li yıllardan itibaren yol almakta ve Avrupa ortak dış politikasını oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede ulusal AB merkezlerinin ortak bir mekanizma içerisinde, Avrupa olarak karar verme sorumluluğu bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da bir sosyalizasyon ve uyum süreci birlikte işlemektedir.⁷⁰ Avrupa bütünleşmesinin inşasında, ulus devletleri aşan bir şekilde bir üst kimliğin oluşturulması ve Avrupalılık önemli bir role sahiptir. AB, 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag zirvesinin ardından kendisini özellikle hukukun üstünlüğü, demokrasi insan haklarına ve azınlıklara saygı temelinde bir “değerler birliği” olarak tanımlamıştır.⁷¹ Bu bağlamda, Avrupalılaşıma dikey ve yatay mekanizmalarla⁷² farklı toplumlar üzerinde dönüştürücü bir politik manivela haline gelmiştir.

Siyasal yayılma süreci ile birlikte şekillenen Avrupalılık; aynı zamanda tarihi, politik, kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutları olan ulusal kurumları, aktörleri, politikaları, ulusal değerleri etkileyen yapısal bir değişim sürecidir. Avrupalılık üzerine yazılan makalelerde pek çok farklı tanım yer almaktadır, hatta kavramı kullanan makaleler dikkate alındığında, Avrupalılık ile ilgili çalışmalar akademik olarak büyüyen bir akademik endüstri haline gelmiştir.⁷³ Mjoset, kavramı “Avrupa nüfuzunun ve özellikle

⁶⁸ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları** (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000): 17-18.

⁶⁹ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, çev. Can Belge (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 33.

⁷⁰ Baç, Gürsoy, **age**.

⁷¹ Hüseyin Kutay Aytug, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, **Yönetim ve Ekonomi**, c. 15, s. 1 (2008): 157.

⁷² Claudio M. Radaelli, “The Europeanization of Public Policy”, **The Politics of Europeanization**, ed. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (New York: Oxford University Press, 2003): 28.

⁷³ Johan Olsen, “The Many Faces of Europeanization” **ARENA Working Paper**, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2002/papers/wp02_2.htm [11.12.2009].

kurumsal modellerinin ortaya çıktığı odaklar dışında da gelişip yayılması” olarak tanımlar.⁷⁴ Börzel Avrupalılık kavramını ulusal politika alanlarının artan bir şekilde Avrupa ölçüsündeki politika üretiminin konusu haline geldiği süreç olarak tanımlamaktadır.⁷⁵ Bu bağlamda, Avrupalılık kavramının asimilasyoncu ve “eşitlikçi” olduğu kadar, evrenselci⁷⁶ olarak da tanımlanabilecek ironik bir yönüde bulunmaktadır.

Buna rağmen, Avrupalılık kimliğinin normatif bir olgu olarak kabul görmesini, üretimin küreselleşmesinin, yakın zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin dışsal ve içsel genişlemesinin ulus-ötesi toplumu⁷⁷ tanımlama ve biçimlendirme zorunluluğu bir parçası olarak görülmesi ile açıklamak mümkündür. Çünkü Avrupalılık temelinde yaşanan bu süreç, ulusal devletlerin mantığı dışında küresel ve toplumsal bir oluşumu kurumsallaştırmaya girişmiştir.⁷⁸ Böyle bir sürecin yerel güçlere rağmen oluşturulması mümkün olmadığından Avrupalılık ve onun değerler sistemi son derece önem kazanmaktadır. Bu nedenle rıza olgusu kültürel ve ideolojik normları ile Avrupalılık ekseninde inşa edilmektedir. Bu inşa sürecinde dünyanın her bölgesinde toplumsal yapıların dönüştürülmesi ve ulus ötesileşmesi, yeni küresel toplumsal birikim yapısı, var olan ulusal toplumsal yapıların üzerine dayatılarak⁷⁹ ve onu dönüştürerek gerçekleşmektedir.

Bu tür bir rızaya dayalı bütünleşme ”dışlama siyasetinin”⁸⁰ uluslararası ilişkilerde güçlü bir araç haline gelmesine yol açmaktadır. Ülkelerin tecrit edilmesinde, “insan hakları sicilleri”, çıkar ilişkileri karmaşık bir biçimde iç içe geçmektedir. Siyasal kutuplaşma “yeni dünya” düzeninde Avrupalılık kavramı üzerinden şekillenmektedir. Çünkü Avrupalılık kimliğinin normlarını temel alan normatif demokrasi, küresel sivil toplumu oluşturan farklı toplumsal güçleri hem harekete geçirebilecek hem de bir araya getirebilecek ve küresel piyasa faaliyetlerinin geniş

⁷⁴ Lars Mjoset, “Historical Meanings of Europeanisation” **ARENA Working Paper**, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers1997/papers/97_24.xml [11.12.2009].

⁷⁵ Tanja A. Börzel. “Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain”, **Journal of Common Market Studies**, c. 37, s. 4 (1999): 574.

⁷⁶ Riva Kastoryane, **Kimlik Pazarlığı**, çev. Ali Bertay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000): 60.

⁷⁷ William I. Robinson, “Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller”, çev. Erdem Türközü, **Praksis Dergisi**, s. 8 (2002): 131.

⁷⁸ Robinson, **age**. 135.

⁷⁹ Robinson **age**. 138

⁸⁰ Robinson **age**. 163.

yörüngesi dâhilinde “ahlaki” uyumu arttırma arayışında mesafe kaydetmek için gereken siyasi enerjiyi sağlayacak birleştirici bir ideolojik önerme içermektedir.⁸¹

Bunun yanında, Soğuk Savaş sonrasında itibaren AB, güvenlik konularına yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Liberal değerlerin güvenlik sorununu aşmada normatif bir olgu olarak kabul edilmesine yol açmıştır.⁸² Bu açıdan eleştirel kuram, kültür ve güvenlik kavramı arasındaki ilişkiye büyük önem vermektedir. Eleştirel yaklaşıma uygun bir güvenlik kavramsallaştırması yapan Keith Krause de stratejik kültürün iç ve sosyal olduğu kadar dış ve uluslararası boyuta sahip olduğu görüşünü savunmuştur.⁸³

AB’nin yukarıdan aşağıya belirlenen bütünleşme sürecinde çeşitli eleştiriler de gündeme gelmektedir. Özellikle AB projesinin elit bir yapısı olduğu ileri sürülmektedir. Bu yönüyle de tartışmalı boyutları bulunmaktadır. AB’de temsil açısından demokrasi konusu da tartışılmaya devam etmektedir. Hobsbawn’a göre bir Avrupa demokrasinden söz etmek olanaksızdır. Avrupa yukarıdan aşağıya inşa edildiği için Avrupa halklarının iradesine göre kurulmamıştır.⁸⁴ Diğer bir eleştiri özellikle Batılı ülkelerde 11 Eylül dönemi sonrası Müslümanlar ve Afrika kökenli göçmenler üzerinde uygulanan baskılar ve çıkarılan ayrımcı yasalar buna örnek gösterilebilir. Ancak Lübnanlı siyasetçi Georges Corm, Batı egemenliğine direnişin en canlı olduğu toplumlarda bile, Avrupa kültürünün dünyayı “batılılaştırmayı” başardığını ifade etmektedir. Buna göre Batı egemenliği küreselleşme olarak bulanık bir şekilde adlandırdığımız yepyeni sömürge biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır, aynı zamanda küreselleşmeye, her türlü eleştirel düşünce biçimini tahliye etmeye çabalayan, narsist ve mesihsel düşünce biçiminde bir söylem benimsenmiştir.⁸⁵ Aynı zamanda, ortaya çıkan yeni savaş konsepti ve güvenlik anlayışı Batılılık tahayyülü dışında görülen ülkelere her türden müdahaleye açık kapı bırakmaktadır. Bu ise insan hakları konusunda Batılı ve Batılı olmayan arasında bir hiyerarşik ilişkiyi ifade

⁸¹ Richard A. Folk, **Dünya Düzeni Nereye**, çev. Neşenur Domaniç, Nurset Arhan (İstanbul: Metis Yayınları, 2005): 147.

⁸² Oktay Tanrısever, “Güvenlik”, **Devlet ve Ötesi**, der. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınlar, 2006): 119.

⁸³ Tanrısever, **age**. 122.

⁸⁴ Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, (İstanbul: Metis Yayınları, 2002):102.

⁸⁵ Georges Corm, **Doğu Batı: Hayali Kırılma**, çev. Nuvit Bingöl (İstanbul: İthaki Yayınları, 2003): 24.

etmektedir. Ülkelerin “insan hakları sicili” batının müttefiki ve müttefiki olmayan ülkeler ayrımı gözetilerek siyasi yaptırımlarla sonuçlanmaktadır. Bu durum Avrupalılık kimliğinin çıkar ilişkilerindeki başat rolünü ortaya koymaktadır.

Kendi içerisinde tartışmalı olmakla birlikte genişleme ve derinleşme süreci ve stratejisi devam etmektedir. Avrupa’nın normatif bir güç olabilmesi için Avrupalılığın uluslararası bir kimlik olarak tanımlanmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu şekilde, AB ulus üstü baskın bir aktör haline dönüşebilir ve aynı zamanda üye devletlerin tercihlerini ve çıkarlarını şekillendirebilecek bir güce ulaşabilir görüşü bütünleşme sürecinin temel dinamiğini oluşturmaktadır.⁸⁶

Avrupalılık kavramının siyasi konjonktüre göre tanımlanması ve yapılan tartışmalar ve eleştiriler, kavramın Avrupalı elitlerin siyasi arayışları ve çıkarlarına paralel bir anlam ifade ettiği düşüncesini güçlendirmektedir. Ulusal ve uluslararası meşruiyet bakımından geliştirilen normlar, AET’nin temel ekonomik prensiplerinin sosyalizasyonu için gerekli olan zemini ifade etmektedir.

2.1.4. Avrupalılığın İnşası

Egemen devletlerin çoğunun son iki yüzyıldaki ilkelerinden biri, bu devletlerin *ethnos*’tan değil *demos*’tan yani yurttaşlardan oluştukları ve dolayısıyla kültürel olmaktan çok hukuki bir kategoriye temsil ettiği⁸⁷. Modern devletteki bu yurttaş tanımlaması, Avrupalılığın bir üst kimlik olarak ve ulus devletlerdeki stratejiye yakın bir şekilde inşa edilebileceğini göstermektedir. Kaldı ki modern devletlerin rolü neo-liberalleşme süreci içerisinde yeniden tanımlanmakta, değişime uğramakta ve sınırlandırılmaktadır.⁸⁸

Bir yandan teorik olarak Avrupalılık tartışmaları devam ederken diğer yandan ulus devletlerin oluşum sürecinde önemli bir işlev gören ve biz olma bilinci şekillendiren sembollerin, AB’nin bütünleşme sürecinde sıklıkla kullanılan bir araç olduğu görülmektedir. 2001 yılında Avrupa Komisyonu Başkanı Roman Prodi “yeni Avrupa’nın” ancak gerçek bir Avrupa topluluğu yaratmakla mümkün olabileceğini

⁸⁶ Baç, Gürsoy, **age**.

⁸⁷ Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, çev. Tuncay Birkan, 2.bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2003): 120.

⁸⁸ Bkz. Alain Supiot, Pamele Meadows, **Beyond Employment: Changes in Work and the Future Labour Law in Europa** (New York: Oxford University Press, 2001): 139.

belirtmiş, gerçek bir Avrupa topluluğunun ise, farklı ulus ve halklara ait olmakla birlikte, ortak bir görüş ve amaca ve ortak amaçlarla ulaşma iradesine sahip insanlar sayesinde kurulabileceğini belirtmiştir. Ortak Avrupa kültürü, “gerçek Avrupa topluluğunun üzerine inşa edilecek zemini, bu kaynaştırıcı topluluğun ruhunu, kaynaştırıcı topluluğun çimentosunu oluşturacağını”⁸⁹ belirtmiştir.

Ortak duygu inşası aslında yeni bir süreç değildir örneğin, 1972 yılında AB Komisyonu, Avrupa Marşı olarak Bethoven’in 9. Senfonisini⁹⁰ seçmiştir.

“Avrupa Birliği düzenli bir şekilde Avrupa kimliğinin sembolik değerlerini de yaratma çabasındadır. Bu sembollerin içinde belki de en fazla göze batanı Avrupa Birliği bayrağıdır⁹¹. Birliğin sponsor olduğu bütün projelerde bu mavi zemin üzerinde on iki sarı yıldızlı bayrağın yer alması kanuni bir zorunluluk haline getirilmiştir. Fiziki sınırların ortadan kalktığı bir ortamda bir ülkeden diğerine geçerken şimdilerde artık boş birer binadan ibaret olan eski kara ve deniz sınır kapılarında gözden kaçırılmayacak kadar büyük bir bayrak asılıdır ve panolarda da resmi bulundurulmaktadır. Olimpiyatlarda Avrupalı sporcuların da formalarının üzerinde bu bayrağı taşımaları konusu ise henüz tartışma aşamasındadır. Bayrağın olduğu bir ortamda Beethoven'den alınan bir milli marşın da olmaması düşünülemezdi. Bu marş da Avrupa Birliği'nin mevcut olduğu uygun ortamlarda (törenler ve sportif müsabakalar gibi) çalınması zorunlu bir parçadır.”⁹²

Aynı zamanda, kültürel bütünleşme için televizyon kanalları da (SKY, Arté, Euronews, Eurosport vb.) devreye sokulmuştur. Film festivalleri, Eurovision şarkı yarışması ve belki de televizyonlardan en fazla izlenen programlar olma niteliğindeki futbol maçları, (Avrupa Şampiyonlar Ligi) aynı amaca hizmet etmektedir. Son olarak da, Brüksel'e ziyarete gidenlerin üzerinde Avrupa Birliği logosu bulunan kalem, şemsiye, çay fincanı ve "I love Europe" yazılı t-shirtler gibi pek çok hatıra eşyalarını Avrupa Birliği'nin resmi para birimi Euro ile satın alabilecekleri AB dükkânları da açılmıştır.⁹³

Bunun yanında SOCRATES, LEONARDO, ERASMUS gibi Avrupa üyesi ve aday ülkelerin öğrencilerinin Avrupa üniversitelerinde dolaşımını sağlayan ve kültürel temelleri tanıtmaya ve güçlendirmeye yönelik olarak YOUTH programları oluşturulmaya başlanmıştır. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) başlığı

⁸⁹ Romano Prodi'den aktaran Hakan Yılmaz, “Türkiye’yi Avrupa Haritasına Sokmak”, **Avrupa Haritasında Türkiye**, ed. Hakan Yılmaz (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005): 3.

⁹⁰ Koçdemir, **age.** 32.

⁹¹ AB’nin kullandığı bayraktaki 12 yıldız mükemmelliği ifade etmektedir. Bkz. Kadir Koçdemir, **age.** 33.

⁹² Ali Murat Yel, “Avrupa Birliğini kültürel Entegrasyonu”, **Köprü Dergisi**, , s. 85 (2004).
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=582>
[10.09.2009].

⁹³ Yel, **age.**

altında yeni bir güvenlik mimarisinin oluşturulması ve Eurocorps adı verilen ve 60.000 askerden teşkili planlanan bir Avrupa ordusu fikri de Avrupa kimliğinin bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Bütün bu süreçler aynı kültürel evrim basamaklarının⁹⁴ birer unsuru kabul edilebilir. Önümüzdeki süreçte, Avrupa toplumları, Avrupa vatandaşı olarak ehliyetlerini ve pasaportlarını kullanmaya ve bir Avrupalı olarak seyahat etmeye başlayabilecekleri⁹⁵ bir sürece doğru evrim yaşanmaktadır.

Kimlik inşası, Avrupa'nın bir devlet olma sürecindeki en önemli toplumsal boyutudur. Bu sürecin devam etmesi için AB'nin ulus devletin görevleri sayılan toplumsal alanlarda da faal olmasını gerektirmektedir. Buna bağlı olarak, AB üyesi ülkeler arasında polis işbirliğinin (Europol) geliştirilmesine yönelik olarak Trevi⁹⁶ Grubunun müzakereleri sonucunda, üye devletlerin içişleri bakanları tarafından Haziran 1990'da Duplin'de bir rapor yayınlanmıştır. AB Konseyinin Haziran 1991'de Lüksemburg toplantısında, Trevi grubu sınırların ortadan kaldırılmasının yaratacağı boşluğu doldurmak için ortak bilgi sistemin kurulmasına dönük planını Konseye sunma imkânı bulmuştur. Konsey Avrupa Suçlu Soruşturma ofisinin kurulması kararını vermiştir. Daha sonra, Europol sözleşmesi, 18 Temmuz 1995'de kabul edilmiş, 1 Ekim 1998'de yürürlüğe girmiştir.⁹⁷

Europol Bilgi Sitemin yanında, AB düzeyinde Avrupa ülkeleri vatandaşlarına yönelik veri tabanları oluşturulmuştur. Bunlar:

1.Schengen Bilgi Sitemi

2.Gümrükler Bilgi Sistemi

Schengen Bilgi Sistemi, ilk olarak, ulusal polis, gümrükler ve sınır kontrolleri görevlileri tarafından kullanılmıştır. İkinci olarak ise, üçüncü ülkelerin

⁹⁴ “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye ye Bakış:S Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye ye Bakış Sosyo-Kültürel Konular”, http://www.tasam.org/image.s/tasam/absurecindet_r_sk.pdf [17.10.2009].

⁹⁵ Dennis L. Bark, **Americans and Europeans Dancing in the Dark** (California: Hoover Institution Press, 2007): 169.

⁹⁶ Trevi (Terrorism Radicalism, Extremism, Violence, International) başlangıçta sadece polis işbirliği öngörülmüş olmakla birlikte, Avrupa'da uyuşturucu, terörizm, futbol holiganlığı, kamu düzeni, polis araçları ve eğitimi ile ilgili kriminalistik konularda polis işbirliğinin sağlanmasını öngören hükümetler arası bir forma dönüşmüştür. AB'nin kurumsal yapısı dışında olmakla beraber, bütün AB devletlerini içine almıştır. Bunun yanında bazı AB üyesi olmayan devletlerden (Kanada, Fas, Norveç ve ABD) katılımcılar da bu formda gözlemci olarak yer almışlardır. Bkz. Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.bs. (Ankara: Asil Yayınları, 2004): 304.

⁹⁷ Bozkurt, **age.** 306-307.

vatandaşlarına vize verip vermemeye karar verirken başvuru bir sistemdir. Bu amaçla üye devletler, ulusal bilgi sistemi aracılığıyla sisteme belirli kişi ya da kişiler hakkında bazı bilgiler aktarmışlardır. Bu bilgiler şu şekilde sıralanabilir; isimler, belirleyici herhangi bir özellik, doğum yeri, cinsiyet vatandaşlık, saldırgan olup olmadığı, silahlı olup olmadığı ve gönderilen raporun nedeni, alınması gereken önlemler gibi bazı başlıkları içermektedir. Bu bilgi sistemi Europol'e destek niteliğindedir.⁹⁸ Gümrükler bilgi sistemi de ticari faaliyetlerin denetlenmesine yöneliktir. Bu bilgi sistemlerinin önemi, ulusal düzeyde devletlerin oynamakta olduğu iç güvenlik rolünün artık Birlik düzeyinde şekillenmeye başlamış olmasıdır. Bu gelişmeler Avrupa kimliğinin AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının günlük yaşamlarındaki algıları şekillendirebilecek aidiyet duygusunun oluşmasına katkı sağlayacak niteliktedir.

Bunun yanında bir takım kültür programları uygulanmaya başlamıştır. Örneğin, 1991'de, en az üç üye devletin ortaklaşa oluşturdukları kültürel ve sanatsal olayları desteklemek üzere Kaléidoscope programı oluşturulmuştur. Temel amaç, kültür sektöründe çalışanlar, sanatçılar ve üye devletlerin kültürel kurumları arasında işbirliği sağlamaktır. Diğer bir örnek ise, Ariene programıdır. (1997-1999) Bir ülke hakkında elde edilen yüzeysel bilgilerin aksine, bir edebiyat eserinin o ülke toplumuna, toplumun kendini nasıl tanımladığına, gelenekleri ve tarihine, tabularına, arzularına ve hedeflerine dair çok daha derin bir anlayış kazandıracağı düşüncesiyle, edebiyat, okuma ve çeviri alanlarına destek sağlanması gerekli görülmüş ve bu doğrultuda Ariene (1997-1999) programı oluşturulmuştur. Raphael programı ise (1997-1999) Üye devletlerin Avrupa kültür mirası alanında oluşturdukları resmi politikadaki eksiklikleri tamamlamak amacıyla oluşturulmuştur.⁹⁹

Sonuç olarak 1995'te oluşturulan Avrupalı Kimliği Şartı'nda tanımlanan kültürel farklılıkların korunmasından ziyade ortak Avrupa değerleri ve mirası öne çıkarılmıştır. Bu süreçlerden sonra, AB, hem vatandaşların hem de üye devletlerin haklarını ve görevlerini, kurumların sorumluluklarını ve fonksiyonlarını dile getiren ve böylece herkesin, Avrupa'nın temel değerlerini kendisinin gibi benimsemesini sağlayacak bir anayasaya ihtiyaç duymaktadır. Birlik ve üye devletler için Avrupalı

⁹⁸ Bozkurt, **age.** 339.

⁹⁹ Aydılgö Sarp, "Avrupa Birliği Kültür Politikaları", <http://www.eurozine.com/articles/2004-04-09-sarp-tr.html> [23.12.2009].

kimliğini güçlendirecek ortak bir kültür ve eğitim politikasının yürütülmesi ilkesi benimsemiştir.

“Özgürlük, barış, insan onuru, eşitlik ve sosyal adalet en öneml değerler olarak ortaya konmuştur. Bu ilkeleri korumak ve daha da geliştirebilmek için, Avrupa'nın moral açıdan kabul edilebilir bir politik yapıya ve ortak amaç anlayışını güçlendiren, AB'nin güvenilirliğini sağlamlaştıran, vatandaşlarının Avrupalı olmaktan gurur duymalarını sağlayan politikalara ihtiyacı vardır. Bu gerçekleştirildiğinde, Avrupalı kimliği daha güçlü bir şekilde var olacaktır.”¹⁰⁰

Bu çerçevede devam eden Avrupalılık kimliğinin inşası, ortak bir bilinç yaratma amacına yönelik olarak pek çok kanaldan devam etmektedir.

2.1.5. Avrupalılığın Ötekisi

“Biz-öteki” ayrımı/karşıtlığı Avrupalılık kimliğinin oldukça içkin bir boyutunda yer almaktadır. Lamartine'in “La Politique” kitabında bu karşıtlık algısını açıkça ortaya koymuştur.

“Yürüttüğümüz mantığı Doğu ile Batı benzerliğine dayandırdığımızda hep yanılırız. Batı'da ortaya çıkan bir büyük adam her zaman az ya da çok yönettiği halkın bir ifadesidir, bir ürünüdür ve onunla çağı arasında bir bağlantı vardır. Fethettiği ölçüde düzenler, yarattığı ölçüde yerleştirir; kurumlara donatır çevresini, kısaca kendinden sonra kalması için bir şey kurar. Doğudaysa bunun tersine ne kurumsallaşma, nede siyasi gelenek olmadığı için, büyük bir adam yalnızca büyük bir birey, değişik bir olgu, tek düze barbarlık gecesinde bir an için parlayan bir meteordur. Bilek kuvvetiyle büyük işler yapar, fakat halkının düzeyini kendi düzeyine getirmek için hiçbir şey yapmaz. Ne sağlam bir hanedan ne bir yasa getirir. Şairane bir deyişten yararlanabilirse, ölümler çadırıyla birlikte dehasını da toplayıp götürür ve geldiği yere kendinden önce olduğu gibi çıplak ve vahşi bırakır.”¹⁰¹

Genel olarak, “öteki” algısı, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel koşulları ile uluslararası ilişkilerdeki mücadele ve rekabet durumuna göre değişmektedir.

“Öteki” tanımlaması tarihin her döneminde farklı şekilde ve farklı ölçülere göre tanımlanmıştır. Avrupa açısından Hristiyanlık,¹⁰² Avrupalılığın ve “ötekisinin” tanımlanmasında belirleyici olmuştur. Bu açıdan, İslam genellikle sahte bir mezhep ya da varlığı Hristiyan dinine değilse bile Hristiyan âlemini yani “universitas christiana”yı tehdit eden “kâfir” bir din olarak görülmüştür.¹⁰³ Bir yandan İslamın yayıldığı alanın genişlemesi diğer yandan Pers ve Barbar işgallerinin olduğu

¹⁰⁰ Bkz. “Avrupalılık Kimliği Şartı”. <http://www.eurplace.org/diba/citta/cartaci.html> [11.10.2010].

¹⁰¹ Jale Parla, **Efendilik Şarkiyatçılık Kölelik** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985): 53.

¹⁰² Hristiyanlık analiz düzeyinde liberal ekonomik değerler ve kapitalizmle de birlikte değerlendirilen bir konu olduğundan Avrupalılık değerlerinin kimlik boyutu içerisinde içkin bir şekilde yer almaktadır. Bkz. Miklos Tamko, **Church, State and Society in Eastern Europe** (Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2005): 94.

¹⁰³ Mustafa Soykut, **Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 81.

dönemlerde Hristiyan dünyasının da Hristiyan-İslam karşıtlığı temelinde bir Avrupa kimliği bilinci olduğu söylenebilir. İslam'ın oluşturduğu ortak düşman algısı, Avrupa toplumlarındaki çeşitli öğeleri bir tek çatı altında toplamasını sağlamıştır. Avrupa'nın kültürel bir birim olmasında Hristiyan-İslam çatışması önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda, Avrupa merkezli dünya görüşünün bu çatışmadan doğduğu ileri sürülmektedir. Bu karşıtlığın tarihsel olarak daha geriye götürülmesi mümkündür. Örneğin, 650-750 yılları Avrupa'nın şekillenmesinde bir dönüm noktası sayılabilir. Ama oluşan bu kimlik galibiyetle değil mağlubiyet ile doğan bir kimliktir.¹⁰⁴ İslam'ın, Avrupa'nın en belirgin ötekisi olması ve bunun azalan etkilerde de olsa modern dönemde devam etmesi ister istemez Avrupa kimliğinde Hristiyanlığın temel öğelerden biri olmasına yol açmıştır.¹⁰⁵ Modern Avrupa kimliğinin şekillenmesinde, ulus devletlerin ortaya çıkışının yanı sıra, Tanrı merkezli dinsel düzenin yerine, “insan merkezli” rasyonel düzenin hâkim olması da belirleyici olmuştur. Bu süreçte, Rönesans, Reformasyon sonrası laikleşme, denizaşırı keşifler ve dış tehdit gibi önemli unsurlar¹⁰⁶ Avrupalı kimliğini ve öteki tanımı etkilemiştir. Ancak bu durum kesin bir kopuşu ifade etmemektedir. Bu dönemde Hristiyanlık merkezli Avrupalılık tanımı kendini kültürel ve sosyo-politik bir kavram olarak yerleştirmeye başlamıştır. Hristiyanlığın sağladığı duygusal ve kültürel bağ devam etmiştir.¹⁰⁷ Modernleşen Avrupa'da ise din çağdaş dünyadaki kitleler için bir çeşit hükümsüz din oluşmuştur. Bu boşluğu ise, “bilimsellik”, “insancılık”, “pozitivizm” gibi kavramlar doldurmuştur.¹⁰⁸ Ancak buna rağmen, Avrupa'nın Hristiyan köklerine vurgu sıklıkla gündeme gelen bir konudur.

“Öteki” kavramını, tarihsel, coğrafi, siyasal nedenlere dayandıran Lewis'e göre Avrupa kavramının geçmişi, Helenizm, Romalılık ve Hristiyanlık evrelerinde kendini tanımlamıştır. Asya basitçe Avrupa olmayan doğu, Afrika ya da Libya Avrupa olmayan güney anlamında kullanılmaktadır. Avrupa özgürlük, bağımsızlık ve hukuk düzeniyle, Avrupa olmayan doğu ise keyfilik ve boyun eğmeyle

¹⁰⁴ Yurdusev, **age.** 35.

¹⁰⁵ Yurdusev, **age.** 37.

¹⁰⁶ Yurdusev, **age.** 40.

¹⁰⁷ Yurdusev, **age.** 44.

¹⁰⁸ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995): 32.

özdeşleştirilmiştir.¹⁰⁹

Avrupa merkezîyetçiliği, Batı-Doğu karşıtlığı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çerçevede Batı dışılık kendini coğrafi olmaktan çok kültürel tarihsel bir olgu olarak ortaya koymuştur. Kontyny'e göre, Doğu-Batı karşıtlığı ile Avrupa kendini şekillendirmiştir. Doğunun gerilediği 18. ve 19. yy' da Batı egemenliğini pekiştirmeye yönelik olan oryantalizm ortaya çıkmıştır.¹¹⁰ Avrupa merkezîyetçiliğinin sömürgecilik boyutunda, askeri ve siyasi hâkimiyet ilişkileri yani sömürgecilikte tahakküm, askeri ve siyasi alanlarla sınırlı kalmamakta sömürgeleştirilen insanların fikri ve kültürel alanlarına da tezahür etmektedir. Fanon'a göre, insanların eşit olduğunu öne süren Avrupalılık fikri temelde burjuva ideolojisine dayanır ve burjuva ideolojisi, gerçek bir rekabete girmemek için kendisine yeterince siper hazırlamıştır. "Batılı insan ideolojisi", "alt ırkları" yaşama geçirdiği insan tipine benzeyecek biçimde insanlaşmaya davet ederek kendi gözünde mantıklı görünmektedir.¹¹¹

Avrupa merkezîyetçiliğine ekonomik ve siyasi tahakküm oluşturduğu gerekçesiyle farklı eleştiriler getirilmiştir. Örneğin Havemann, Avrupa merkezîyetçiliği konusunda, zengin Batılı toplumların sürdürdüğü yaşamın hedeflenmeye değer tek yaşam olduğu fikrine kuşku ile bakmaktadır. Çünkü kapitalist üretim tarzının zorunluluğu olan sürekli büyüme bu ekonomik yapıda sürekli gerilim yaratacağından, sistemin batmaya mahkûm olduğunu dile getirir. Havemann'a göre bu ekonomik ilişkilerin içsel doğası, acımasızlık, zorbalık ve iktidar tutkusunu pekiştirir niteliktedir.¹¹²

Avrupalılık kimliğinin uluslararası sistemde formel bir kural olarak görünür hale gelmesi ise Vestfalya Antlaşmasına dayandırılabilir. 1618-1648 yılları arasında Avrupa'da devam eden 30 yıl savaşları neticesinde imzalanan Vestfalya Antlaşması birçok tarihçi açısından modern çağın başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Falk'a göre, Vestfalya ülkesel ve yasal bir eşitlik mantığı ile jeopolitik ve hegemonik bir eşitlik mantığını birleştirmekte; Dünya düzenini egemen bir devlet mantığına uygun

¹⁰⁹ Lewis, **age**. 44.

¹¹⁰ Oliver Kontny, "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Puthatgoras", **Doğu Batı Dergisi**, s. 20 (2002): 128.

¹¹¹ Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, çev. Lütfi Feyzi Topaçoğlu (İstanbul: Auesta Yayınları): 154.

¹¹² Robert Havemann, **Yarın**, çev. Erol Özdek (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1990): 16-30.

bir biçimde tanımlamaktadır.¹¹³ Vestfalya ve 1712 Utrecht Anlaşmaları aynı zamanda Avrupa devletlerinin ortak bir sistem oluşturduğu süreci de ifade etmektedir.¹¹⁴

Dünya düzeninin uzun süredir hegemonik olan yerleşik yapısı düşünce ve pratikte bir Ortaçağ düşüncesi tarafından öncelenmiştir. Vestfalya ile atılan temeller, örtük bir biçimde ve operasyonel olarak, Avrupa merkezli olmanın yanı sıra uygarlaşmış olanla barbar arasında, çok daha sonra sömürge çağında resmileşen ve ideolojik bir kılıf geçirilen keskin bir kimlik çatışmasına neden olmuştur.¹¹⁵ Devletçi çatışmaların temeline medeniyetçi çatışmaların yerleştirilmesi, Batılı kimliğin kural koyucu bir bakış açısı ile Batılılığın küresel değerler sistemi olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Falk'ın belirttiği gibi çatışma sürecinin ne şekilde adlandırıldığı politik açıdan önemli sonuçları olan bir faaliyettir.¹¹⁶

Keyman'a göre, uluslararası ilişkiler kuramı bir taraftan devlet merkezli bir nitelikten hareket ederken, diğer taraftan modern dışı farklı kimlikleri ötekileştiren bir niteliği de içerir. Bu ötekileştirme süreci, modern uluslararası ilişkiler kuramının kuruluş aşamasında, Osmanlı İmparatorluğu, Soğuk Savaş döneminde SSCB iken, bugün ise İslam'dır. Uluslararası sistem düşman-ötekine karşı güvenliğin sağlanması gereken bir çatışma mekânı olarak görülmektedir.¹¹⁷

Son dönemlerde, “öteki” olgusunun nasıl uluslararası bir çatışma söyleminin aracı haline dönüştüğünü değerlendirildiğinde, 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki gelişmeler buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu çerçevede Samuel Huntington'un medeniyetler çatışması tezi önem taşımaktadır. Huntinton'a göre, SSCB'nin dağılmasından sonra ve Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte, olası savaşlar artık farklı medeniyetlere mensup olanlarla bileşen ve kaynaşan devletler toplulukları arasında olacaktır.¹¹⁸ 11 Eylül sonrası olarak nitelendirilebilecek süreçte, İslam kimliğinin potansiyel terörist-düşman yani öteki olarak kurgulandığı, medeniyetler çatışması

¹¹³ Falk, **age.** 28-30.

¹¹⁴ Yurdusev, **age.** 40.

¹¹⁵ Falk, **age.** 28-30.

¹¹⁶ Falk, **age.** 48.

¹¹⁷ Fuat Keyman, “Kimlik ve Demokrasi”, **Devlet ve Ötesi**, ed. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 222.

¹¹⁸ Halil İnalıcık, “Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün”, **Doğu Batı Dergisi**, s. 2 (1998): 19.

söylemi yoluyla, savaşların yapıldığı ülkelerin işgal edildiği günümüzde, kimlik olgusu sistem dönüştürücü etkisiyle uluslararası ilişkiler ve dengelerde somut bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹ Huntington'un küreselleşen dünyada asıl mücadelenin kaynağının ideolojik değil kültürel olacağına vurgu yapması, ötekinin dil, kültür ve en önemlisi din yoluyla olacağı görüşünün öne çıkmasına neden olmuştur. İdeolojik bölünmeler ortadan kalkınca, Avrupa'nın bir yandan Protestan Hristiyanlığı ve Ortodoks Hristiyanlığı¹²⁰ arasında, öte yandan İslam ile kendisi arasındaki kültürel bölünmesi, siyasal mücadelenin fay kırıklarının şekillendirilmesi anlamına gelmektedir.¹²¹

1990'lı yıllarda rakipsiz kalan liberal demokratik anlayış ve bunu tek doğru olarak kabul eden siyasal erkler çerçevesinde farklı olana hoşgörüsüzlük eğilimi söylem ve uygulamada oldukça belirginleşmiştir. Oliver Kontry bu durumu egemen düzenin mutlaklaşması şeklinde ifade etmektedir. Buna göre, Batı; “ben Batıyım bilim ve demokrasiyim, sen Doğusun, duygu, güdü, din fanatizmi ve diktatörlüksün derken”, bunu Bush'un Saddam'a seslenişine benzetmektedir.¹²² Boudrillard'a göre post-11 Eylül döneminde, özgürlük düşüncesi geleneklerden ve düşüncelerden silinme eğilimine girmiştir. Aynı zamanda küreselleşme kesin kontrol ve güvenlik için yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır.¹²³

Sonuç olarak, Avrupalılık kimliği ve “öteki” unsuru ile olan ilişki genişleme motivasyonuna rağmen kendi içerisinde büyük bir gerilim potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyel farklı ile düşman arasındaki sınırların flulaşmasına neden olurken genişleme ve derinleşme konusundaki hedeflerin inandırıcılığının sorgulanmasına yol açmaktadır.

¹¹⁹ Keyman, **age.** 223.

¹²⁰ Katolik- Protestan ayrımı Avrupa'daki temel farklılıklardan birini oluşturmaktadır. Protestan kiliseler laikliği, zamanla “laiklik İncil”de de var görüşünü benimsemiştir. Katolik Kiliseler ise, 19. ve 20. Yüzyılda dahi “laiklik denen vebayı” mahkûm etmiştir. Burjuvazi, Protestan reformcuları yanına alarak, Katolik kilisesine karşı siyasal mücadeleye girmiştir. Bkz. Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Murat Belge (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 75-90.

¹²¹ Hilmi Yavuz, **Modernleşme Oryantalizm ve İslam** (İstanbul: Boyut Yayınları, 1999): 54.

¹²² Kontry, **age.** 121.

¹²³ Jean Baudrillard, **The Spirit of Terrorism**, çev. Chris Turner (London: Verso Books, 2002): 10-12.

2.2. AB'NİN GENİŞLEME VE DERİNLEŞME STRATEJİSİNDE KİMLİĞİN YERİ

Avrupalılık kimliği, ulus devlet modelinin içerdiği birleştirici sembol ve değer yargısı unsurlarının yanı sıra bu kimliği diğerlerinden ayırtıran ve ötekileştiren pek çok unsuru da içerisinde barındırmaktadır. Avrupalılığın inşası süreci devam ederken, siyasal ve ekonomik olarak sistem dönüştürücü bir işlev de görmektedir. Aynı zamanda, Elit bir süreç olarak başlayan bütünleşme sürecinde Avrupalılık kimliğinin, Avrupa toplumları ve Avrupa'nın etkisine açık bölgeleri de içerecek şekilde tabana yayılmasını hedeflemektedir. Bu hedef kurucu anlaşmaların en önemli unsurunu olarak genişleme stratejisinin yönünü belirlemektedir.

2.2.1. Avrupa'nın Kurumsal Bütünleşme Süreci

Avrupa devletleri arasında bir birlik oluşturma fikri özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından şekillenmeye başlamıştır. “Avrupa Birleşik Devletleri” düşüncesi İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in kıta Avrupa'sının siyasal ve ekonomik istikrarı için ortaya koyduğu bir çözüm olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra SSCB ve Doğu Almanya'ya karşı 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması imzalanmış ve bu Antlaşmada, Batı kültürünün savunması gereken değerler olarak, insan hakları, özgürlükler ve demokratik değerler benimsenmiş Avrupa ekonomisinin yeniden imarı için işbirliği yapılması gereğine işaret edilmiştir.¹²⁴

Avrupa bütünleşme projesi ile Fransa ve Almanya arasında büyük sorunlara yol açan geleneksel gerginliğin ortadan kalkacağı ve Batı ittifakı kurulacağı düşünülmüştür.¹²⁵ Bu amaç için 1951 yılında Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AÇKT) kurulmuştur.¹²⁶ Bunun yanında, Batı Avrupa Birliği kurulmuş ve BAB'ı tamamlayan üç protokolden birincisi ile Kıta Avrupa'sı ülkelerindeki silahların belirli bir tavanı geçmemesi öngörülmüştür. Ulusal düzeyde silahlanmanın denetimi için de Batı Avrupa Birliği Ajansı adı altında bir birim kurulmuştur.¹²⁷ Avrupa'nın

¹²⁴ Ülger, **age.** 50.

¹²⁵ Atilla Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Türkiye ve Avrupa**, ed. Atilla Eralp (Ankara: İmge Yayınları, 1997): 89.

¹²⁶ Ülger, **age.** 52.

¹²⁷ Ülger, **age.** 53-55.

bütünleşme sürecinin ilk aşamasında itibaren bu yeni küresel aktörün askeri gücünün sınırlı tutulmak istendiği göze çarpmaktadır. Bu bütünleşme ve sonrasında askeri olarak Avrupalı devletlerin sınırlandırılması ilkesi Avrupalı ülkelerin siyasal etkinlikleri açısından Avrupalılık kimliğinin merkeze oturtulmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Siyasal bütünleşme süreci, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi kurumların faaliyete geçmesi ile başlangıç amacına daha da yaklaşmıştır.

Bu süreçte Avrupalı ülkelerin bir işbirliği anlayışı etrafında birleştikleri söylenebilir. Çünkü kurucu antlaşmaların amaç ve ilkeleri sıralanırken ortak dış politika vurgusu hiçbir zaman yapılmamıştır. Ancak dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir.¹²⁸

1990'ların ortasından itibaren AB'nin demokratikleşmeyi teşvik eden en önemli aktör haline gelmesi ise AB'nin yanında, politik ve yasal alanlarda Avrupa Konseyi, askeri ve güvenlik konularında NATO, ekonomi alanında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), çatışmaların barışçıl yollardan çözümlenmesinde Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar da paralel bir çizgi içinde olması etkili olmuştur. Bu kuruluşlar, Batı'nın liberal norm ve değerlerinin uluslararası sosyalizasyon sürecinin temel alınması misyonunu amaç edinmişlerdir.

2.2.2. Bölgesel Bir Entegrasyondan Küresel Değerler Sistemine

“Bir gün gelecek, tıpkı Normandiya, Bretagne, Burgund, Lotringen, Elzas ve bütün diğer şehirlerimiz Fransa için kaynaştığı gibi, Fransa, Rusya, İtalya, İngiltere, Almanya kıtanın bütün milletleri, zengin ferdi özelliklerinizde vazgeçmeyeceksiniz, kendinizi üst bir toplulukta bir araya getirecek ve büyük Avrupa kardeşliğini kuracaksınız... bir gün gelecek ABD ve AB, büyük ülke grupları, yüz yüze karşı karşıya olacaklar, denizleri aşarak ellerini birbirine uzatacaklar, yerküreyi medenileştirmek için, kullanılmayan alanları kolonileştirmek için, yaratılmışı yaratılanın gözündeki daha iyi hale getirmek için... ürünlerini, ticaretlerini, sanatlarını, dahilerini mübadele edecekler.”¹²⁹

Victor Hugo'nun hayalini kurduğu süreç özellikle Soğuk Savaş sonrası ivme kazanan AB bütünleşme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupalılaştırma kavramı üzerinde özellikle 1980'lerden sıkça dile getirilen bir kavram olmaya başlamıştır. İlk olarak yukardan aşağıya bir bütünleşmeyi ifade eder şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım AB bütünleşme sürecinin AB üyesi ülkelere etkisini

¹²⁸ Ülger, **age.** 58.

¹²⁹ Bkz. Kadir Koçdemir, **age.** 41.

incelemektedir.¹³⁰

AB bütünleşme teorisi ise, aşağıdan yukarıya gelişen bir süreci temel almaktadır, yani AB ülkelerinden AB düzeyine şekillenen bir süreci incelemektedir. 1990'lı yıllarda tekrar AB sürecinin AB üyelerine etkisi inceleme konusu yapılmaya başlanmıştır. Avrupalılaşma temelde hem aşağıdan yukarı hem de yukarıdan aşağı bir etkileşimi ifade etmektedir. Bu nedenle interaktif ve iki yönlülüğü ifade etmektedir. Geleneksel Avrupalılaşma yaklaşımında kurumlar ve devletler üzerine odaklanılırken, yeni kuşak Avrupalılaşma teorilerinde daha çok kurumsal olmayan uyum sürecine, değerlere, normlara yani toplumsal olgulara da yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle sadece kurumsal bir bütünleşme yaklaşımından uzaklaşmıştır.¹³¹ Bölgesel bir bütünleşmeden küresel bir değerler sistemine dönüşümü Avrupalılığın bu kuramsal ekseninde tanımlanması sürecine paralel olarak şekillenmiştir. Avrupalılık kimliğinin pratikte yukarıdan aşağıya şekillenen bir elit kimlik olması nedeniyle, onun belli zümrelerin çıkarı için kullanılan bir ideolojik araç olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Genellikle Avrupa retoriği, yeni bir tür iktidar elde etmek için üretilen siyasi stratejilerin başka bir şekilde sahip olamayacakları bir meşrulaştırma aracı olarak işlevselleşmiştir.¹³²

Bununla birlikte Avrupa Birliğinin, çeşitli ulus devletler, farklı kültür, din ve dillerden oluşmuş bir mozaik olarak çeşitli zirvelerin sonunda yayınladığı bildirgelerinde belirtilmiştir. Ancak AB'nin farklı kültürlerin üstünde bir ortak üst Avrupa kimliği oluşturma uğraşısı Avrupa'nın birleşmesini kolaylaştıracağı açıktır. Küreselleşme, özelleştirmeler, bölgesel ve kıtasal sözleşmeler, sınırları yok eden elektronik yayıncılık ve hükümetler arası siyasi ve ekonomik çıkarlarla güçlü devlet ve ulus yapılarında bir taraftan erimeler yaratırken, diğer taraftan da milliyetçi akımları körüklemiştir ve Avrupa' da ulusal kimliğin üzerinde ortak bir Avrupa üst

¹³⁰ Tanja Börzel, Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe", **The Politics of Europeanisation**, ed: Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (New York: Oxford University Press, 2003): 57.

¹³¹ Ayrıntı için bkz. Kerry E. Howell. "Uploading, Downloading and European Integraion: Assessing the Europeanization of UK Financial Services Regulation", **Journal of Banking Regulation**, s. 6 (2004).

¹³² Yurdusev, **age**. 57.

kimliğinin oluşması sürecinin önünü tıkamaktadır.¹³³

Buna rağmen küresel kapitalizm ancak, küresel düzeyde yapılacak düzenlemelerle uluslararası bir piyasa ekonomisine dönüşebilir. AB'nin ulus-üstü niteliği bu yöndeki düzenlemelerin birincil ve esas öznesi olma yolunda ilerlemektedir.¹³⁴ Çünkü küresel ekonomik bütünleşme ile birlikte, özelleştirme, para birliği ve deregülasyon AB'yi Dünya pazarında rekabet gücü yüksek bir işbirliği oluşturmaya itmiştir. Bu bağlamda Bakanlar Konseyi, Komisyon ve AB bürokrasisinin üzerinde yoğunlaştığı konular ağırlıklı olarak piyasa ekonomisi ile ilgili düzenlemelerdir. Kısaca AET'ye yön veren düzenlemeler AB'ye halen egemendir.¹³⁵ Demokrasi, rekabetçi bir ekonomi, özgürlük, moral değerler, katılım gibi siyasal söylemler,¹³⁶ Avrupa rüyasının temel parametrelerini içeren kavramlar olarak “evrensel normları” ifade etmektedir.

AB'nin ekonomik ve siyasal araçları etkin bir biçimde kullandığı alan üye devletlerle sınırlı kalmayıp ekonomik ve siyasal açıdan AB üyesi ülkelerin ilişki içinde oldukları bütün ülkeleri kapsamaktadır. Uygulamada AB insan hakları ihlalleri bulunduğu durumlarda ekonomik ve siyasal müdahalelerde bulunmaktadır. Örneğin, Güney Afrika'nın ırkçı rejimine karşı kültürel ve ekonomik yaptırımlar uygulamış, Şili'de insan hakları ihlallerini kınayarak tepki göstermiş, yine insan hakları ihlalleri gerekçesi ile Vietnam ve Türkiye'ye yönelik olarak ekonomik araçları kullanarak baskı uygulamıştır.¹³⁷

Sayılan örnekler AB'nin küresel sistemde kendisine biçtiği rolün Avrupalılık değerlerini “evrensel normlar” olarak kabul edilmesi olduğunu göstermektedir. Siyasi bir aktör olarak AB'nin başarısı bu normların uluslararası sistemde zorlayıcı birer kriter olarak kabul edilmesine bağlı bulunmaktadır.

2.2.3. Yeni Komşuluk Siyaseti ve Yeni İktidar Alanları

Komşuluk kavramı dar anlamlı, işlevi sınırlı bir kavram olarak

¹³³ Şermin Tekinalp, “Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çok kültürlülük”, **Kültür Üniversitesi Dergisi**, c. 1 (2005): 75-87.

¹³⁴ Çelebi, **age**. 20.

¹³⁵ Çelebi, **age**. 101.

¹³⁶ Tadeusz Buksinski, **Liberalization and Transformation of Morality**, (Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003): 123.

¹³⁷ İhsan Dağı, “İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye AB ilişkilerinde Siyasal Boyut”, **Türkiye ve Avrupa**, ed. Atilla Eralp (Ankara: İmge Yayınları, 1997): 124-125.

değerlendirilmemelidir. Hasan Bülent Kahraman’a göre, komşuluk törel hukuk süreçlerinin en fazla işlevsel hale geldiği, en yoğun uygulama alanı bulduğu, her türden ikili ilişkide anlam kazanan, hatta kazandığı anlamı yenileyen son derecede karmaşık bir olgudur. Komşuluk aynı zamanda bireyler arasında geçerli olmakla kalmayan, devletlerarasında da başvurulan bir kavramdır. Devletlerarası ilişkilerde komşuluk kurucu ve kurulmuş bir dizi ilişkinin bir sınama eşiği olarak da işlev yüklenir. Üstelik bu uygulama sadece komşuluk süreçlerini tayin etmekle kalmaz aynı zamanda onları çözümler ve hatta o uygulamalardan hareket ederek komşuluk bilinci, uygulaması ve modeli üstüne oturan yeni yapılar tanımlamaya başlar. Nitekim uluslararası ilişkilerde komşuluğun bu kadar sıklıkla müracaat edilen bir kavram ve hatta ‘içtihat’ olması bütünüyle bu anlayışın bir sonucu olarak kabul edilmektedir.¹³⁸

Avrupa komşuluk politikasının oluşturulmasından önce ortak dış politika konusunda birtakım adımlar atılması gerekli olmuştur. 1960’lı yıllarda ekonomik bütünleşmedeki gelişmeler neticesinde 1970 yılında dış politika konularında işbirliğinin nasıl sağlanacağını belirlemek için düzenlenen Lüksemburg Zirvesinde Davignon Raporu ile dış politikada eş güdüm hedeflenmiştir.¹³⁹ 1990’larda Avrupa Birliği’nin ortak bir güvenlik ve savunma politikası geliştirme yolunda attığı adımlar, Avrupa güvenliği açısından çeşitli tartışmaları gündeme getirmiştir. Önceleri üzerinde durulan “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği” kavramı ile Avrupa’nın güvenliğini sağlamak için AB’nin yeni görevler üstleneceği ve böylece NATO’nun, dolayısıyla ABD’nin yükünün azalacağı ifade edilmiştir. Bu durum ABD ve diğer NATO üyeleri tarafından desteklenmiş, ama NATO’nun Avrupa güvenliğinin sağlanmasındaki temel konumunun değişmezliği de hep vurgulanmıştır.¹⁴⁰

Avrupa Birliği açısından güncel olarak Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) genişletilmiş Avrupa kavramına dayanmaktadır. İlter Türkmen bu politikanın

¹³⁸ Hasan Bülent Kahraman, “Komşuluğun Uzaklığı Uzaklığın Komşuluğu: Türkiye ve Avrupa Birliği”, **Varlık**, (Aralık 2005): 7-17.
<http://digital.sabanciuniv.edu/elitfulltext/3011800000166.pdf> [13.10.2009].

¹³⁹ “Davignon Report 27.01.1970”. <http://www.ena.lu/> [11.12.2009].

¹⁴⁰ Esra Çayhan, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 3 (2002): 51.

amacını ve kapsamını şu şekilde ifade etmektedir.¹⁴¹

“Amaç AB’nin genişlemesinin yeni bölünme hatları yaratmaması ve 25’ler Avrupa’sı ile komşuları arasında ekonomik, politik ve güvenlik ilişkileri geliştirilmesidir.... AKP konusunda Komisyon’un hazırladığı Strateji Belgesi aynı zamanda 2003 Aralığı’nda AB Konseyi tarafından onaylanan ‘Avrupa Güvenlik Stratejisi’ ile bağlantılı. Bu belge AB’nin Güney Kafkasya’da daha aktif olması gerektiğini vurguladığı için Komisyon Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ın da AKP çerçevesine alınmasını tavsiye ediyor. AKP’nin uygulanmasında ilk aşamayı komşu sayılacak ülkelerle aynı değerlerin paylaşıldığını vurgulayan ortak eylem planları teşkil edecek. Bu değerlerin başlıcaları insan haklarına ve azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, etkin yönetim, iyi komşuluk ilişkileri, piyasa ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve bazı kilit dış politika hedeflerinin benimsenmesi.”

Bu bağlamda AKP’nin temel amacı, 5. genişleme dalgasının ardından AB’nin yeni komşuları ile Avrupalı değerler merkezinde bir istikrar zeminin oluşturulmasıdır. Bu aynı zamanda, Avrupalı kimliğinin, güvenlik sorunları, ekonomik ve siyasi değerler ve bütünleşmenin parametrelerini belirlediğini göstermektedir.

Bu çerçevede 2004 tarihli Strateji Belgesinde AKP’nin bölgesel anlaşmazlıkların çözümü konusunda AB’nin daha aktif olması vurgulanmıştır. Bu yeni komşuluk yaklaşımını ayırt edici özellikleri özetle;

1-Bütün politik araçların yoğun olarak kullanılması ve klasik dış politika yöntemlerinin ötesinde, komşu ülkelerdeki reformlara ve modernleşme süreçlerine destek verilmesi,

2-Twinning ve TAIEX gibi programlar komşu ülkelerin kullanımı için hazırlanmak, mali ve teknik yardımlarla desteklenmesi,

3- Komşu ülkelerde atılan adımlara paralel olarak, ekonomik bütünleşme ve daha yakın siyasi işbirliği önerilmesidir.¹⁴²

Ekonomik bütünleşme Birliğin temel dinamik motor gücü olarak değerlendirilse de, ekonomik büyüme, güvenlik, enerji ve siyasi istikrar gibi pek çok konu başlığı ortak dış politikada önem arz etmektedir. Ortak dış politika ve komşuluk politikası ise Avrupa’nın etki alanını geliştirecek en önemli basamaklardan sayılmaktadır.

2.2.4. Ekonomik Entegrasyonun Siyasal Anlamı

Kennedy 1962’de, dış yardımların ABD’nin tüm dünyadaki etkinliğini ve denetimini arttırmasını sağlayan bir yöntem olduğunu belirtmiş, birçok ülkeyi bu yolla

¹⁴¹ İlter Türkmen, “AB Komşuluk Politikası”, **Hürriyet**, 29.05.2004, 11.

¹⁴² “The European Neighborhood Policy at the Time of its Implementation: Which Action Plan”, http://www.iris-france.org/docs/pdf/actu_europe/2007-12-18-en.pdf [12.01.2010].

desteklemek kesin çöküşlerini veya komünist bloğa kaymalarını engellemekte olduğu tespitini yapmıştır. Böylece asıl söylenmesi gereken söylenmiş olmakta, askeri ve ekonomik yardım, gıda yardımı, ekonomik hibe, sanayi yatırımları, ticari yatırımlar, mali alışveriş, kültürel etki ve bağımlılığın işlevselliği ortaya konulmaktadır.¹⁴³

“Yeni dünya” düzeninin ekonomik anlamda kemik yapısı 1980’li yılların başlarında şekillenmeye başlamıştır. Piyasa ekonomisinin hâkimiyeti, uluslararası sermaye hareketlerinin maksimuma varan serbestîsi gelişmişlik seviyesindeki devletlerin bile arasındaki ekonomik uçurumu derinleştirirken, istikrar için yeniden yapılandırma arayışları ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴ Immanuel Wallerstein tarafından ortaya atılan Dünya Sistemi yaklaşımına göre de, siyasi, sosyal ve ekonomik olayları bölgesel ve ulusal düzeyden ziyade küresel bir düzeyde ifade etmek gereklidir. Bu küresel sistem merkez, yarı çevre ve çevre ülkelerden oluşmaktadır. Bu kategoriler daimi bir dönüşüm içerisindedir. Merkez ve çevre ülkeleri birbirine bağımlı ise de bu bağımlılık simetrik bir durum ifade etmemektedir. Dünya sisteminde birden çok merkez olması bu ülkeler arasında rekabeti yaratmaktadır. Hegemon devlet uluslararası ekonomik sistemi kendisine en çok yarar sağlayacak şekilde düzenlemek istemektedir.¹⁴⁵

Genel anlamda küreselleşme süreci demokrasi ve kapitalizmin ayaklarına dayanmaktadır. Bu iki ayağın her biri toplumsal yaşamın ayrı ayrı alanlarında özgürlük sağlayan bir dizi kurumu akla getirecek şekilde tanımlanmıştır.¹⁴⁶ Küresel piyasa ekonomisi ve küresel kapitalizm tarafından yönlendirilen AB, Habermas’a göre aynı zamanda küresel bir “sosyal” piyasa inşa etme potansiyeli taşımaktadır.¹⁴⁷ Dış yardımları insan hakları uygulamalarına endeksleme girişimi, Birliğin ortak dış politikasının önemli bir boyutunu ifade etmektedir.¹⁴⁸ Eski sistem kurum, kurallar ve mantık artık yeni aktörler ve yeni güç dengeleri ve pozisyonları için uygun ve geçerli

¹⁴³ Michel Beaud, **Kapitalizmin Tarihi**, çev. Fikret Başkaya (Ankara: Dost Kitapevi, 2003): 276.

¹⁴⁴ Erol Kutlu, Rana Eşkinat, **Dünya Ekonomisi** (Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005): 190.

¹⁴⁵ Ülger, **age**. 37-40.

¹⁴⁶ Samuel Bowles, Herbert Gintis, **Demokrasi Kapitalizm**, çev. Osman Akınsoy (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996): 32.

¹⁴⁷ Bkz. Aykut Çelebi, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği** (İstanbul: Metis Yayınları, 2002): 20.

¹⁴⁸ Dağı, **age**. 124.

görülmemektedir. Realist anlayış ve atmosfer içindeki, güvenlik ve strateji merkezli uluslararası siyasi ilişkilerin uluslararası ekonomik ilişkilerden ayrı düşünülmesi çok fazla anlam ifade etmemektedir.¹⁴⁹

Bugünün uluslararası sisteminde Avrupalılık ekonomik ve siyasi değerler kümesini oluştururken bu değerler kümesine uyum göstermeyen ülkelerin tabi kılınması rolünü ABD¹⁵⁰ üstlenmektedir. Batılı değerlerin küreselleşmesinde başat aktör olarak karşımıza ABD çıkmaktadır. Batılı değerlerin benimsetilmesi stratejileri arasında bölgesel modelleme, çevreleme ve tecrit politikaları vs. sayılabilir. Bu politikalar, temelinde rıza ya da güç kullanımı ile bir küresel benzeştirme amacını gütmektedir.¹⁵¹

Bölgesel modelleme devletlerin sahip olduğu ekonomik, siyasal veya toplumsal düzenin değiştirilmesi amacıyla başvurulanan bir çeşit dış politika aracıdır.¹⁵²

“Bölgesel modelleme; belli bir bölgedeki ülkeler grubunun siyasal, ekonomik veya toplumsal düzenlerinin hegemonya tarafından belirlenen kıstaslar doğrultusunda barışçıl veya şiddetle dayalı olarak dönüştürülmesi amacıyla, söz konusu bölgedeki bir veya birkaç ülkenin sahip olduğu sistemin pozitif olarak bütün bölge ülkelerince benimsenmesi; negatif olarak ise kaçınılması gereken örnekler biçiminde sunulmasıdır. Tek kutuplu dünyada ABD liderliğindeki küresel hegemonya tarafından sıklıkla başvurulanan bölgesel modelleme politikası... dünya politikasının anlaşılması için önemlidir.”¹⁵³

Tecrit ve çevreleme politikaları ülkelerin birlikte hareket etmesini gerektiren ve ortak bir anlayış birliği çerçevesinde gelişebilecek uluslararası zorlama yaratan siyasal stratejilerdir. İşbirliği veya çatışma süreçlerinde, ABD’nin oynadığı dinamik rolün yanında, Avrupalılık değerlerinin, bu rolün meşrulaştırıcı unsuru olarak ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁵⁴ Aynı zamanda Avrupalılık “yumuşak güç” olarak ekonomik ve siyasal yapıların dönüştürülmesinde referans noktası olmayı sürdürmektedir.

¹⁴⁹ M. Fatih Tayfur, “Devletler ve Piyasalar”, **Devlet ve Ötesi**, ed. Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 189.

¹⁵⁰ Mehmet Duman, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 4, s. 2 (2002): 1-16.

¹⁵¹ Davut Ateş, “ABD Hegemonyası ve Bölgesel Modelleme Politikası: Kuramsal Çerçeve”, **Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi**, c. 6, s. 1, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/519/347> [11.12.2009].

¹⁵² Ateş, **age**.

¹⁵³ Ateş, **age**.

¹⁵⁴ Ancak yükselen Anti-Amerikancılık yalnızca Amerikan politikalarına bağlanmamakta, kapitalizm ve demokrasi idealleri çerçevesinde Avrupa’nın politikalarının bir alternatif olup olmadığı tartışma konusu yapılmaktadır. Russel A. Berman, **Anti-Americanism in Europe** (California: Stanford University, 2004): 60.

3. AVRUPALILIK KİMLİĞİNİN SİYASALLAŞMASINDA BELİRLEYİCİ OLAN AKTÖRLER VE STRATEJİLER

3.1. AB'YE BAĞLI AKTÖRLER

Önceki bölümde AB kimliğinin ontolojik boyutu ve gelişme stratejisi ele alınmıştır. Bu bölümde ise bu kimliğin kurumsallaşması-siyasallaşmasında etkili olan AB'ye bağlı kurumlar ve stratejileri değerlendirme konusu yapılmıştır. AB kimliğinin tanımlanmasına ve stratejik boyutunun oluşturulmasında en önemli işlevi gören kurumlar yürütme organı olarak; AB Konseyi, yasama oranı olarak; AB Parlamentosu ve üst yargı organı olarak Avrupa Adalet Divanıdır. “Yeni” Avrupa, ulus devletin bütün simgesel unsurlarının yanında bütün siyasal ve kurumsal boyutlarında içerecek şekilde genişleme ve derinleşme eğilimindedir.

AB bütünleşme sürecinin temel amacı ekonomik birlikten siyasi birliğe doğru bir ulus devlet modelinin içerdiği pek çok özelliği de içinde barındırarak geçmek olduğu söylenebilir. Roma Antlaşması’ndan Nice Antlaşması’na kadar uzanan sürece bakıldığında, kurucu anlaşmalar bir anayasa niteliği göstermektedir. Bu çerçevede kurucu anlaşmalar AB için ortak bir kurumsal yapı oluşturmakta; birliğin yasama, yürütme ve yargı organlarının oluşumunu, görevlerini ve yetkilerini düzenlemektedir.¹⁵⁵

3.1.1. Avrupa Konseyi

AB Kurumları, birçok farklı işlevi bünyesinde toplayan, AB “yurttaşlarının” yaşamları üzerinde doğrudan tasarrufta bulanabilen, sosyal yaşama nüfuz edebilen; toplumları yönlendirme, düzenleme ve ona müdahale etme imkânına sahip bir üst yapı ve iktidar örgütlenmesidir. Buna bağlı süreçlerin tümü kitlesel olarak örgütlenmiş merkezi bürokrasiler aracılığıyla işlemektedir. Aynı zamanda bu merkezi örgütlenmeler, dış politikanın şekillendirilmesinde de etkin role sahiptir. AB bütünleşme sürecinde ve dış politikasında AB kimliliğinin motor rolü büyük bir önem arz etmektedir. “Ekonomik bir dev politik bir cüce”¹⁵⁶ olarak tabir edilen AB, Avrupalılık kimliği ve değerleri üzerinden siyasal etkinliğini artırma çabası

¹⁵⁵ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (İstanbul: Beta Kitabevi, 2003): 147.

¹⁵⁶ Meryem Koray, “Yaşlı Kıtada Fetret Devri”, bianet.org/bianet/bianet/61888-yasli-kitada-fetret-devri [12.01.2010].

içerisindedir. Bu çerçevede AB ileri bir sosyo-politik bütünleşme modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Ortak Pazarın oluşturulması, ortak para birimi, Avrupa vatandaşlığı konusunda kaydedilen gelişmeler, ortak dış politika ve güvenlik politikaları gibi süreçler, ulus devletlerin birçok yetkisinin AB kurumlarına devredilmesini de beraberinde getirmiştir. Birliğin kurucu antlaşmalarında her ne kadar ekonomik bütünleşme öne çıkarılmış olsa da, bu durum aynı zamanda siyasi bütünleşmeye giden yolda bir aşama olarak değerlendirilmiştir.

AB Konseyi bu işlevlerin yerine getirilmesinde, AB kurumsallaşma sürecinin başından itibaren etkili olmuştur. Konsey Birliğe üye devletlerin devlet başkanlarından oluşmaktadır. Avrupa devletlerini bir araya getirerek doğabilecek anlaşmazlıkları ve çatışmaların önüne geçmek için atılan ilk adım AB Konseyinin kurulması olmuştur. Konsey Birliğin alt yapının oluşturulması açısından en önemli işleve sahip olmuştur. Konsey amaçları doğrultusunda bir Avrupa ülküsü yaratmak için, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Kültür Sözleşmesi gibi birçok anlaşmanın altına imza atmıştır.¹⁵⁷

Birliğin ekonomik bütünleşmeden siyasal bir birlik sürecine doğru ilerlemesine Fransa'nın öncülük ettiği söylenebilir.¹⁵⁸ De Gaulle'ün girişimleri ile 10-11 Şubat 1961 tarihinde Paris'te bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantı sırasında Fransız Büyükelçi Christian Fouchet siyasal birlik için bir anlaşma metni hazırlamıştır.¹⁵⁹ Ancak bu metin yoğun tartışmalara neden olduğundan kabul görmemiştir. Bu yöndeki çalışmalar 1970'li yıllarda yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Belçika Dışişleri Bakanlığından Davignon tarafından hazırlanan Rapor 27 Ekim 1970 tarihinde kabul edilmiştir. Raporda AB'nin küresel anlamda etkili bir dış politika için siyasi birliğe gidilmesi düşüncesi savunulmuştur. Bu süreçte Avrupa Siyasi İşbirliği

¹⁵⁷ Bülent Yücel, "Westfalya Anlaşmasından Nice Anlaşmasına Egemenlik Kavramının Tarihsel Seyri Bir Prototip Olarak Avrupa Birliği", **AÜEHFD** c. 10, s. 1, (2006), http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2006_X_8.pdf [18.01.2010].

¹⁵⁸ Kuruluş aşamasında aynı zamanda bir Fransız hegemonyasında da bahsedilmektedir. Bkz. Adrian Hewitt Kaye Whitenan, "European Commission and Development Cooperatin Policy Bureaucraties Politics in EU Aid from the Lome Leap Forward to the Difficuties of Adapting to the Twenty-First Century", **EU Development Cooperation**, ed. Karin Arts, Anna K. Dickson (Newyork: Manchester University Press, 2004): 133.

¹⁵⁹ Derek Urwin, **The Community of Eurupa: A Historian of European Integration** (London: Longman Press, 1991): 105.

(ASİ) mekanizması hayata geçirilmiştir.¹⁶⁰

SSCB'nin dağılmasından önce başlayan süreç, Helsinki Belgesi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) oluşturulması ile devam etmiştir. 1975'te imzalanan Helsinki Belgesi üç bölümden oluşmaktadır: bunlar; "Avrupa'da güvenliğe ilişkin sorunlar", "Güven Arttırıcı Tedbirler, Güvenlik ve Silahsızlanmanın Bazı Yönleri Hakkında Belge"den oluşan birinci bölüm; "Ekonomi, Bilim, Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği" başlıklı ikinci bölüm ve "İnsani ve Öteki Alanlarda İşbirliği" konusundaki üçüncü bölümdür.¹⁶¹

Helsinki Belgesinde, Avrupa'nın yukarıda belirtilen konulardaki siyasal davranış biçimlerinin kriterleri ortaya koyulmuştur. Bu belge Soğuk Savaş döneminin özelliklerine göre şekillendirilmiştir. Buna göre, "uluslararası yumuşamayı hem sürekli, hem de giderek daha canlı ve evrensel kapsamlı bir sürece dönüştürmek için çaba göstermenin gereğine ve Avrupa'da Güvenlik İşbirliği Konferansı sonuçlarının uygulanmasını"¹⁶² amaç olarak benimsenmiştir.

Avrupa'da siyasi işbirliğinin en önemli aşaması olarak 15 Mayıs 1973 Kopenhag ve 10 Aralık 1974 Paris zirveleri öne çıkmaktadır. Kopenhag Zirvesinde "Avrupa Kimliği" adı verilen bir belge kabul edilmiş, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı gibi temel değerler bu kimliğin unsurları olarak öne çıkmıştır.¹⁶³ Aynı zamanda, Avrupalılık kimliğinin yumuşak bir strateji çerçevesinde yaygınlaştırılması anlayışı da benimsenmiştir.

Bundan sonraki süreçte de AB konseyi, Avrupalılık kimliğinin önemli unsurlarını ifade eden demokratikleşme ve piyasa ekonomisinin gelişmesi için aktif bir rol oynamıştır. Özellikle, 1989 yılında iki Almanya'nın birleşmesi, SSCB'nin çöküşü gibi Avrupa'yı ideolojik olarak bölen siyasi kutuplaşmanın ve mücadelenin ivme kaybetmesi ile SSCB'den bağımsızlığını kazanan ülkelere Avrupa'nın ilgisi artmıştır. Bu ülkelerdeki demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde AB özellikle

¹⁶⁰ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği El Kitabı** (İstanbul: Seçkin Yayınları, 2003): 81-82.

¹⁶¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994** (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1989): 408-411.

¹⁶² "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Helsinki Nihai Senedi", <http://www.scribd.com/doc/39021781/AG%C4%B0Tve-Helsinki-Nihai-Sozle%C5%9Fmesi> [12.03.2010].

¹⁶³ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme** (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002): 65.

reform çalışmalarına destek olma stratejisini benimsemiştir. Bu strateji çerçevesinde 1989'da toplanan G-7 zirvesinde, ekonomik reformların desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

1989'da PHARE (Poland Hungary: Actions for Economic Reconstruction) Programını yürürlüğe koyulmuş, bu bağlamda Macaristan ve Polonya'ya mali ve teknik yardımda bulunmaya başlanmıştır. Yugoslavya Bulgaristan ve Çekoslovakya 1990'da; Romanya ise 1991'de PHARE Yardımlarından yararlandırılma kapsamına alınmıştır. Devam eden süreçte Arnavutluk, Estonya, Letonya ve Litvanya ekonomik yardım kapsamına alınmıştır. 1989'da Paris Ekonomik Zirvesi'nde Avrupa Toplulukları Komisyonu, G-24'lerin yardımlarının koordine edilmesi görevini üstlenmiştir.¹⁶⁴ Bu süreçte bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin pazar ekonomisine geçişine yardımcı olmak amacını taşıyan ekonomik yardım programı, bu ülkelerdeki ekonomik reform çabalarına destek sağlamakla aynı zamanda çoğulcu demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş yolunda kabul ettikleri yükümlülükleri yerine getirmelerinde önemli bir motivasyon yaratmıştır.¹⁶⁵

3.1.2. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu, AB'nin demokratik meşruiyet sorunun ortadan kalkması açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü birliğin genişleme süreci karar alma mekanizmalarını kurumsal mekanizmalarının yeniden gözden geçirilme zorunluluğunu ortaya koymuştur.¹⁶⁶ Avrupa Tek Senedi'nden günümüze kadar gelen süreç içinde Avrupa Birliği'nin öncelikli hedefleri arasında demokrasi açığı giderilmesi bulunmaktadır. Aksi halde sürecin AB içersinde ve dış politikada son derece tartışmalı bir hal alacağı açıktır. Çünkü Avrupalılık kimliği içersinde tanımlanan demokratik değerler vurgusunun AB içersinde bir karşılığı olup olmadığı sorgulanabilir bir konu haline gelebilir.

Karar alma süreçlerinin demokratikleşme sorunu Avrupa Tek Senedi'nin en önemli

¹⁶⁴ İbrahim Çeliktaş, "2001/2013 Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılı Öncesi Fonlarının Yapısı", *Sayıştay Dergisi*, s. 63 (2006): 42.

¹⁶⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı (Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Kasım 2002): 166-167.

¹⁶⁶ Mehmet Özcan, "Avrupa Birliği Anayasasının AB Kurumsal Yapısında Etkileri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. 1, n. 1, (2005).
[http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/rinlp1&div=8&id=&page=\[12.02.2010\]](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/rinlp1&div=8&id=&page=[12.02.2010]).

konuları arasında yer almıştır. Birlik içinde yetki dağılımının somutlaştırılması ve ulusal parlamentoların AB içindeki durumunun tespit edilmesi gibi önemli misyonlar üstlenen Avrupa Konvansiyonu da mevcut demokrasi açığının kapatılmasına ilişkin çözüm yollarını tartışmaktadır.¹⁶⁷ Parlamento AB toplumlarının bütünleşme sürecine katılımının ve ortak bir Avrupalılık fikrine rızasının tesis edilmesi açısından da önemlidir. 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırmak suretiyle, Topluluğun yasama sürecini eskiye göre iyileştiren ve ileri götüren bir antlaşmadır.¹⁶⁸

Avrupa Parlamentosu, Topluluğu oluşturan devletlerin halklarının temsilcilerinden oluşmaktadır.¹⁶⁹ Avrupa Parlamentosu'na doğrudan seçimler, üye ülke vatandaşlarının doğrudan oylarıyla Parlamento üyelerinin seçimi, ilk kez 1979 yılında yapılmıştır.¹⁷⁰ Avrupa Parlamentosundaki grupların fonksiyonu bu grupların Avrupa Partileri olarak değerlendirilmelerini engellemektedir.¹⁷¹ Henüz parlamenter yapının AB içinde belirleyiciliği o seviyeye gelmemiştir.

Maastricht ile kademeli olarak gerçekleştirilmesi planlanan dört temel yenilik; ekonomik ve parasal birlik, Avrupa yurttaşlığı, ortak güvenlik ve dış politika ile oluşturulacak ortak programlar olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu'nun Bakanlar Konseyi ile birlikte karar alma mekanizmasına etkin katılımını mümkün kılan ortak karar yöntemi ile yetki ikamesi ilkesi de benimsenmiştir.¹⁷² Buna rağmen 2004 yılında Gerçekleştirilen Parlamento seçimlerinde düşük katılım AB sürecinin AB ülkeleri vatandaşları tarafından benimsendiği konuda ciddi soru işaretlerine yol açmıştır.¹⁷³

Avrupa'da yükselen ırkçılık nedeniyle Avrupalılık kimliğinin Avrupa içerisindeki

¹⁶⁷ Füsün Arsava, 'Kurucu Antlaşmaların Avrupa Birliği Anayasasına Dönüşmesi', **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, s. 2 (2002): 2-4.

¹⁶⁸ J. L. Burban, "Ortak Pazardan İç Pazara", çev:Turgut Tarhan, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2844.pdf> [12.12.2009].

¹⁶⁹ Ece Göztepe, "Yurttaşlığın Kamusal ve Ulus üstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri", **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 52, s. 4 (2003): 240.

¹⁷⁰ Nejat Doğan, "Dış Politika İç Politika Etkileşimi Açısından Avrupa Bütünleşmesi: İngiltere Örneği", **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 19 (2002): 18.

¹⁷¹ Philippe C. Schmitter, Alexander H. Trechsel, **The Future of Democracy in Europe Trends, Analyses, Reforms**, (Strasbourg: Council Of Europe Publishing, 2004): 48.

¹⁷² Gökhan Günaydın, "Onurlu Girişten Akdeniz Ortaklığına: Bir Avrupa Birliği Öyküsü", **Memleket Siyaset Yönetim**, c. 3, s. 7 (2008): 35.

¹⁷³ Günaydın, **age.** 41.

birleştiriciliğinin sorgulamasına yol açan bir diğer nedendir. 1986’dan beri Avrupa Parlamentosu, “göçmenler derneği” statüsündeki kurumları desteklemek için “Göçmenler Forumu” denilen yeni bir ulus-üstü yapı oluşturmuştur. Forum, “Topluluk üyesi olmayıp Avrupa’ya yerleşmiş nüfus gruplarının taleplerini dile getirebilecekleri, aynı zamanda Avrupa makamlarından gelen haberleri yayabilecekleri bir ifade yeri” olabilmeyi hedeflemektedir. Kastoryano’ya göre, bu durum Avrupalı kimliğinin belirsizliğini hatırlatmakta ise de “ortak bir temel”¹⁷⁴ arayışını da yansıtmaktadır.

Parlamente yapının ve Avrupa yurttaşlarının katılımının teminine yönelik bir dizi uygulamaya da geçilmiştir. Örneğin Avrupa Toplulukları Sözleşmesi’nin 20. maddesine göre ayrıca Avrupa yurttaşları, yurttaş oldukları üye devletin diplomatik olarak temsil edilmediği üçüncü bir ülkede, başka bir üye ülkeden diplomatik ya da konsolosluk düzeyinde koruma talebinde bulunabilirler. Bunun yanında her Avrupa yurttaşı Avrupa Parlamentosu’na ve Avrupa ombudsmanına dilekçe hakkına sahiptir. Bu başvurularda, herkes Sözleşme’nin 314. maddesinde sayılan Topluluk dillerinden¹⁷⁵ birini kullanma ve o dilde cevap alma hakkına sahiptir.¹⁷⁶ Avrupa Parlamentosunun demokratik yapısının ve etkisini Avrupa toplumlarının standartlarına¹⁷⁷ yükseltmek halen bir amaç olarak devam etmektedir. Bu çerçeve, Avrupa vatandaşları arasında farklı ülkelerin konsolosluklarına başvurabilme imkânı yaratılarak, vatandaşların aktif bir şekilde Avrupalılık ülküsünü benimseyebilecekleri idari düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur.

3.1.2.1. Bir Katılım Modeli Olarak “Yönetişim”

Avrupa ülkelerinin halklarının ortak bir Avrupalılık anlayışında birleşmesi anlayışı çerçevesinde devreye sokulan bir diğer süreç ise yönetim kavramı etrafında şekillenmiştir. İlk olarak 1989’da Dünya Bankası’nın Sahra Altı Afrika ile ilgili bir

¹⁷⁴ Riva Kastoryane, **Kimlik Pazarlığı**, ev. Ali Berkay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000):247-249.

¹⁷⁵ Avrupa Toplulukları Sözleşmesinin 314. Maddesine göre, Topluluk dili olarak kabul edilen diller: Almanca, İtalyanca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Fince, İsveççe, Flamanca, Yunanca, Keke, Portekizce ve Danimarkacadır.

¹⁷⁶ Ece Göktepe, “Yurttaşlığın Kamusal ve Ulus üstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri”, **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 52, s. 4 (2003).
“<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2542.pdf> . [10.02.2010].

¹⁷⁷ Dusan Sidjanski, **The Federal Future of Europe** (Michigan: Michigan University Press, 200): 162.

raporunda¹⁷⁸ yönetim kavramı kullanılmıştır.¹⁷⁹ Bu rapora göre yönetişimin çerçevesi kuruluşların uzlaşma durumu, politikaların oluşturulmasında karar alma ve uygulanması için bir süreç, yönetim içi bilgi akışı, hükümet ve yurttaşlar arasında geniş kapsamlı bağlantı gibi başlıklar halinde çizilmiştir.¹⁸⁰

İlhan Tekeli'ye göre, Yönetişim kavramı ile önceden belirlenen ortak bir amacı gerçekleştirmek amacıyla, tek özneli, merkezi, hiyerarşik bir işbölümü içinde, araçsal rasyonelliği ön plâna alarak, yapan, üreten, bunun için kaynakları ve yetkileri kendilerinde toplayan yönetimden, önceden belirlenen bir yöne doğru değil, çok aktörlü, bunun yerine insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirecek, yerel, ağsal ilişkiler içinde iletişimsel bir rasyonellik anlayışı içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran yönetişim anlayışına geçilmektedir. Bu özellikleriyle yönetişim siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın dağılımını da içermektedir.¹⁸¹

AB süreci açısından bu yaklaşım, post modern yönetim sisteminin pragmatik bir örneği¹⁸² olarak bile tanımlanmıştır. Buna göre 2000 yılında Romano Prodi bu yönde bir çalışma programını Avrupa Parlamentosu'na sunmuştur. 2001'de Komisyon "Avrupa Yönetişimi: Beyaz Kitap"¹⁸³ isimli çalışmayı kabul etmiştir. Yönetişimin amaçları olarak, Avrupa haklarının yönetime daha iyi katılması, daha iyi politikaların ortaya çıkarılması ve halka sunulması, AB'nin küresel yönetime katkısının

¹⁷⁸ Bu bağlamda AB bütünleşme sürecinin ABD tarafından desteklendiği ve bu bütünleşmenin uluslararası boyutunun ABD'nin çıkarlarına hizmet ettiği söylenebilir. Bkz. Mesut Taştekin, "On the Strategy Document of the EU and Turkey", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 1 (2008): 217.

¹⁷⁹ Çiğdem Çağlayan, "Dünya Bankası Cephesinde Değişen Bir şey Yok: Dünya Gelişme Raporu", **Dünya Gelişme Raporu** 2003, http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/cigdem_caglayan.pdf. [01.05.2010].

¹⁸⁰ Akif Özer, "Yönetişim Kavramı Üzerine Notlar" <http://www.tkgm.gov.tr/turkce/dosyalar/diger%5Cicerikdetaydh329.pdf> [12.02.2009].

¹⁸¹ İlhan Tekeli, "Yönetim Kavramı Yanı sıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine", **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, s. 51 (2006): 51.

¹⁸² Yönetişim bir ilişkiler ağı olarak sadece formel boyutta düşülmemesi gereken bir kavramdır. Geliştirilen network sistemi Avrupa bütünleşme sürecinin sivil toplum ve çıkar gruplarının etkileşimini içeren informal kanallarla da dolaylı olarak hızlandırılmasını amaçlamaktadır. Bkz. Thomas Christiansen, Andreas Follesdal, Simone Piattoni, "Informal Governance in Euporean Union: An Introduction", **Informal Governance in The Euporean Union**, ed. Thomas Christiansen, Simone Piattoni, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003): 4-8.

¹⁸³ Bkz. "European Governance: A White Paper", http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf [11.09.2010].

artırılması hedefi ortaya konulmuştur.¹⁸⁴ Yönetimim yeniden yapılandırılması “AB’nin vatandaşları tarafından kendisine verilen gücü nasıl kullanacağı”¹⁸⁵ probleminin çözümüne yöneliktir. AB kurumları tarafından şekillendirilen bu süreç Avrupa halklarının rızaya dayalı olarak bir Avrupalılık kimliği etrafından birleşmesini hedeflemektedir. Bu çalışmalar rağmen Avrupalılık ortak bir kimlik ve duygu olarak henüz amaçlanan noktada değildir.

Yönetişim Raporunun son bölümünde, Avrupa Birliği’nin küresel sorumluluklarını, “iyi yönetim”¹⁸⁶ ilkelerine uygun olarak yerine getirme yöntemleri aradığı ifade edilmekte, Birliğin uluslararası kurumların etkinliğinin artırılmasını hedeflediği belirtilmektedir.¹⁸⁷ Bunun yanında yönetim mekanizmasının küresel sermayenin çıkarlarını gözetten bir yapı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda devletin piyasa mekanizmasına göre yeniden yapılandırılması temel amaç olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Yönetişim aynı zamanda ulus devletlerin iç egemenliğini aşmak için bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda yönetim üç unsura dayalıdır, devlet, sivil toplum ve özel sektör örgütleri. Bu bakımdan ulus devletin siyasal iktidarın meşruiyetinin kriterleri oluşturulmuş bulunmaktadır.¹⁸⁹ Bu kriterler AB aktörlerinin farklı ülkelerdeki siyasal rejileri restore etmek bağlamında bir dizi imkân da sunmaktadır. Günümüzde “toplum içi” ilişkiler “toplumlararası” ilişkilerden bağımsız olarak algılanması zorlaşmış¹⁹⁰ bu şekilde sivil toplum kurumları da artık Avrupalılık kimliğinin farklı toplumlara yerleştirilmesinde birer unsur haline gelmiştir. Avrupalılık kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görülen STK’lar, Sivil

¹⁸⁴ Murat Okçu, “Yönetişim Tartışmalarına Katkı: Avrupa Birliği İçin Yönetişim Ne Anlama Geliyor”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 12, s. 3 (2007) : 301.

¹⁸⁵ Okçu, **age.** 303.

¹⁸⁶ “İyi Yönetişim”, demokrasi ve kalkınma arasında, doğrusal ve pozitif bir ilişki olduğunu varsayan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bkz. Sonay Bayramoğlu, **Yönetişim Zihniyeti**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 129.

¹⁸⁷ Bayramoğlu, **age.** 75.

¹⁸⁸ Bayramoğlu, **age.** 293.

¹⁸⁹ Sait Yılmaz, “Uluslararası İlişkiler de Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 1 (2008): 31

¹⁹⁰ Suat Sungur, “Kültürel Emperyalizmin Ötesi: Küreselleşme İletişim ve Yeni Uluslararası Düzen”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 1 (2008): 99

Toplumsal Geliştirme Programları ile desteklenmektedir.¹⁹¹ Bu bağlamda yönetim kavramının ifade ettiği tek taraflı olmayan interaktif bir yönetim anlayışı AB bütünleşmesini ve Avrupalılık değerlerini güçlendirecek ve anlamlandırarak şekilde kullanılmaktadır. Büyük sanayi toplumlarının “özgürlük imalatı”¹⁹² sivil toplum ile siyasal toplumun benzeşmesi üst yapının putlaştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁹³ Bu nedenle, Bob Jossep, Yönetişim kavramını, Gramsci’nin kurguladığı sivil toplum¹⁹⁴ ve siyasal toplum eşgüdümünden hareketle, iktidarın güvencesindeki karmaşık etkileşim olarak yorumlamaktadır.¹⁹⁵ Bu sistemin labirentlerinde benzer yapılar, ekonomik krizlerin ve siyasal hoşnutsuzlukların yaratacağı tepkinin etkisini azaltarak¹⁹⁶ istikrarı tesis etmektedir. AB sürecinde yönetim, bir katılım ve demokrasi arayışı olarak tanımlansa da, temel işlevi var olan meşruiyet açığının kapatılması olarak ifade edilebilir. Birlik hem idari hem de ideolojik mekanizmaları kullanarak, AB bütünleşme sürecinin belirli bir tutarlılık çerçevesinde gelişmesini hedeflemektedir.

3.1.3. Avrupa Adalet Divanı

AB adalet divanı, üye ve aday ülkeler için kural koyucu ve yorumlayıcı bir üst yargı organıdır. Avrupa Topluluğu hukukunun yorumlanması yetkisi AB’nin kurucu anlaşmaları vesilesiyle Avrupa Toplulukları Adalet Divanına aittir. 1952’de kurulan ve merkezi Lüksemburg’da olan Adalet Divanı (ATAD), 15 yargıç ve 9 savcıdan oluşan bir kurumdur.¹⁹⁷

¹⁹¹ Nazlı Maç, “Avrupa Birliği Sürecin de Sivil Toplum Kuruluşları”, **Konya Ticaret Odası Enstitüsü ve Araştırma Servisi Raporu**, 09.01.2006. Konya. <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/absiviltoplum.pdf> [14.02.2010].

¹⁹² Jean Francois Bayart, **Kimlik Yanılsamaları**, çev. Mehmet Morali, (İstanbul: Metis Yayınları, 1999): 78.

¹⁹³ Norberto Bobbio, “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”, **Sivil Toplum ve Devlet**, ed. John Keane, çev. Levent Köker, Ahmet Çiğdem, Mehmet Küçük, Arkan Akın, Aysu Bora, Ayşe Nur, (Ankara: Yedi Kıta Yayınları, 2004): 111.

¹⁹⁴ Gramsci sivil toplumu modern savaşlardaki siper savaşlarına benzeterek bir hegemonya aracı olarak görmektedir. Bkz. Gülsüm Erdem Tosun, **Devlet Sivil Toplum İlişkisi**, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001): 47.

¹⁹⁵ Bob, Jessop, “Ulusal Ekonomi ve Ulusal Devletin Geleceğini Anlamak: Düzenlemenin Yeniden Haritalandırılması ve Yönetişimin Yeniden İcadı Üzerine Düşünceler”, **Hegemonya Post Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, ed. Betül Yazar, Alev Özkazanç, çev. Ahmet Murat Aytaç, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 302.

¹⁹⁶ Tosun, **age**. 47.

¹⁹⁷ Topluluğun Anayasasını oluşturan kurucu nitelikteki anlaşmalar, taraf devletlerin ulusal anayasalarının üstünde bir konuma sahiptir. Bkz. Bülent Yücel, **age**.

ATAD'nın temel görevleri şu şekilde sıralanabilir: öncelikle, Avrupa Birliği kurum ve kuruluşlarının ve AB'ye üye ülkelerin faaliyetlerinin Topluluk müktesebatına uygun olup olmadığını kontrol etmek, AB'ye üye ülkedeki parlamentolarda alınacak karar ile Topluluk müktesebatına uyum ve müktesebatın uygulanmasını denetlemektir. Bu açıdan, ATAD'nın hukuki bir bağlayıcılığı da bulunmaktadır. Aynı zamanda ATAD, Avrupa Birliği kurumlarının idari işleyişinde doğan anlaşmazlıkları ve uzlaşmazlıkları çözüme kavuşturur.¹⁹⁸

AB'nin hukuk sistemi siyasal ve ekonomik bütünleşme hedefine paralel bir şekilde gelişmiştir. En temel hedef pazarların bütünleşmesi olarak belirlendiğinden, bu hedef insanların, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını ifade etmektedir. Roma Antlaşması birliğe, ulusal hukuktaki sınırları ortadan kaldırmak üzere birtakım yetkiler vermiştir. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükler, rekabet sınırlarına karşı, pazarın aktörlerinin pazara girişleri önündeki engelleri kaldırmak çerçevesinde tanımlanmıştır. Maastrich sözleşmesi ve Amsterdam sözleşmesi ile bu durum pekiştirilmiştir.¹⁹⁹ Bu bağlamda Avrupa Birliği bütünleşmesinde “ortak akıl” ile oluşturulmuş hukukun önemli bir yeri olduğu söylenebilir.²⁰⁰

ATAD'ın Avrupalılık kimliğinin inşası açısından önemi ise, ekonomik kalkınma, temel hak ve özgürlükler, anayasal eşitlik ve müktesebatın uygulanışı gibi birçok konuda kapsamlı ve nitelikli kriterleri bulunan geniş bir aile olarak AB'nin gelişmesine hukuksal bir çerçeve oluşturmastandır. Bu ailede yer alabilmek için üyeliğe aday olan ülkenin, müktesebata uyum sağlaması ve Avrupalılık kavramını özümsemiş olması istenir.²⁰¹ Bu müktesebat uyumunu denetleyen kurum da ATAD'dır. “ATAD, kurucu antlaşmaların iç hukuk sistemlerindeki normlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan anayasalara benzer bir nitelik aldığı ve Topluluk hukukunun işleyiş ve gelişimi ile ilgili en doğru değerlendirmelerin anayasa hukuku doktrinleri çerçevesinde yapılabileceği, sıklıkla başvuru bir görüş

¹⁹⁸ “Avrupa Adalet Divanı”, <http://turkiye-ab.blogspot.com/2009/05/avrupa-adalet-divan.html> [03.01.2010].

¹⁹⁹ Jorgen Basedow, “Avrupa Özel Hukukunun Doğuşu”, çev. Arzu Oğuz, **Hukuk Fakültesi Dergisi**, s. 52 (2002): 3.

²⁰⁰ Hasan Erdoğan, “Avrupa Birliğinde Anayasaya Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 3, s. 3 (2008): 343.

²⁰¹ “AB Kimliği ve Türkiye”, <http://turkiye-ab.blogspot.com/2009/04/avrupa-kimligi-ve-turkiye.html> [03.01.2010].

haline gelmiştir.”²⁰² Dolayısı ile ATAD bir Avrupa toplumu yaratma motivasyonun bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²⁰³

ATAD’ın meşruiyeti açısından sadece ekonomik alanda ortak pazarın geliştirilmesine yönelik bir faaliyet benimsemesi mümkün olamayacağından ATAD aynı zamanda, insan hakları, sosyal ve siyasal haklar konusunda aktif bir rol üstlenmektedir. Bu durum Avrupa’nın bütünleşme sürecindeki rolünü ortaya koymaktadır. Bunun yanında ATAD genel hukuk ilkelerine atıf yaparak ortaklık hukukunun gelişmesine ve yönlendirilmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.²⁰⁴

Topluluk hukuku konusunda referans oluşturan belgeler olarak, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Konvansiyonunun yanı sıra, diğer uluslararası anlaşmalar da dikkate alınmış, aynı zamanda, Avrupa Sosyal Şartı, Uluslararası Çalışma Örgütü Anlaşması, BM Medeni Haklar ve Siyasi Haklar Sözleşmesi divanın içtihatlarının oluşturulmasında kullanılmıştır.

Aynı zamanda Divan bazı kararlarında Topluluk Hukuk Düzeni’nin bir tasarrufuyla temel hakların ihlal edilip edilmediği sorusunun sadece Topluluk Hukuk Düzeni ışığında değerlendirilebileceğini, zira bir üye devletin anayasa veya yasama düzenine bağlı değerlendirmelerin Topluluk Hukuk Düzeni’nin birlik ve etkinliğini bozacağını, bu nedenle kaçınılmaz olarak ortak pazarın birliğini bozacağını ve Topluluğun birlikteliğini tehlikeye atacağını ifade etmiştir.²⁰⁵ Bu karar ATAD’nın topluluk hukuku yorumunda Avrupalılık değerlerinin özelliklerini dikkate alarak yorum yaptığının somut örneğidir.

AB Temel Haklar Şartı, Avrupalıların ortak değerlerinin olağanüstü bir anlatımıdır. Temel Haklar Şartı, “dört özgürlüğün” ötesine geçmekte (mal, hizmet, para ve kişilerin serbest dolaşım özgürlüğü) Avrupa projesi ile ilgili toplumsal bir vizyonu göstermektedir.²⁰⁶ Bu şart AB anayasasının bir parçası olarak kabul edilmiştir.

²⁰² Sanem Baykal, “Avrupa Birliğinin Anayasallaşma Sürecinde Adalet Divanının Rolü: Divanın Ulusal Mahkemelerle İlişkileri ve Yorum Yetkisinin Sınırları Bağlamında Bir Analiz”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c. 4, s. 1 (2004): 121.

²⁰³ Renaud Dehaussse, **The European Court of Justice**, (New York: ST. Martin’s Press, 1998): 16.

²⁰⁴ Basedow, **age**.

²⁰⁵ Arsava, **age**. 119.

²⁰⁶ Aziz Çelik, “Avrupa Birliği Anayasası: Sosyal Haklar açısından Kaçırılan Bir Fırsat”, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/AB%20Anayasasi%20isci%20Haklari%20Acisindan.pdf [11.09.2009].

ATAD'nın ekonomik konularda aldığı kararlar AB ekonomik bütünleşme misyonunu destekler nitelikte ve AB Temel Haklar Şartına uygundur. ATAD, almış olduğu kararlarla hukuki çerçeveyi oldukça geniş ve katı çizmek suretiyle, ortak pazar niteliğine hukuki karakterini kazandırmıştır. ATAD, verdiği kararlarla, serbest ticaret ilkesini olabildiğince geniş yorumlamak suretiyle, her türlü engelleyici ve kısıtlayıcı uygulamayı serbest ticarete aykırı bulmaktadır. Örneğin, ATAD, *Commission vs. Belgium and Luxembourg* davasında verdiği kararda vergilerden ne anlaşılması gerektiğini tanımlamıştır. Buna göre, “her ne teknik veya tanımlamayla yapılsa yapılsın, yerli ürünlere uygulanmayıp da sadece ithal edilen ürünlere uygulanan, aynı zamanda bu ürünlerin fiyatını değiştiren her türlü ayırıcı vergi, gümrük vergisine eş etkili vergidir.”²⁰⁷ Kararı verilmiştir. Diğer bir kararda: “Amacı ne olursa olsun veya hangi ad altında ve nasıl uygulanırsa uygulansın, bir malın sırf bir sınırdan diğerine geçmesi nedeniyle tek taraflı olarak yükletilen her hangi bir parasal nitelikteki ödeme, adı gümrük vergisi olmasa dahi, gümrük vergisine eş etki yaratan bir kısıtlamadır,”²⁰⁸ şeklindedir.

ATAD rekabetçi bir ortak pazarın kurulması ve hukuki standartlarının oluşturulmasında bilfiil etkili bir hukuki organ olarak işlev görmektedir. Aynı zamanda Avrupa'da güvenlik ve savunma konusundaki gelişmeler, ortak bir ceza yargısı sisteminin yaratılıp yaratılamayacağı konusunun da uzak bir ihtimal olmadığını göstermektedir.²⁰⁹ Sonuç olarak ATAD bir yandan AB bütünleşme sürecinin diğer yandan Avrupalılık kimliğinin gelişiminde/denetlenmesinde ve aday ve üye devletlerin normlar yönüyle Topluluk hukukuna uygunluğunun sağlanmasında oldukça aktif ve belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.1.4. Avrupa Komisyonu

AB Komisyonu rolü ve işlevi AB politikalarının belirlenmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Rekabet piyasası ve ortak pazar hedefinin gerçekleşmesinde Komisyonların gözetimi öne çıkmaktadır. Komisyonun temel görevi, ATA 211. Maddesinde, “ortak

²⁰⁷ Öner Bulut, “Hayat Bulan Ütopya: Avrupa”, <http://www.kritize.net/yorum-inceleme-analiz/286-hayat-bulan-utopya-avrupa-birligi-4> [11.02.2010].

²⁰⁸ Bulut, **age**.

²⁰⁹ Steve Peers, “Taking Right Away? Limitations and Derogations”, **The European Union Charter of Fundamental Human Rights: Politics Law and Policy**, ed. Steve Peers, Angela Ward, (Oxon: Hart Publishing, 2004): 107.

pazarın gelişmesini ve düzenli çalışmasını sağlamak”²¹⁰ Avrupa Komisyonunun rolü.²¹¹

“Avrupalılaşıma’ serüveni içerisinde ‘rahatlıkla’ tanımlanan ve ‘homojen’ bir bütün olarak gündelik dilde yerini bulan ‘Avrupa’ ve ‘Avrupalılık’ söylemlerinin Batı’da aslında hiç de o denli belirgin tanımlarla karşılık bulmadıklarını vurgulayabiliriz. ‘Avrupalılık’ kimliği, aslında, yukarıda da değinildiği gibi, eğitim, Avrupa yurttaşlığı, tarih ve gelecek gibi bir takım ideolojik aygıtların kullanılmasıyla Avrupa Birliği Komisyonu tarafından bir toplum mühendisliği projesi çerçevesinde gerçekleştirilmek istenen hedefi yansıtmak”

Olarak ifade edilebilir. Buna paralel olarak AB Genişleme Stratejisi bağlamında Komisyonun genişlemeye yaklaşımı üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar, birleştirme, koşulluluk ve iletişimdir.²¹² Komisyon, bölgeler arasındaki ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmak, Birlik adına üçüncü ülkelerle ticaret ve işbirliği anlaşmalarını müzakere etmek gibi bir takım görevleri mevcuttur²¹³ ve Avrupa bütünleşme sürecinde büyük projeler geliştirme kapasitesi ile kurumsal bir aktör olarak sürecin içerisinde yer almaktadır.²¹⁴ Bunun bir adım ilerisi olarak David Ward AB’nin AB komisyonu tarafından medya üzerinden de bir politikası olduğunu belirtmektedir.²¹⁵ Bu politika aracılığı ile insan hakları ve çoğulculuk gibi değerleri benimsetilmesi kolaylaşmaktadır.

Komisyon 1987 yılında tek pazarla ilgili standardizasyonun sağlanması için, küçük ve orta boy işletmelerin bilgi edinmelerine yardımcı olmak amacıyla Avrupa Bilgi Merkezleri Ağı oluşturmuştur. Merkezler, yapısal fonlar, çevre, mesleki eğitim, araştırma geliştirme gibi alanlarda coğrafi bölge düzeyinde oluşturulmuştur.²¹⁶ Avrupa Komisyonu, Avrupa bütünleşme ve uyumu sağlama yönündeki zorluklarla dolu hedefe ulaşmak için, teşvik edici bir araç olarak şebekeler oluşturmaya büyük önem vermektedir.²¹⁷

Avrupa Ülküsü konusunda olduğu kadar Komisyonun ekonomik bütünleşmede de

²¹⁰ Bozkurt, **age.** 106.

²¹¹ Kaya, **age.** 13.

²¹² Günaydın, **age.** 39.

²¹³ Bozkurt, **age.** 106.

²¹⁴ Michelle Cini, **The European Commission**, (Manchester: Manchester University Press, 1996): 19.

²¹⁵ David Ward, **The European Union Democratic Deficit And The Public Sphere**, (Amsterdam: IOS Press, 2004): 11.

²¹⁶ Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, çev. Hale Akay, Ece Öztan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005): 101.

²¹⁷ Jessop, **age.** 338.

aktif bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bütünleşmiş AB enerji piyasasının oluşturulması amacına göre, AB’de ilgili coğrafi pazar kavramının geniş bir şekilde yorumlanması yönünde bir eğilim mevcuttur. AB Elektrik ve Doğal Gaz Yönergelerinin Kabul edilmesi neticesinde son yıllarda etkisini gösteren serbestleşmenin bir neticesi olarak, farklı üye ülkelerin enerji pazarları, ilgili coğrafi pazar kavramı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. AB enerji piyasalarının serbestleşmesine paralel olarak, ilgili coğrafi pazar kavramı da genişleyecek ve milli sınırları aşarak tüm AB üye ülkelerinin enerji piyasalarını kapsar hale gelecektir.²¹⁸

AB komisyonu AB içerisinde ticaret anlaşmalarının standartlarının şekillendirilmesinde de etkili olmaktadır. Avrupa Komisyonu’nun birleşme ve devralmaların kontrolü hakkındaki yeni politika dokümanları, Adalet Divanı’nın iktisat teorisi standartlarının daha yeterli bir biçimde uygulanması konusundaki eleştirilerini yansıtmaktadır.

“Bu doğrultuda, Komisyon tarafında, zımni oydaşma, tek taraflı etkiler, farklılaştırılmış ürünlere ilişkin birleşme ve devralmalar, dikey ve konglomera birleşme ve devralmaların etkileri konularında iktisat teorisi ve ölçümleme imkânlarına ilişkin bir dizi uzman raporu sipariş edilmiştir. Bununla birlikte, rekabet hukuku uygulaması hakkındaki yeni AB “modernizasyon” Tüzüğü, AB Antlaşmasının teşebbüsler arasında rekabeti kısıtlayıcı anlaşmalara ilişkin 81. maddesinin uygulanmasında çağdaş iktisadi analiz yöntemlerinin kullanılmasına karşı eskiden mevcut bulunan usul engelini kaldırmıştır.”²¹⁹

Komisyon AB genişleme sürecini ekonomik bütünleşme açısından olumlu olarak değerlendirmektedir. Buna göre, 2004 ve 2007 yıllarında genişlemenin faydaları üzerine bir rapor hazırlanmıştır. Bu yönde hazırlanan Komisyon tebliğ taslağında, yeni üye devletler sayıları ve dinamikleriyle AB’yi daha güçlü ve kültürel açıdan daha zengin hale getirdikleri, genişleme süreci komünist rejimler terk edildikten sonra demokrasinin inşa edilmesine ve pekiştirilmesine katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda genişleme sürecinin AB’nin güvenliğine katkı sağlayarak daha geniş bir iç pazarda bütünleşmenin ekonomiyi canlandırdığına vurgu yapılmıştır. Taslakta AB’nin artan küresel rekabet gücü ve etkin siyaset imkânının bu genişleme ile daha da önem kazandığı belirtilmiştir.²²⁰

²¹⁸ Çağdaş Evrim Ergün, “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Kurallarının Enerji Piyasasına Özgün Karakteristikleri” http://www.cakmak.av.tr/pdf/28737_1.pdf [13.02.2010].

²¹⁹ “AB Rekabet Hukukunda Son Gelişmeler ve Türk Rekabet Hukukuna Muhtemel Yansımalar”, <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/etkinlikkitap/etkinlikkitap7.pdf> [14.01.2010].

²²⁰ “Prag Uyarıyor: Finansal Kriz Genişlemeyi Yavaşlatıyor”, çev. Esra Düzenli, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, s. 45 (2009): 11. www.tcsge.gov.tr/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].

Bunun yanında yaşanan mali kriz nedeniyle Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik sistemin dönüşmesi ve krize bağlı sorunların aşılması konusunda bir dizi tedbir önerilmiştir. Ekonomiden sorumlu komisyon üyesi Joaquin Almunia, Doğu Avrupa’da yaşanan banka çöktürmelerine AB’nin müdahale etmesi gerektiğini belirtilmiştir. Buna göre Almunia, Batı Avrupa bankalarının, Doğu Avrupa’da krizden etkilenen bankalara kredi vermeleri ve Doğu Avrupa’da özel sektör yatırımlarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Almunia, Doğu Avrupa’daki hükümetlerin Komisyon tarafından sağlanan rehberler ile bankalardaki sermaye yapısını yeniden düzenlemeye karar verdiklerini ve yatırım yapmış oldukları bankalarda yeniden düzenlemelere gitmeyi düşündüklerini belirtmiştir.²²¹

Bunun yanında, AB istihdam, sosyal işler ve eşit fırsatlardan sorumlu Komisyon Üyesi Vladimir Spidla, iyi çalışma ilişkilerinin hem iktisadi buhran hem de büyüme dönemlerinde olumlu ekonomik ve sosyal sonuçlar yarattığını, AB’nin toparlanma ve büyüme planı ve istihdam stratejisi olması gerektiğini belirtmiştir. Çalışma koşulları aktif iş piyasası politikaları konusunda devletin tek başına sorumlu olmayacağı ve aynı zamanda tamamen serbest piyasa koşullarına da bırakılamayacağını belirtmiştir.²²² Aynı zamanda komisyon ortak pazarın işlemlerini garanti eden faktörlerden biri olan hizmetlerin sunulması çerçevesinde işçilerin gönderilmesine ilişkin direktifte değişiklik yapılmasına karşı tavır almıştır. AB Komisyonu baş sözcüsü Johannes Laitenberger açık iş gücü piyasasının önemine vurgu yaparak, işçilerin serbest dolaşımına engel olacak düzenlemelere, ”birbirlerine sınırları kapatan insanlar sarmalı” yaratacağı gerekçesi ile karşı çıkmıştır.²²³

Gerek sermaye piyasalarının gerekse istihdam politikalarının belirlenmesinde AB Komisyonu aktif bir şekilde ve sistem dönüştürücü bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum piyasa ekonomisinin ve ortak pazarın istikrarı ile Avrupa’nın bir kimlik etrafından bütünleşmede katkı sağlamaktadır. Bu ise küresel anlamda daha etkin bir

²²¹ “AB Bloğun Krizdeki Ekonomilerine Yardım Edebilir”, çev. Burcu Sağlam, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009): 12. www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].

²²² “Kaliteli Çalışma İlişkileri, AB’nin Krizi Aşmasına Yardımcı Olabilir”, çev. Aydın Erdoğan, s. 45, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009): 14. www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].

²²³ “Bürüksel İş Mevzuatının Tırpanlanma Baskısına Direniyor”, çev. Nurettin Çakıroğlu s. 45, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009): 16. www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].

aktör olacak AB'nin gücünü pekiştirmektedir.

AB Komisyonu Kafkasya bölgesi ile ilişkilerde aktif bir rol arayışı çerçevesinde 2008 yılında Bakü'de daimi temsilcilik açmıştır. Aynı zamanda Ermenistan ve Gürcistan'da da birer temsilcilik açılmıştır.²²⁴

3.2. ARUPALILIK DEĞERLERİNİN HUKUSAL ÇERÇEVESİ VE STRATEJİLER

AB siyasal gücünü kendi içerisinde ve dış politikada arttırmak için pek çok ekonomik ve siyasal aracı devreye sokmuştur. Bunlardan bazıları ortaklık ve işbirliği antlaşmaları; ticaret, insan hakları ve demokrasi, teknoloji, gümrük konuları, suçlularla mücadele, ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon, çevre ve kültür konularını içermekte ve farklı alanlarda tam bir işbirliği sağlanması anlayışı ortaya çıkmaktadır. Anlaşmaların temel çerçevesini ise kurucu anlaşmalar oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar, AB tarafından kullanılan ve Avrupalılık kimliğini pekiştiren mali ve siyasi araçların çerçevesini oluşturmaktadır. Avrupalılık kimliği birden fazla aksiyonlar arsında geçişlerin olduğu stratejilerin ölçülü ve orantılı bir şekilde uygulandığı, pazarlığa, yeni aksiyonlara açık bir şekilde çok boyutluluk içermektedir.²²⁵

3.2.1. Avrupalılık Değerler Sisteminin Hukuksal Referansları

Avrupa bütünleşme süreci, temelde ekonomik referansları içinde barındıran ancak aynı zamanda halklar arasında sürekli bir birlikteliğin alt yapısını oluşturan bir kimlik etrafında şekillenmiştir. Çünkü ortak bir kimlik, bütünleşme sürecinin derinleşmesine ve pekiştirilmesine katkı sağlayacak en önemli araçtır. Politik ve ekonomik bütünleşme de olduğu kadar Avrupa'nın küresel bir aktör olabilmesi açısından da kimlik olgusunun işlevi önemlidir.

Avrupalılık, siyasal ve ekonomik olarak bir takım değerler üzerine şekillenmiştir. Bu değerler çeşitli hukuki metinlerle bağlayıcı normlar haline getirilmiştir. Bütünleşme sürecine temel oluşturan antlaşmalar, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Birliği Antlaşması,

²²⁴ “AB Komisyonu Bakü'de Temsilcilik Açtı”, <http://www.lpghaber.com/AB-Komisyonu-Baku-de-Daimi-Temsilcilik-Acti--haberi-26548.html> [25.01.2009].

²²⁵ Gökhan Aykan, “Teorik Karar Alternatifleri ve Aksiyon Stratejilerine Matematiksel Yaklaşım”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c. 1 (2008): 75.

Nice Antlaşması ve Amsterdam Antlaşması olarak sıralanabilir.

Avrupa Tek Senedi'nin başlangıç bölümünde, Üye devletler, anayasaları ve yasalar ile İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'nda tanınan temel haklar ve özellikle hürriyet, eşitlik ve sosyal adalet temelinde demokrasiyi geliştirmede kararlı olduklarını vurgulamışlardır.²²⁶ ATS'nin temelinde hedefi, AET bünyesinde ortak gümrük birliği ve ortak ticaret konusundaki geline seviyenin Ortak Pazarın geçekleştirilmesine yönelik adımların atılması olmuştur.²²⁷

7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış ve AB'nin “üç temel direği” oluşturularak, yeni bir hukuksal yapı düzenlenmiştir. AB Antlaşmasının özelliği, Avrupa Topluluğunu kuran antlaşmalara getirdiği değişiklikler yanında, üye devlet hükümetleri arasındaki işbirliğinin önem taşıdığı iki yeni eylem alanı oluşturmuştur: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası²²⁸ /Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği ve bunun yanında, üç Topluluğu (AKÇT, AAET, AT) ortak bir çatı (Avrupa Birliği) altında toplamasıdır. Aynı zamanda Antlaşma ile ekonomik ve parasal birliğin aşamaları, bu süreçte izlenecek politikalar ve bunların gerektirdiği kurumsal değişiklikler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.²²⁹

Maastricht Antlaşmasında, adalet ve içişleri alanında işbirliği alanı AB'nin resmi bir parçası haline gelmiştir. Antlaşma adalet ve iç işlerinde işbirliğinin hükümetler arasında yapılmasının uygun bir politika olduğu resmen tespit edilmiş, ortak çıkar kapsamında değerlendirilen;

1. Göç politikası,
2. Uyuşturucu bağımlılığıyla mücadele,
3. Sahtecilik ile uluslar arası düzeyde mücadele,
4. Gümrük işbirliği gibi bazı konuların “ortak çıkar” kapsamında olduğu bir kez daha

²²⁶ Naz Çavuşoğlu, “Avrupa Birliği ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Katılım Meselesi” <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg22/naz.pdf> [13.12.2009].

²²⁷ Bozkurt, **age**. 24.

²²⁸ Ortak güvenlik ve savunma politikasının inşa aşmasındaki ilk etap 14-17 Haziran 2004 tarihin Brüksel'de toplanan AB Konseyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Mireille Sadage. “Türkiye, NATO AGSP”, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 1 (2008): 91.

²²⁹ Sahir Özdemir, “Avrupa Ekonomik Topluluğu”, **Avrupa Birliği İle ilişkiler Genel Müdürlüğü**, http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:jpK_PfTbusEJ:www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1008 [12.01.2010].

teyit edilmiş, bunlara ek olarak,

1. İltica politikası,
2. Ceza hukuku ve medeni hukuk alanlarında adli işbirliği,
3. Polis işbirliği (terörle mücadele ve terörün önlenmesi, yasadışı uyuşturucu ticareti ile mücadele ve uluslararası suç türleri ile mücadele) gibi yeni bazı konularda “ortak çıkar” olarak tanımlanmıştır.²³⁰

Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa’nın artık yeni ve tam anlamı ile bir bütünleşme amacına uygun bir aşama olarak değerlendirilebilir. Bu anlaşma, parasal birlik, vatandaşlık, ortak dış politika ve güvenlik politikasını içermekte ve Avrupa çapında bir savunma politikası başlatmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda üye ülkelerin Adalet ve İçişlerini kapsamakta olup, hukuk ve işbirliği alanında daha sıkı bir işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir.²³¹ Ortak dış politika Avrupalılık değerler sistemini sadece üye ülkeler iç ilişkileri için değil aynı zamanda Avrupa’nın dış politikasında da bir referans noktası olacağının göstergesidir.

2 Mart 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması Maastricht Anlaşması’nda köklü değişikliklerin yapılmasına yol açmıştır. Bu anlaşma ile Avrupa Parlamentosu’nun yetkileri arttırılmış, demokrasi, birey hak ve özgürlükleri, Avrupa Birliği vatandaşlığı gibi konular daha fazla vurgulanmıştır. İstihdam, bir özgürlük güvenlik ve adalet alanı oluşturulması, ortak dışişleri ve güvenlik politikası genişleme hamlesi ve birliğin kurumlarında yenilik yapılması gibi konular bu anlaşmada yer almıştır.²³²

2000 yılında toplanan yeni bir hükümetler arası konferans, Amsterdam Antlaşması’nın eksiklerini tamamlamaya çalışmış ve bunun sonucunda da Nice Antlaşması imzalamıştır.²³³ Bu anlaşma ile Euro adlı ortak para birimine geçilmiştir ve aynı zamanda Parlamentodaki temsilci sayısı arttırılmış ve Konseyin karar alma

²³⁰ Bozkurt, **age.** 308-309.

²³¹ “Maasrtricht Antlaşması”, <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> [21.01.2010].

²³² Bkz. “Amsterdam Antlaşması”, <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Amsterdam%20Antlasmasi.pdf> [11.12.2009].

²³³ **age.**

mekanizmaları sadeleştirilmiştir.²³⁴.

13-14 Ekim 2000 tarihlerinde Biarritze’de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Avrupa Temel Haklar Şartı tasarısı gündeme geliştir. Hazırlanan Şart Nice Toplantısında ilan edilmiş ve birliğin tasarruflarına karşı temel haklar konusunda teminat oluşturulması hedeflenmiştir. Avrupa Anayasası yürürlüğe girmediği için bu Şartın hukuki bağlayıcılığı henüz bulunmamaktadır.²³⁵

AB seviyesinde temel hakların açıkça ifade edilmesi ve hukuki bir zemine kavuşturulması, AB yurttaşlarının ortak kimlik algısını güçlendirmiştir. Bu açıdan Birlik anayasasının ortaya çıkmasına katkı sağlayacak bir unsur olarak değerlendirilebilir. Süreç içinde bu Şart birliğin bir devlet olma yolundaki en önemli adımlarından biri olarak görülebilir. Ancak bu tanımlama için bir anayasa gerekliliği açıktır. Birlik sadece iç pazara yoğunlaşmak yerine,²³⁶ AB yurttaşlarının temel haklarını koruma konusuna da eğilerek bütünleme sürecini derinleştirme eğilimine girmiş olmaktadır.

AB’nin bir devlet olma yolundaki en önemli adımı ise Avrupa Birliği Anayasasının hazırlanması olmuştur. Avrupa Birliği Anayasası 29 Ekim 2004 tarihinde, 25 üye devletin devlet ya da hükümet başkanları tarafından imzalanırken nihai senet ise, üye devletler ile aday ülke statüsünde bulunan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 2006 Mayıs’ına dek üye devletler tarafından imzalanması ve 2009 yılında yürürlüğe girmesi öngörülmekteydi. 16 üye devlet Anayasanın ulusal parlamentolarında onaylanmasını uygun görürken, aralarında Almanya, Fransa, İngiltere, İrlanda, Danimarka, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin de bulunduğu 9 ülke Avrupa Anayasasını referanduma sunma kararı almıştır.²³⁷

29 Mayıs 2005 Fransa, 1 Haziran 2005 Hollanda’da yapılan referandumların sonucu olumsuz olması Birliğin Hukuki temelini tartışmaya açmıştır.

²³⁴ “Nice Antlaşması”, <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Nice%20Antlasmasi.pdf> [05.11.2009].

²³⁵ Fusun Arsava, “Avrupa Birliğinin Anayasallaşma sürecinde Avrupa Temel Haklar Şartı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c.3, s. 2 (2004): 8.

²³⁶ Arsava, **age.** 1-13

²³⁷ Çalışır, **age.** 3.

Bununla birlikte, Anayasal Antlaşma Taslağı'nın AB'nin derinleşme sürecinde önemli bir aşama oluşturduğu, bütünleşmenin uluslar üstü ve federal benzeri niteliğini biraz daha güçlendirdiği, AB'nin demokratik meşruiyet sorununa bazı çözümler öngördüğü ve etkili işleyen bir kurumsal yapı ile sonuç doğurucu politikalar ortaya koymakta belli bir başarı sağladığı belirtilebilir.²³⁸ Buna karşılık, AB'nin henüz federal bir siyasî birlik oluşturduğunu iddia etmek de mümkün görünmemektedir. Nitekim özellikle siyasî bütünleşme alanında henüz böyle bir yapıdan çok uzak olduğu Anayasal Antlaşma Taslağı'nın bu alanda getirdiği düzenlemelerle bir defa daha ortaya çıkmıştır.²³⁹

Somut gelişmelere rağmen, ortak bir gelecek ve Avrupalılık kimliği halen tartışmalı bir konudur. Modern hukuk devletinde yurttaşlık genel anlamda etnik, dilsel, kültürel türdeşliği ifade etmekte iken, “Avrupa Yurttaşlığı”, siyasal bir etkinlik, hukuki bir statüdür. Modern hukuk devletinde, antropolojik açıdan türdeş bir kimlik ne ölçüde olanaklıysa, aynı durum AB için de geçerlidir.²⁴⁰ Özellikle AB elitlerinin bütünleşme yönündeki genel eğilimine rağmen AB halklarının AB Anayasası konusunda sergilediği yaklaşım ortak bir Avrupalılık kimliğinin henüz bir ideal olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, bütünleme çabaları ve isteği devam etmektedir. Bu çabaların somut sonucu olarak birtakım araçlar devreye sokulmuştur. Bu araçlar, Üye ve aday ülkelerde ve dış politikada 4 temel amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Bunlar Avrupalı değerlerin benimsetilmesi, çok partili demokratik parlamenter sistem, serbest rekabet ve piyasa ekonomisi ve insan hakları konularıdır. AB'nin sistem dönüştürücü araçları bu 4 amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.²⁴¹ Bu süreç, aynı zamanda neo-liberal ekseninde bir “büyük kültürel dönüşüm”²⁴² projesidir.

3.2.2. Mali Yardım

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra AB ile bağımsızlığına kavuşan ülkeler arasındaki ilişkiler de, Avrupalılık kimliği ekseninde olmak üzere karşılıklı etkileşimi

²³⁸ Ahmet Apan, “AB Anayasası Tartışmaları Çerçevesinde Ulus devlet”, <http://ahmetapan.blogcu.com/ab-anayasasi-tartismalari-cercevesinde-ulus-devlet-2/407635> [12.10.2009].

²³⁹ Apan, **Age**.

²⁴⁰ Çelebi, **age**. 79-80.

²⁴¹ Peter Coffey, **The Future of Europe** (Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2003): 5.

²⁴² Peter Duignan, Lewis, H. Gann, **Eastern Europe: The Great Transformation (1985-1991)**, (California: Stanford University, 1992): 3.

derinleştirecek ve genişletecek bir ortaklık ve işbirliğinin kurulması hedefi benimsenmiştir. Bu hedef hem AB açısından ve hem de AB'ye komşu ülkelerin ekonomik dönüşümü açısından önemlidir. Siyasi ve ekonomik özgürlükler, uluslararası barış ve güvenliğe uyma, sorunların çözümünde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği AGİT çerçevesinde işbirliği yapma hususlarında ve Helsinki Nihai Senedi, AGİT Bonn Senedi ve Paris Şartı'nda yer alan hükümleri gerçekleştirme hususlarında sahip olduğu yükümlülüklerden bahsedilmiştir. Mali politikanın amacı, yeni üye ve aday ülkelerdeki pazarın genişlemesi ve buna uygun teknik bilgilerin paylaşılmasını da içermektedir. Mali yardımlar üye ve aday ülkelerin yanında birlik dışı ülkeleri de kapsayabilmektedir. İç mali yardımlar bölgesel farklılıkları en aza indirerek refah düzenin uyumlu bir seviyeye çıkarılmasını amaçlamaktadır. Topluluk içinde, “Yapısal Fonlar” ve “Uyum Fonu”, aday ülkeler için ise PHARE¹, ISPA² ve SAPARD³ programları kullanılmaktadır.²⁴³ Farklı gelir ve harcama kalemleri, üye ülkelerin ulusal bütçe sistemlerinden farklı, bağımsız bir topluluk bütçesinin varlığını gerekli kılmıştır.²⁴⁴

AB bütçesinin en önemli gider ayağı fonlardan oluşmaktadır. Bu fonlar, Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu - Garanti Bölümü ile Yapısal fonlardan oluşmaktadır. Yapısal Fonlar ise kendi arasında, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu ve Balıkçılık Sektörü İçin Mali Araçlar olarak farklı sektörlere yönelik fonlardan oluşmaktadır. ATYGF-Garanti Bölümü Topluluk Bütçesinin (bütçe harcamalarının) yaklaşık yüzde 50'sini, yapısal fonlar ise % 32'sini oluşturmaktadır.²⁴⁵

Diğer yandan Birlik farklı ülkelere mali yardımda bulunmaktadır. Bu ülkeler Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri, Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ve Asya ve Latin Amerika ülkeleri gibi ülke gruplarına yönelmiştir. AB mali yardımları bu ülke gruplarına programlar ve yapılan anlaşmalar çerçevesinde sağlanmıştır. Bu anlaşmalar Avrupa Kalkınma Fonu ve Avrupa Yatırım

²⁴³ Metin, Gençkol, “Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/genckolm/malipoli.pdf> [05.08.2009].

²⁴⁴ Nagihan Oktayer, “Türkiye'nin Avrupa Birliği Bütçesine Muhtemel Katkıları”, **AB'ye Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu**, 17. Maliye Sempozyumu, 22-25 Mayıs 2002, Antalya, s. 255.

²⁴⁵ Habib Yıldız, Fatih Yardımcıoğlu, “Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliğinin Mali Yardımları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, c. 6, s. 2 (2005): 79.

Bankası aracılığıyla, Younde ve Lome Anlaşmaları, Ortaklık anlaşmaları, PHARE, ISPA ve SAPARD kapsamında mali yardım yapılmaktadır. PHARE Programı ile bu ülkelerin kurumsal yapılanması, ekonomik ve sosyal uyumu artırılmaya çalışılırken, ISPA Programı ile geniş ölçekli çevre ve ulaştırma yatırımları desteklenmektedir. SAPARD Programı ile de tarımsal ve kırsal kalkınmaya katkı sağlanmaktadır.²⁴⁶

PHARE 2000 programları ile üye ülkelere, Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu aracılığıyla ekonomik ve sosyal uyum için mali programlar başlatılmıştır. Katılım öncesi aday ülkelere ise, ISPA (Instrument for Structural Policy for Pre-Accession), katılım öncesi yapısal mali bir araç olarak, Avrupa Konseyi tarafından çevre ve ulaşım konusundaki artırımları desteklemek amacıyla devreye sokulmuştur. Bir diğer mali araç olan SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development), programının amacı ise tarımsal müktesebatı düzenlemek ve bu alandaki problemleri çözüme kavuşturmaktır.²⁴⁷ Avrupa Birliği oluşturduğu mali yardım projeleri ile üye ve aday ülkelerin farklı sektörlerinde düzenleyici ve yol gösterici bir perspektif benimsemiştir. Bu perspektif farklı kanallardan farklı aksiyonlar eşliğinde bütünleşik Avrupa ve onun değerlerine hizmet etmektedir.

Mali açıdan, Avrupa kendi içerisinde bir takım kriterler belirlemiştir. Avrupa Parasal Birliğinde kamu finansmanının sürdürülebilirliği ve istikrarının sağlanması için hem kamu borç stoku/GSYH oranı hem de bütçe açığı/GSYH oranı şeklindeki mali kriterler sırasıyla Maastricht Antlaşması ile istikrar ve Büyüme Pakti'nda tanımlanmıştır.²⁴⁸ Bu kriterler küreselleşen ve bütünleşen bir pazar modelinin²⁴⁹ temel istikrar parametreleri olarak belirlenmiştir. Bunun yanında Kopenhag ve Maastricht ile AB'ye üye olmak isteyen ülkelerden bazı ekonomik kriterleri yerine getirmeleri de talep edilmektedir. Bu kriterler özet olarak Kopenhag için, isleyen piyasa ekonomisi, Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile basa çıkabilme kapasitesi, Maastricht için fiyat istikrarı kriteri, döviz kuru kriteri, devletin mali

²⁴⁶ Yıldız, **age.** 84.

²⁴⁷ Çeliktaş, **age.** 40-42.

²⁴⁸ Burcu Berke, "Avrupa Parasal Birliğine Kamu Borç Stoku ve Enflasyon İlişkisi: Panel ve Veri Analizi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, s. 9 (2009): 31.

²⁴⁹ Mustafa Emre Akbaş, "Avrupa Kriz Ekonomisi Olabilir mi?", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, c. 11, s. 1 (2006): 243.

durumu ve faiz kriteri olarak sıralanabilir.²⁵⁰

Pazar ekonomisine dayalı ekonomik işbirliği AB kurumsallaşma sürecinin ve siyasal birleşme arzusunun en temel unsurudur. Bunun yanında ekonomik alanda bazı sosyal politika uygulamaları da devreye sokulmuştur. Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında yayınladığı, *Avrupa Sosyal Şartı- Kısa bir Rehber* isimli dokümanda, asgari gelir desteği uygulaması sosyal yardımdan yararlanabilecek herkese yönelik bir uygulama olarak gündeme getirilmiştir. Asgari gelir desteği, geliri belirli bir düzeyin altındaki bütün vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan nakit transferleri içermektedir.²⁵¹ Bugün AB üyelerinin ve aday ülkelerin büyük çoğunluğunda asgari gelir desteği uygulaması mevcuttur. Bu uygulama, AB'ye adaylık sürecinden itibaren mali yardım ve denetimin yanında sosyal alanda da bir ekonomi-politiğin mevcut olduğunun göstergesidir.

3.2.3. Siyasi Müdahaleler

Avrupa Birliği, ekonomik bütünleşmenin yanı sıra, siyasal bütünleşmeye giden yolda da mesafe almaya çalışmaktadır. Uluslararası ilişkilerde etkin bir aktör olabilme arayışı içindeki Birliğin, kendi içinde ve uluslararası platformda uyguladığı bir takım siyasi müdahale stratejileri bulunmaktadır.

Üye devletlerin ortak bir dış politika yürütme sorumluluğu ilk kez 1987 yılında Avrupa Tek Senedi ile ortaya çıkmıştır. Bu çabanın en önemli meyvelerinden olan diğer bir adım ise, Maastricht Anlaşması ile bir Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturmak olmuştur. Bunun yanında Birlik, Orta ve Doğu Avrupa'nın güvenliğinde daha fazla rol oynayabilmek için bir "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği" (AGSK) geliştirmeye yönelmiştir.²⁵²

Ortak dış politikada amaçlar yine Avrupalılık kimliği çerçevesinde belirlenmiştir. Son dönemde Avrupa'nın siyasal müdahale biçimi ve hegemonya oluşturma yaklaşımı çeşitlilik gösterme eğilimindedir. Kalkınma, demokrasi, kültürler arası

²⁵⁰ Belgin Akçay, "Avrupa Birliğinde Ekonomik Kriterler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 56, s. 3, (2007): 11-52. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/265/2379.pdf> [12.01.2010].

²⁵¹ Ayşe Buğra, "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan Danışman Raporu**, 2005, s. 9, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf [23.01.2010].

²⁵² Esra Çayhan, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 3 (2002): 44.

diyalog gibi konu başlıklarıyla şekillenen projeler ile hedef ülkelerdeki kitleler ve iktidarlarla doğrudan temas sağlanarak, kurumsal ve bireysel ağlar oluşturulmaktadır. Bu araçlarla rejimi Avrupalılık değerleri çerçevesinde restore etme hedefi benimsenmiştir.²⁵³ Bu yöntem serbest piyasa ekonomisinin, siyasal düzenlemelerini destekler niteliktedir.

Bu bağlamda, AB'nin kırılgan ülkelerde demokrasinin restore edilmesi için-bu ülkeler Bosna, Kosova, Cezayir ve Gazze, Nijerya, Uganda, Sierra Leone, Nepal, Afganistan ve Gürcistan- bir dizi program devreye sokulmuştur. 2004 yılında EIHDR programı ile sadece kırılgan devletler için 124 milyon Avro bütçe ayrılmıştır. EIHDR programı kapsamında kırılgan ülke sayısı 29'dan 32'ye çıkarmıştır. Bu ülkeler arasında Endonezya, Kamboçya, Meksika, Bosna, Türkiye, Rusya, Cezayir, Sudan, Kongo, Kolombiya gibi ülkeler bulunmaktadır. 2005'ten sonra sayı 68'e çıkmış, Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri de kırılgan ülke tanımlamasının içersine dâhil edilmiştir.²⁵⁴ Avrupa toplumu yaratma süreci etkileşime açık dinamik bir süreçtir.²⁵⁵ Aynı zamanda Avrupa dışındaki toplumları ekonomik ve siyasi yönden dönüştürücü bir işleve de sahiptir.

3.2.4. İnsan Hakları ve Demokrasi

İnsan hakları ve demokrasi vurgusu AB'nin bütün kurucu anlaşmalarında değinilen bir konudur. Örneğin Paris Şartı'nda uluslar için yegâne yönetim şeklinin demokrasi olduğu ve AB'nin bunu taahhüt eden bir kurum olduğu vurgulanmıştır.

“İnsan hakları ve temel özgürlüklere her insan doğduğu anda sahip olur, bunlardan feragat edilemez ve hukukun güvencesi altındadır. Devletin birincil sorumluluğu bunları korumak ve geliştirmektir. Bunlara saygı, aşırı güçlü bir devlete karşı asli bir güvencedir. Bunlara uyulması ve eksiksiz işlerlik kazandırılması özgürlük, adalet ve barışın temelidir. Demokratik yönetim, düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalıdır. Demokrasinin temeli, insanın kişiliğine saygı ve hukukun üstünlüğüne dayanır. Demokrasi, ifade özgürlüğünün, toplumdaki bütün kesimlere hoşgörü gösterilmesinin ve her fert için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir. Demokrasi, temsili ve çoğulcu karakteri ile, seçmene karşı sorumluluğu, kamu makamlarının hukuka riayet etmesi ve adaletin yansız bir şekilde dağıtılmasını da zorunlu kılar.Bir ulus içindeki azınlıkların soy, kültür, dil ve din yönünden sahip olduklarını kimliğin korunacağını ve azınlıklara mensup kişilerin hiç bir ayırım yapılmaksızın kanun önünde tam bir eşitlik içinde işbu kimliği serbestçe ifade etmek, korumak ve geliştirmek hakkına sahip olduklarını teyit ederiz. Hakların herhangi bir şekilde ihlali karşısında herkesin ulusal ya da uluslararası her türlü etkin çarelere başvurabilmesine ihtimam gösterilecektir. Bu ilkelere tam bir saygı, yeni Avrupa'yı üzerine inşa etmeye çalışacağımız

²⁵³ Yılmaz, **age.** 54.

²⁵⁴ Yılmaz, **age.** 58.

²⁵⁵ Neil Fligstein, **Euro Clash: The EU, Europeann İdentity and The Future of Europe**, (New York: Oxford Press, 2008): 3.

temeli oluşturmaktadır. Devletlerimiz demokratik kazançları geri çevrilemez kılmak amacıyla birbirleriyle işbirliği yapacak ve birbirlerini destekleyeceklerdir.”²⁵⁶

Bunun yanında AB açısından Temel Haklar Şartı’nın AB yurttaşları için bir Avrupa kimliği yaratma imkânı yarattığı gibi, AB’ye yeni katılacak devletler bakımından sembolik biri işlevi de bulunmaktadır. Aynı zamanda uluslararası platformda, temel haklar sicili bir takım yaptırımlarla da sonuçlanabilmektedir.

Bu nedenle Temel Haklar Şartı, Avrupa Toplulukları organlarının Konsey, Parlamento ve Komisyon’un ortak bildirisi ile duyurularak, Topluluk Hukuku’nda doğrudan bir hukukî bağlayıcılığı olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁷ Aynı zamanda, Şubat 2007’de aday ülkelerin gözlemci statüsü ile üye olabilecekleri Temel Haklar İçin Avrupa Birliği Ajansı (FRA) kurulmuştur.²⁵⁸ Bu çerçevede Temel haklar konusu Avrupa nezdinde takip edilen ve bazı yaptırımlara konu olan AB’nin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmiştir. AT Kurucu Antlaşması’nın 13. maddesinde AB Bakanlar Konseyi “Topluluğa Antlaşma tarafından tanınan yetkilerin içinde kalarak, Komisyon’un önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu’na danıştıktan sonra oybirliğiyle hareket ederek, cinsiyet, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş ve cinsel konuma dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek için uygun girişimlerde bulunabilir”²⁵⁹ demektedir.

13. Madde kabul edilerek, bu konuda AB Bakanlar Konseyini yetkili organ olarak tayin etmiştir. AB Bakanlar Konseyi insan hakları konusunda ciddi ihlal olduğunu tespit etmesi halinde, ilgili devleti ve bağımsız aktörlerin görüşünü alarak bir rapor hazırlar. Ciddi ve sürekli ihlalin olması durumunda üye devletin üyelikten doğan haklarının askıya alınması gündeme gelebilir.²⁶⁰ Böylece modern devletin meşru temeli sayılan insan hakları²⁶¹ konusu birleşik Avrupa’nın ve dış politikasının temeli olarak belirlenmiştir.

²⁵⁶ “21 Kasım 1990 Paris Şartı”, <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> [21.02.2010].

²⁵⁷ Fusun Arsava, “Avrupa Temel Haklar Şartı ve Avrupa Birliği Siyasi Kriterlerine Etkisi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, s. 2 (2003): 35.

²⁵⁸ Süer Eker, “Avrupa Birliğinin Yeni Motto’su: Farklılıkta Birlik”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 49 (2009) <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/227.pdf> [31.01.2010].

²⁵⁹ Kamuran Reçber, Çiğdem Aydın, “AB Üyeliğinde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Ön görülen Yaptırımlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** (2004):104-105. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/279/2530.pdf> [03.01.2010].

²⁶⁰ Kamuran Reçber, Çiğdem Aydın, **age**. 105-106.

²⁶¹ Chiristan Reus-Smit, ”Human Rights and The Social Construction of Sovereignty”, **Review of International Studies**, (London British International Studies Association, 2001): 520.

3.2.5. AB'nin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme “*Quo Vadis Europa?*”

AB'nin nasıl bir gelecek tahayyülü içerisinde olduğu üçüncü bölümün konusu olan Avrupalılık kimliği çerçevesinde Kafkasya politikasının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Avrupa politik ve hukuki sitemini geliştirmiş olduğu müktesebatla, ekonomik temeller üzerine şekillendirmiştir. Bu süreç Avrupalı kurumlar ve örgütler aracılığı ile ve büyük ölçüde Avrupa toplumları karar alma mekanizmalarının dışında bırakılarak devam etmiştir.²⁶² Avrupa nereye gidiyor sorusunu ilk defa Joschka Fischer 22 Mayıs 2000 tarihinde Berlin Humboldt Üniversitesi'nde dile getirerek Avrupa'nın geleceği konusundaki belirsizlikleri ve sorunları ortaya koymuştur. Bütünleşme süreci, Avrupa'nın bu süreçteki genişlemeye dair kapasitesinin sorgulanması ve aynı zamanda bütünleşmenin ekonomik açıdan ve güvenlik açısından yarattığı kaygılar²⁶³ Fischer tarafından ifade edilmiştir.

26 Şubat 2001 tarihinde de imzalanan Nice Antlaşması, AB'nin geleceğinin yapılandırılmasında önemli bir adım oluşturmıştır. Nice Antlaşması'nın ekinde yer alan 23 numaralı Avrupa Birliği'nin Geleceği Bildirisi'nde, AB ve üye devletlerarasındaki yetki paylaşımı, AB Temel Haklar Şartı'nın hukuki statüsü, AB kurucu antlaşmalarının sadeleştirilmesi ve ulusal parlamentoların AB yapılanmasındaki rolü gibi AB'nin ele alması gereken temel sorun alanları tespit edilmiştir.²⁶⁴

2001 yılının Aralık ayında Belçika Laeken'de toplanan AB Konseyi, AB'nin geleceğine dair Avrupa Konvansiyonu'nu kurma kararını almıştır. Böylece Laeken Zirvesi sonunda, AB'nin geleceğinin şekilleneceği yeni bir döneme girilmiştir.²⁶⁵ Bu Konvansiyonun görevi bir anayasa taslağı hazırlanması olarak belirlenmiştir. Nihayet 29 Ekim 2004 tarihinde de Roma'da Birliğe üye 25 ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından “Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Anlaşma”nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu şekilde 1957 yılında Birliğin temellerini atan Roma Antlaşması'ndan 50 yıl geçtikten sonra, Roma Antlaşması'nın da imzalandığı

²⁶² Fligstein, **age.** 58.

²⁶³ Giandomenico Majone, **Dilemmas of European Integration** (New York: Oxford University Press, 2005): 202.

²⁶⁴ Banu Uçkan, “Avrupa Anayasasının Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, s. 3 (2005): 110.

²⁶⁵ Uçkan, **age.** 108.

Campodiglio Salonu'nda Anayasa metni imzalanarak Birliğin tarihinde yeni bir dönemece girilmiştir.²⁶⁶ Bu metnin AB Anayasası olarak kabul edilebilmesi için referandum yapılmasına karar verilmiştir. Avrupa insan topluluklarının sırf ekonomik nedenlere dayanmaksızın, kendileri ve başkaları hakkındaki düşüncelerini ve duruşlarını ameliyat masasına yatırarak, ulusların siyasal ve ekonomik kimliğinin dönüştürülmesinde Avrupalılık kimliğinin merkezi bir rol oynaması²⁶⁷ hedeflenmektedir.

Ancak 29 Mayıs 2005 tarihinde Fransa'da yapılan referandum sonucunda Anayasa'ya % 54,87 oranında “hayır” oyunun çıkması, Fransa'yı olduğu kadar AB'nin geleceği konusundaki tartışmaların farklı bir zemine taşınmasına neden olmuş, bu durum AB topluluklarının AB bütünleşme sürecindeki bilgi eksikliğine bağlanmıştır.²⁶⁸ Bu süreç iki temel sorunun somut olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birincisi elit bir proje olarak AB bütünleşme sürecinin meşruiyeti, ikincisi AB bütünleşme sürecinin ekonomik ve politik olarak nasıl sürdürüleceği konularıdır.

Avrupa Konseyi, geleceğini etkileyecek sürecin, farklı grupların katılımıyla oluşan bir kurulun hazırlayacağı anayasa taslağının, daha katılımcı, daha şeffaf ve daha demokratik olacağı inancına dayandırmıştır. AB Anayasası süreci ve sonrasında yaşanan süreç AB'nin geleceğine ilişkin kaygılara ve AB içerisinde de farklı kesimlerin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

AB içerisinde milliyetçi saflarda yer alanlar, ulus-devlet kavramının ortadan kalkacağı ve egemenliğin tamamen devredileceği gibi endişelerle AB'nin genişlemesine ve Avrupa Anayasası'na karşı çıkarken; komünist kanatta yer alanlar, AB'nin kapitalist bir yapılanma olduğu ve Avrupa Anayasası'nın da kapitalizmi tahkim amacı taşıdığı ve serbest piyasaya mutlak öncelik tanıdığı gerekçesi ile Anayasa'yı şiddetle reddetmektedirler. Muhafazakâr ve kapitalist bir bütünleşme süreci sosyal politikaların işleyişini zorlaştırmaktadır.²⁶⁹ Diğer yandan Liberal kanatta yer alanlar ise, Anayasa'da yer alan sosyal hükümlerin serbest piyasa

²⁶⁶ Uçkan, **age.** 108.

²⁶⁷ Kennedy, **age.** 370.

²⁶⁸ Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, çev. Hale Akay, Ece Öztan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005): 96.

²⁶⁹ Liesbet Hooghe, **The European Commission and Integratin of Europe**, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001): 118.

ekonomisi ile küreselleşme için büyük bir tehdit ve engel oluşturacağı, aynı zamanda Anayasa’da yer verilen iş güvencesi gibi sosyal hakların işverenlere ve devlete yeni vergiler getirerek rekabet gücünü engelleyeceği düşüncesi ile Avrupa Anayasası’na karşı çıkmışlardır.²⁷⁰ Avrupa topluluğunun “sağlamlaştırılması” ile “yaygınlaştırılması” arasında süregiden gerilim bütünleşmenin en önemli sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷¹ AB süreci başından itibaren liberal bir ekonomik modelin hedeflerine uygun bir şekilde gelişme göstermiştir. Bunun yanında Avrupa refah sisteminde demokratik bir baskı oluşmaya başlamıştır.²⁷² Genel olarak serbest ticaretin ülke ekonomilerinin refah düzeyini arttıracığı inancına rağmen²⁷³ yeni dönem Avrupa da neo-liberal ekonomi modelinin yarattığı sorunlar, yeni katılan ülkelerin birliğe getirmiş olduğu mali yük, ortak para biriminin ve bunun maliyeti, ekonomik dengesizlikler, AB’nin geleceğine olan güvenin her geçen gün daha da sorgulanır hale gelmesine yol açmaktadır.

Buna rağmen iyimser ve gerçekçi bir bütünleşme süreci ve tutkusu devam etmektedir.²⁷⁴ 1960’lardan 1990’lara kadar devam eden Amerikan rüyası, yerini Avrupa değer sistemi ile Avrupa rüyasına²⁷⁵ bırakabilme imkânının arayışı içersindedir. Bu rüyaya uygun olarak Avrupa devletleri “yepyeni bir süper devlet” olma istikametinde bütünleşmeyi güçlendirmeye²⁷⁶ ve nüfuz alanları oluşturmaya yönelmiştir.

Bu süreçte, AB Anayasasında, sosyal hakların geliştirilmesini öngören bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin sosyal politika açısından ileri bazı düzenlemeler göze çarpmaktadır. Her şeyden önce AB Temel Haklar Şartı, Birliğin birincil hukuku haline gelmekte; Parlamento’nun rolünün artması ve oybirliği yerine oyçokluğu mekanizmasının önem kazanması ile yasama süreci daha demokratik hale gelmekte ve sosyal politikaya ilişkin pek çok alanda nitelikli oy çokluğunun aranması, sosyal

²⁷⁰ Uçkan, *age.* 130.

²⁷¹ Poul Kennedy, *Yirminci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev. Fikret Üçcan, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995): 372.

²⁷² Alberto Alesina, Francesco Giavazzi, *The Future of Europe: Reform or Decline*, (Cambridge: MIT Press, 2006): 28

²⁷³ Ted Walther, *Dünya Ekonomisi*, çev. Ünal Çağlar, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002): 219.

²⁷⁴ Alesina, Giavazzi, *age.* 119.

²⁷⁵ Jeremy Rıfkın, *The European Dream*, (Cambridge: Polity Press, 2004): 358.

²⁷⁶ Kennedy, *age.* 369.

haklarla ilgili düzenlemelerin daha kolay yasalaşmasını sağlamaktadır.²⁷⁷ Ancak bu düzenlemeler Anayasanın kadük hale gelmesine engel olamamıştır. AB süreci son dönemde uluslararası kriz ve işbirliği alanlarında öne çıkma çabası içerisinde. AB'nin ekonomik hedeflerine uygun bir şekilde bir kimlik söylemi ve politikası yürüttüğü görülmektedir. Bu politikanın en belirgin bir şekilde gözlemlendiği bölge ise Kafkasya'dır.

AB'nin Kafkas ülkelerine yönelik politikaları bakımından 1995 önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur. 1995'te AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası altında Kafkasya'ya yönelik olarak siyasi bir program oluşturulmuştur. Bu kararda AB'nin bölgeye yönelik ekonomik ve siyasi çıkarlarının çerçevesi de ortaya çıkmıştır. Buna göre Avrupa Birliği'nin ihtiyacı olan enerji açısından önemli bir hammadde potansiyeline sahip olması; ekonomik pazarın büyüklüğü ve büyük bir kalkınma potansiyeli; Avrupa Orta Asya arasında bir köprü oluşturması ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle, AB üyesi ülkelerin bölgeye ilgisi yoğunlaşmıştır.

²⁷⁷ Uçkan, **age.** 132.

4. KAFKASYA'DA KİMLİK POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

4.1. KAFKASYA'YA BÖLGESİNİN GENEL SİYASİ YAPISI

Kafkasya Bölgesinde kimliğin siyasi bir araç olarak kullanılması SSCB dönemine kadar dayanan bir olgudur. Eğitim, kültür ve ekonominin üzerinde yoğunlaşan Rus egemenliği aynı zamanda bölgenin etnik ve siyasi yapısının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bağımsızlık sonrası çok yönlü bir şekilde ortaya çıkan istikrarsızlık bölgeyi küresel güçlerin müdahalesine açık bir zemine çekmiştir. Yaşanan rekabette, reel güç unsurlarının yanında normatif değerler “yeni” bir toplumsal paradigma olarak kullanılmaktadır.

4.1.1. Tarihsel Olarak Kafkasya'da Siyasal Süreç

1917 tarihinde Çarlık Rusya'sı ortadan kalkarken Osmanlı İmparatorluğu da dağılma dönemine girmiş bulunuyordu. İki gücün yanında İngiltere ve Almanya'nın da dâhil Kafkasya hâkimiyeti konusunda yaşanan rekabet, Çarlık Rusya'sının yerine kurulan Bolşevik yönetiminin bölgesel hâkimiyeti ile sonuçlanmıştır.²⁷⁸ Öncelikli olarak Çarlık Rusya'sının yıkılışının ardından Kafkasya'daki halklar bağımsızlıklarını kazandılar. Ancak 4 yıl içerisinde yani 1921 tarihinde Sovyet güçleri Gürcistan'ı işgal etmiştir.²⁷⁹ SSCB 1922 yılında, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Güney Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı ile birleştirmiş, 1936 yılında ise, bu üç cumhuriyeti ayrı ayrı kendisine bağlamıştır. Kuzey Kafkasya'da kurulan Kuzey Kafkasya Cumhuriyet'i dağılmış, Rus güçlerine karşı şiddetli direnişe rağmen 1920'de SSCB'nin kontrolüne geçmiştir.²⁸⁰ Ardından bütün bölgede hâkimiyetini kuran SSCB yönetimi 1991'e kadar siyasi, askeri ve ekonomik olarak egemenliğini sürdürmüştür.²⁸¹ SSCB yönetimi altında Kafkasya'nın etnik yapısı önemli ölçüde

²⁷⁸ Mustafa Pamuk, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü ve Yarını**, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995): 9.

²⁷⁹ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınıflar: Balkanlar Kafkasya Ortadoğu**, çev. Şirin Tekeli, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 427-428.

²⁸⁰ Pamuk, **age.** 15.

²⁸¹ Pamuk, **age.** 51.

değişime uğramıştır.

“Kollektivizasyon, 30’lu yılların temizlik hareketleri, Alman güçleri ile işbirliği yaptıkları ya da pantürkizme alet oldukları gerekçesiyle Kafkasya’nın kuzeyinde Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylar ve Balkarlar ve güneyinde Mesketler ve Kürtler gibi yaşayan pek çok halk ile etnik grubun başka yerlere sürülmesi sonucunda manzara büyük ölçüde değişmiştir.”²⁸²

SSCB tarafından izlenen bu politika nedeniyle “Kafkasya nüfusunun, yaklaşık % 35.2’sini ‘yerli olanlar’, % 64.8’ini ise ‘yerli olmayanlar’ meydana gelmektedir. Yaklaşık 30’dan fazla millet ve milli grubu kapsayan, ‘yerli nüfus’ içinde, Gürcüler % 46.5 ve Çeçenler % 11.9 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunların dışında kalan ve bölgenin yerlisi olan unsurlar ise, % 41.6’lık bir paya sahiptir.”²⁸³

Sürgün politikası bölgedeki demografik yapıyı değiştirmenin yanında daha sonraki süreçte ülkelerine dönen gruplarla yerlerine yerleştirilen gruplar arasında gerilime neden olmuştur.²⁸⁴ Bu bağlamda, SSCB’nin iskân politikası, Kafkasya da istikrarsızlığın nedenlerindendir.

“Hiçbir Kafkas halkını tamamen kendi bölgesinde tutmamıştır. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarından; Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar, Azeri, Terekeme, Lak, Dargin vb. den bir bölümü, Sovyet Rusya’sının çeşitli bölgelerinde iskân edilmiştir. Bunların topraklarına, Kafkasya’dan başka halklar getirilmiştir. Bazen bu halkların yaşadıkları bölgeleri parçalayıp, oluşturduğu idari sınırlarla, etnik bütünlüğü bozmuştur. Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında ihtilaf çıkmıştır. Bu yapılanma, ortak menfaat ilkelerini büyük ölçüde geçersiz kılmıştır.”²⁸⁵

Bölgedeki “dondurulmuş anlaşmazlıkların”²⁸⁶ temelinde bu iskân politikaları önemli bir zemin oluşturmıştır. 1991 yılına gelindiğinde bölgenin siyasi haritası şu şekilde oluşmuş; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’dan oluşan üç bağımsız cumhuriyet, 9 özerk cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşan parçalı bir yapı meydana gelmiştir.²⁸⁷ Bölgenin özerk cumhuriyetlerinin siyasi yapısı işe şu şekildedir; Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan’a bağlı Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Acaristan Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyon’una bağlı olanlar ise, Adıgey, Çeçenistan, Dağıstan, İnguşya, Kabartay-Balkay, Karaçay-Çerkez,

²⁸² Yerasimos, *age.* 428-429.

²⁸³ Zakir Avşar, “Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, s, 16 (1997): 1878

²⁸⁴ Savaş Yanar, *Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002):31.

²⁸⁵ Yanar, *age.* 33.

²⁸⁶ Mitat Çelikpala, “Kafkasya’da Neler Oluyor?”, *Kafkasya Strateji Araştırmalar Merkezi Tartışma Metinleri*, http://www.kafsam.org/dp/kafsam_dp0901.pdf [03.03.2009].

²⁸⁷ Pamuk, *age.* 15-16.

Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyetleridir. Özerk Bölgeler ise, Azerbaycan’a bağlı Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, Gürcistan’a bağlı, Güney Osetya Özerk Bölgesidir.²⁸⁸

4.1.2. Kafkasya’da Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı

Kafkasya olarak tanımlanan Bölge, Rusya Federasyonu’nun hâkimiyetinde olan Kuzey Kafkasya ile üç bağımsız cumhuriyeti yer aldığı Güney Kafkasya’dan oluşmaktadır. Coğrafi olarak, “Kuzey Kafkasya; doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyde Maniç Nehri ve bataklıkları, güneydoğuda ise, Samur Nehrinin Hazar’a döküldüğü yerden, İngur Nehrinin Karadeniz’e döküldüğü noktaya kadar uzandığı kabul edilen hat ile çevrili coğrafi bölge”²⁸⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Kuzey ve Güney Kafkasya din, dil ve etnik yapı itibarıyla oldukça heterojen bölgelerdir. Bunun yanında, jeopolitik konumu ve enerji kaynakları nedeniyle potansiyel kriz alanıdır. Rusça ikinci dil olarak yaygın şekilde kullanılmakta ise de, etnik kimlik ve dil gibi aidiyet ifade eden unsurlara bağlılık son derece yüksektir. İnanç sistemi olarak Hristiyanlık ve İslamiyet egemen durumdadır. Kafkasya’da nüfusun, % 55,9’unu Müslümanlar, % 43,6’sını Hristiyanlar ve % 0,4’ünün de Musevilerden oluştuğu görülmektedir. Müslümanların % 54,2’si Şii, % 45,8’i de Sünni mezhebine mensuptur. Hristiyanların tümü Ortodoks mezhebine mensup olup, Gürcüler, Ermeniler, Ruslar ve Osetler Bölgedeki Hristiyan unsurlar olarak sıralanabilir.²⁹⁰

Ekonomik yapı itibarıyla Kafkasya bölgesi doğal kaynaklara rağmen oldukça geri kalmış bir bölgedir. Pek çok sektörde devlet en önemli aktör olmayı sürdürmektedir. SSCB döneminde kurulan ekonomik bağımlılık ve merkezden yönetim siyasi aktörlerin hareket kabiliyetini azaltmaktadır. Bölge ülkelerinin ekonomik sorunları aşmak için ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirme çabası devam etmektedir. Enerji

²⁸⁸ Avşar, **age.** 1878-1879.

²⁸⁹ “Dünyanın Satranç Tahtası Kafkasya”, <http://news.circassia.us/haberdetay.asp?ID=1> [01.12.2010].

²⁹⁰ Hakan Kantarcı, **Kıskaçtaki Bölge Kafkasya**, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006):45.

konusu ekonomik dönüşümün ve ilişkilerin motoru konumundadır.²⁹¹

4.2. KÜRESEL AKTÖRLER BÖLGESEL REKABET

Kafkasya jeopolitik olarak son derece önemli bir bölgedir. Bunun nedeni, jeostratejik olarak Orta Asya'ya açılan bir noktada bulunması ve Orta Asya ile Batı pazarları arasında köprü niteliği taşımasıdır. Aynı zamanda doğal gaz ve petrol açısından zengin bir bölgedir ve doğu-batı enerji koridoru hattında bulunmaktadır. Rusya açısından ise Orta Doğu ile bağlantı noktasını teşkil etmektedir.

“SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası politikada yaşanan değişiklikler, Avrasya bölgesinde de önemli gelişmelere yol açmıştır. Yıllarca SSCB egemenliği altında bulunan Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin, mevcut zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanmaları, bölgede enerji kontrolüne yönelik güç mücadelesinin yaşanmasına neden olmaktadır.”²⁹²

Özellikle Güney Kafkasya, zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ile Hazar Havzasında bulunan enerji potansiyeli ve doğu-batı arasına bir koridor durumunda olması nedeniyle kilit önem arz etmekte bölge kaynaklarının Batı pazarına ulaşması için Rusya'ya alternatif bir güzergâh oluşturmaktadır. Bu nedenle Kafkasya uluslararası rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir.²⁹³

Bölgedeki büyük rekabette, ABD, İngiltere, Rusya Federasyonu, Almanya, Çin, Hindistan, Japonya, İran, Türkiye gibi devletlerin yanında Exxon-Mobil, Chevron, Shell, BP-Amaco, Lukoil, Socar, Sinopec, Yukos, Unocal, Total, Pennzoil, Gazprom, British Gaz, Statoil, TPAO, Kazakoil çok uluslu şirketleri de dâhil etmek gereklidir.²⁹⁴ Bu çok uluslu şirketlerin bölgesel faaliyetleri kapalı ekonomik sistemlerin dönüştürülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bölgesel olarak yatırım yapan şirketlerin yanında finans sisteminde yaşanan küreselleşme, finansal krizleri tetiklemektedir. Bu nedenle bölge ülkelerinden gerekli hukuki alt yapının ve garantilerin verilmesi talep edilmektedir. Örneğin, 15 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan'da “Yabancı Yatırımların Korunması” hakkında bir kanunun kabul

²⁹¹ Mithat Çelikpala, “Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Siyasetin Gerginlik Alanında Türkiye, NATO, ABD ve AB Çıkarları Açısından”, www.konrad.org.tr/Kafkasya%2520tr/07Celikpala.pdf+kafkasyada+ekonomik+yapi [01.31.2010].

²⁹² Çağrı Kürşat Yüce, “Hazar Enerji Kaynaklarının Türk Cumhuriyetleri için Önemi ve Bölgedeki Yeni Büyük Oyun”, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c, 1 (2008): 167.

²⁹³ Sinan Oğan, Kamil Ağacan, “Güney Kafkasya’da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Savaş”, **Stratejik Analiz**, c.2, sayı: 13 (2004): 26.

²⁹⁴ Yüce, **age**. 162.

edilmiş, Azerbaycan hükümeti sermayeye piyasa ekonomisinin kurallar çerçevesinde, millileştirme, istimlâk, zararın tazmini, transfer ve gelirin kullanımı gibi konularda pek çok devlet garantisi vermiştir.²⁹⁵

Kafkasya jeopolitik öneminin yanında tarihsel olarak bölgesel ve küresel güçlerin hegemonyasına maruz kalmış, kendi içinde yaşanan problemlerin bu hegemonya mücadelesinden ayrı düşünülmemeyeceği bir alt sistemdir.²⁹⁶ Bölgenin bağımsız devletleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dır. Bu ülkeler üzerinden Batı ittifakı ile Rusya arasında ciddi bir bilek güreşinin yaşandığı söylenebilir.²⁹⁷ Gürcistan ve Azerbaycan Batı ile bütünleşme politikasına yakın bir strateji izlemektedir. Aynı zamanda bu iki ülkenin NATO üyesi olmak için çaba sarf etmesi bu stratejinin somut göstermesidir.²⁹⁸ Ermenistan ise bölgenin iki önemli ülkesi Azerbaycan ve Türkiye ile sorunlar yaşaması nedeniyle birçok bakımdan Rusya ve İran'a bağımlıdır. Bunun yanında Kuzey Kafkasya'da yaşanan problemler, örneğin Güney-Kuzey Osetya gerilimi, Dağıstan ve Çeçenistan'da yaşanan sorunlar, Abhazya sorunu gibi pek çok konu başlığı bölgeyi, istikrarsızlık potansiyeli yüksek ve bölgesel rekabete duyarlı bir perspektifin içine çekmektedir.

Kafkasya bölgesinde siyasi belirsizliklerden kaynaklanan yüksek risk potansiyeli, küresel ve bölgesel olarak aktif olan Batılı ülkeler için liberal ekonomik yapının istikrarlı bir zemine oturtulmasını temel amaç haline getirmektedir.

4.2.1. AB

Soğuk Savaş sonrası dönem AB politikalarını kendi içinde ve dışında zihinsel bir dönüşümün yaşandığı bir süreci ifade etmektedir. AB politikaları AB üyesi devletlerin karar alma mekanizmalarını güçlendirmekle birlikte “sivil araçların” uluslararası sistemde etkin bir şekilde kullanılmasını hedeflemektedir. Bugün Avrupalılık coğrafi konumla değil sahip olunan değerlerle belirlenmektedir. AB gelenek üzerine değil iradeye dayanmaktadır. Bu irade kuruluş felsefesinde insan

²⁹⁵ Osman Nuri Aras, “Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya'ya Etkisi”
www.osmannuriaras.com/GlobalSon.doc+%C3%A7ok+uluslu+%C5%9Firketler%2Bkafkasya&cd=20&hl=tr&ct=clnk&gl=tr [01.04.2010].

²⁹⁶ Sedat Laçiner, Amerika'nın Kafkasya Politikası ve Türkiye”,
<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1331> [01.01.2010].

²⁹⁷ Laciner, **age**.

²⁹⁸ Laciner, **age**.

haklarının merkeze alındığı bir yaşam paradigması, endüstrileşmiş rekabete dayalı işbirliğini hedeflemektedir.²⁹⁹ Kurumsallaşmayla başlayan ekonomik, sosyal ve kültürel zeminde gelişen AB mekanizması siyasal alana kaymış, kıtanın “kurtuluşu”, gelişimi ve küresel dengeler açısından konumunu güçlendirmek isteyen AB için Avrupalılık “evrensel” kimlik çatısı olarak ortaya konulmuştur.

“Batı Avrupa için bundan böyle Avrupa düzeni güç dengeleri ve reel politik endişeler yerine sürekli bir bütünleşme ve genişleme politikası tarafından şekillenecektir. AB, üye ülkeler, Komisyon, lobi grupları ve kamuoyu gibi çeşitli içsel aktörlerin katılımı ile oluşan siyasal işleyişe, dolayısıyla çeşitli çıkar algılamalarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu çıkar algılamalarını kolektif çıkarlar olarak tanımlamak her zaman mümkün olmamakla birlikte, AB ilerleyen zaman içinde tüm üyelerin paylaştığı ortak ilke ve değerlerin kurumsallaşarak çıkar ve kimlik algılamalarını yapılandırmasına olanak sağlamıştır.”³⁰⁰

Buna paralel olarak, AB Kafkasya politikası Birliğin yeni komşuluk politikasına uygunluk göstermektedir.

“Birliğin güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının komşularıyla yakın ilişki kurmasından ayrı düşünülemeyeceği ve taraflar arasındaki ilişkilerin ortak değerlerin benimsenmesi ve geliştirilmesine dayanacağı vurgulanmıştır. Bu ortak değerler de, AB’yi yönlendiren politik (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı-azınlık hakları dâhil ve sivil toplumun güçlendirilmesi) ve ekonomik (pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma, temel işgücü standartları) unsurlardır.”³⁰¹

Bunun yanı sıra 11 Eylül sonrası süreçte bölgesel işbirliği ve güvenlik konularının çok daha fazla şekilde vurgulanması, AB’yi istikrarsızlık alanlarına daha fazla yönelmeye itmiştir. Dolayısıyla AB’nin geniş bir coğrafyaya yayılması, jeopolitik uzantıları kabul ettiği Balkanlara ve Kafkaslara doğru genişlemesi ve buralarda yaşanan istikrarsızlığın Avrupalılık temelinde çözümünde etkili olmak istemesi AB’nin politik olarak bölgeye yönelmesine neden olmuştur.³⁰² Ancak bu yönelişte devletlerarası ilişkilerden ziyade Bölge ülkelerinin iç siyasal ve ekonomik sistemlerinin dönüştürülmesi ilkesi benimsenmiştir. Buna bağlı olarak, “AB’nin bu siyasi çizgisi bu komşu bölgeye yönelik Birliğe girme kriterlerinin ötesine varan yeni

²⁹⁹ M. Gökhan Koçer, “Turkey’s Policy Towards The EU: An International Relations Analysis”, **International Journal of Economic Administrative Studies**, v. 1, n. 2 (2009):43.

²⁹⁹ M. Zeki Duman, “Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Politik Boyutlar”, *Sosyo Ekonomi*, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050105.pdf>. [11.06.2010].

³⁰⁰ Özer, *age*. 171.

³⁰¹ Hakan Samur, “Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 8, s. 27 (2009): 22.

³⁰² Şefika Acar, “Kaf Dağının Ardında Saklı Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya”, **Karadeniz Araştırmaları**, c. 6, s. 22 (2009): 22.

bir stratejik düşünce tarzını örneklendirmektedir.”³⁰³ Avrupa Birliği’nin refah ve istikrarın kaynağı olarak görülmesi/gösterilmesi³⁰⁴ bölge ülkelerinin AB ile bütünleşme yaklaşımını etkilemiş böylece gönüllü bir siyasal yakınlaşma yaşanmıştır. Shireen Hunter’a göre Kafkasya’da etnik sorunların yanında, yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik, siyasal sistemin gelişmemiş olması, siyasi baskı, demokratik seçimler konusunda yaşanan sıkıntılar, doğal kaynakların paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar, etnik ayrımcılıktan kaynaklanan problemler ve yönetim kademelerinde yaygın rüşvet gibi sorunlar³⁰⁵ toplumsal anlamda da değişim talebini tetiklemektedir. AB’nin Kafkasya’da fiilen bulunmak istemesinin temel nedenlerinden biri bölgesel rekabetin en önemli unsuru olan enerji faktörüdür.

“Enerji Diyalogu kapsamında AB, dâhili enerji pazarında rekabeti güçlendirmek, sürdürülebilir kalkınmayı korumak ve harici enerji arzı güvenliğini garanti altına almak amacı ile Rusya’yla ilişkilerin geliştirilmesini öngörmektedir. AB’nin Rusya’dan beklentisi enerji sektöründe, özellikle de doğal kaynakların yapısı ve yönetimi alanında, doğal kaynakların fiyatlandırılması ve vergilendirilmesinde gerekli reformları yapması ve Rusya’daki yabancı yatırımcılar için ihtiyaç duyulan sağlıklı altyapının ve yatırım koşullarının oluşturulmasını sağlamasıdır. Özellikle de BP, Shell, Total ve ENI gibi Avrupalı şirketler Rus pazarına rahatça girmek istemektedirler. Bu sebeple de enerji sektöründe şeffaflık ve sağlıklı işleyen rekabet koşulları, AB’nin Rusya’nın doğalgaz sunumu ve fiyatları konusunda keyfi bir tutum izlemesine engel olabilir.”³⁰⁶

Enerji konusu hem rekabet hem de işbirliği arayışlarında etkin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Rusya ile AB arasından başlatılan yakınlaşma çabaları AB merkezli anlayışı³⁰⁷ nedeniyle Rusya tarafından kabul görmemekte Rusya karşılıklı yakınlaşma esası fikrini öne sürmektedir.³⁰⁸ Buna karşın AB tarafından Rusya’nın Batılı değerlerin özellikle demokrasi ve piyasa ekonomisi³⁰⁹ ayağını benimsemesi

³⁰³ Bülent Aras, “Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi: Irak Savaşı Sonrası Jeopolitik Araştırma Raporu”, **TASAM Raporu**, 3 Şubat 2005, Ankara, 10.

³⁰⁴ Rıza Çam, “Yeni Dünya Düzeninin Denge Arayışları Çatışan Dengeler ve Türkiye’nin Açmazları”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c, 1 (2008): 13.

³⁰⁵ Shireen Hunter, “The Muslim Republic of the Former Soviet Union: Challenges for the United States”, **The Washington Quarterly**, (1996): 168. Aktaran Bülent Uğrasız, “Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 4, s. 3 (2002): 229.

³⁰⁶ Özer, **age**. 176

³⁰⁷ Bu durum Rusya’nın Avrupalılaştırılması olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Dostoyevski Rusya’nın Avrupalılaştırılması anlayışına oldukça eleştirel bir şekilde yaklaşarak bunun Rusya’ya ihanet olacağı yönünde görüşlerini açıklamıştır. Bkz. Fyedor Mihaylovic Dostoyevski, **Puşkin Konuşması**, çev. Tektaş Ağaoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009)

³⁰⁸ Özer, **age**. 177.

³⁰⁹ Avrupalılık bir medeniyetin sembolü olarak değerlendirildiğinden Ruslar da bu kimliğin en önemli yapı taşlarından olduklarından Avrupalı kabul edilebilir görüşü AB’nin Rusya perspektifini yansıtmaktadır.

talep edilmektedir.³¹⁰ Bu durum ulus-üstü/uluslararası karmaşık yapısı ile AB'nin aidiyet formunu ve kimlik olgusunu³¹¹ “genel bir iyi” olarak kabul ettiğini ve dış politikasını buna göre dizayn ettiğini göstermektedir.

4.2.2. ABD

ABD'nin Bölgeye ilgisi özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra yoğunluk kazanmıştır.³¹² 1992 tarihinde Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen Özgürlükleri Destekleme Yasası, (Freedom Support Act) ile Rusya ve Avrasya'nın dönüştürülmesi, serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarına saygı temeline dayanan bir siyasetin ABD'nin amacı olduğu vurgulanmıştır.³¹³ Bu bağlamda demokratik kurumların desteklenmesi, hukukun üstünlüğü ve çok partili yapının tesisi gibi temel Avrupalılık değerlerinin ABD tarafından da destekleneceği belirtilmiştir.

ABD Kafkasya siyasetin temel yaklaşımları itibariyle AB'ye paralel bir siyaset izlemektedir. Buna göre, SSCB'den bağımsızlığını kazanan ülkelerin uluslararası sistemle bütünleşmesi, enerji kaynaklılarının güvenli bir şekilde uluslararası pazara ulaştırılması, İran'ın etkisinin sınırlandırılması ve enerji güzergâhından dışlanması ABD'nin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır.³¹⁴ ABD'nin bölgesel müttefikleri olarak Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye bir blok olarak görülmekte, İran, Ermenistan, Rusya ise karşı blok olarak değerlendirilmektedir. Ancak ABD'nin bölge politikalarının kararlı bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Yukarı Karabağ sorunu ve Gürcistan savaşı sırasında ABD'nin kendi bloğunda yer alan ülkelere yeterince destek vermediği tartışılan bir konu olarak

³¹⁰ Federico Guerriei, “EU-Russia Relation:A Chance Not to Be Missed”, <http://www.euroalter.com/2010.> [12.04.2010].

³¹¹ Jon Eric Fossum, “identity-Politics in the Eurpean Union” **ARENA Working Paper**, http://www.arena.uio.no/publications/wp01_17.htm [04.12.2010].

³¹² SSCB döneminde, ABD'nin Bölge ülkelerine yönelik politikaları bağımsızlıklarına kavuşmalarını teşvik eder niteliktedir. Askeri desteğin yanında toplumsal tabanı harekete geçirecek araçlarda kullanılmıştır. Özellikle ABD merkezli Radio Free Europe/Radio Liberty Soğuk Savaşın başından itibaren yayın yapmaya başlamıştır. 10.5 milyon sayfa doküman, 80.000 kayıt Hoover Institution'un arşivlerinde bulunmakta ve Soğuk Savaş ve post-Sovyet dönemini yeniden değerlendirmek için önemli kaynaklar olarak gösterilmektedir. “Radio Free Europe/Radio Liberty”, <http://hoorferl.stanford.edu> [15.01.2011].

³¹³ “Freedom Support of Act”, <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/b920401.htm>. [06.03.2010].

³¹⁴ Kamer Kasım, “ABD'nin Kafkasya Politikası: Enerji Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi”, **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, ed. Turgut Demirtepe, (Ankara: USAK Yayınları, 2008): 121.

kalmış, henüz istikrarlı bir ABD Kafkasya siyasetinin gelişmediği görülmüştür.³¹⁵

ABD'nin Kafkasya bölgesindeki etkinliği büyük ölçüde bölgenin enerji kaynaklarına ve Rusya'nın siyasi ve askeri etkinliğini kırmaya yönelik olduğu söylenebilir. Aynı zamanda ABD Çin'le de bölgesel bir rekabet içindedir. Enerji alanında Kazak petrolü, ABD'nin Chevron şirketinin öncülüğünde Mobil, Kazakoil ve Lukoil-Arco şirketlerinin oluşturduğu Hazar Hattı Boru Konsorsiyumu tarafından işletilmektedir. Azerbaycan petrolünün çıkarılması ise, BP-Amaco kapsamında TPAO ve Lukoil'in hissedar olduğu Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Üretim konusunda Güney Kafkasya ülkeleri ve ABD arasında anlaşma sağlanmış olsa da enerjinin dağıtım hattın da anlaşmazlıklar mevcuttur. Türkiye'nin "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olma çabası ise ABD tarafından desteklenmektedir. Dolayısı ile ABD, Hazar Havzasını ve enerji konusunu ulusal çıkar bölgesi olarak ilan etmiş bulunmaktadır.³¹⁶ Bölgeye yönelik politikasına bu perspektife uygunluk arz etmektedir.

4.2.3. Rusya Federasyonu

SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonunun bölgesel gücü göreceli olarak azalmıştır. Özellikle NATO'nun Bölge'ye yerleşme çabası Rusya'nın askeri varlığını ve etkisini sınırlandırmaktadır. Bunun yanında "Rusya, İran, Suriye, Ermenistan, Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile işbirliğine giderek NATO'nun genişleme çabasına karşılık vermeye çalışmakta ve Körfez ve Hazar Havzası'nı kontrol altında tutmaya çalışmaktadır."³¹⁷ Rusya için Kafkasya bölgesi enerji ve maden kaynakları açısından stratejik öneme sahip olmanın yanında, potansiyel İslami hareketler açısından tehdit oluşturabilecek riskli bir bölgedir. Rusya siyasi geleceği ve ekonomik gücünü sağlamlaştırmak için gerileyen bölgesel güç kimliğini, belirsizliğin ve istikrarsızlığın süre geldiği bir ortamda yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.³¹⁸

³¹⁵ Kasım, **age**. 121.

³¹⁶ Sungur Savran, **Avrasya Savaşları: Körfezden Afganistan'a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu**, (İstanbul: Belge Yayınları, 2001): 206-212.

³¹⁷ Hakan Özden, "Yeni Dünya Düzeninde Güney Kafkasya", http://www.avrasyademokrasi.org/yenid%C3%BCn%C3%BCn_guneykafkasya_hozden.html [02.03.2010].

³¹⁸ Ercan Çitlioğlu, "Türkiye'nin Jeopolitik Önemi", <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/turkiyenin-jeopolitik-onemi.pdf> 27-28 [11.12.2010].

Bağımsızlık sonrası Rusya'nın Kafkasya'ya dönük yaklaşımında yerel elitler arasında çatışma yaratarak ortaya çıkan boşluğu kendi lehine kullanma ve kendi düzenini kurma arayışı devam etmiştir.³¹⁹ Bölgeyi “doğal nüfuz alanı” ve “arka bahçesi” olarak gören Rusya bu Coğrafya'daki etkinliğini ve kontrolünü devam ettirmek için farklı politik stratejiler geliştirmektedir. Örneğin Gürcistan Savaşı'nda askeri seçeneğin halen masada olduğunu ve gerekli gördüğü durumlarda bu seçeneğe başvurabileceğini tüm dünyaya ve özellikle bölge ülkelerine göstermiştir.³²⁰ Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını belirten Rusya Federasyonu'nun bu söylemini retorik olarak değerlendirilmektedir. Örneğin 2004 yılında Rusya Güney Osetya ve Abazha vatandaşlarına toplu olarak Rus vatandaşlığına geçmesine olanak sağlanmıştır. İki cumhuriyette ekonomik olarak Rusya'ya bağımlıdır ve yaşlı insanlar maaşlarını Rusya Federasyonundan almaktadırlar.³²¹ Bu örnekler bölgedeki siyasi sınırlara rağmen Rusya Federasyonunun etkinliğini ve belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bölgenin “büyük biraderi” olarak Rusya rekabetin en önemli aktörlerindendir:

“Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve Rusya ile Batı arasında yeni bir dönem başlamıştır. Ancak gelişmeler göstermiştir ki bu yeni dönem Rusya ile Batı arasında bir uyum anlamına da gelmemektedir. Rusya ile ABD arasında Kafkasya ve Orta Asya'da doğrudan veya dolaylı bir güç mücadelesi sürmektedir. İlginç olan Soğuk Savaş dönemine benzer şekilde bu mücadelenin ideolojik boyutunun da olmasıdır. Batının demokratik yapılanması Rusya tarafından benimsenmemekte ve Rusya, otoriter ve/veya Batı ülkelerinden farklı devlet yapısını “yönetilebilir demokrasi” olarak ifade etmektedir.”³²²

Bunun yanında Rusya yabancı sermayeli şirketlerin bölgesel faaliyetlerini iktisadi ve siyasi olarak mercek altında tutma çabası içerisinde. Özellikle Çeçenistan sorunu nedeniyle yabancı şirketler Rusya tarafından siyasi faaliyetlerde bulundukları gerekçesi ile tasfiye edilmeye çalışılmaktadır. Alman Siemens Şirketi yolsuzluk yaptığı gerekçesi ile Aralık 2007'de Ulitsa Dubininskaya'da bulunan merkez ofisinde arama yapılmış, British Council casusluk yapmakla suçlanmış ve vergi usulsüzlüğü yaptığı gerekçesiyle bazı ofislerini kapattığı İngiliz kültür kuruluşu bu ülkedeki faaliyetlerini azaltma kararı aldığını açıklamıştır.

³¹⁹ Oktay Tanrıöver, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası”, **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, (Ankara: İmge Kitapevi, 2002):379.

³²⁰ Fikret Elma, “Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi Güvenlik ve İşbirliği Sorunu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 2, s. 6 (2009):195.

³²¹ Güner Özkan, “Rusya Kafkasya'da: Büyük Kardeşin Büyüyen Öfkesi”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=741> [16.03.2010].

³²² Kamer Kasım, “Çeçenistan:Kafkasya'da Bitmeyen Mücadele”, <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=354>, [09.05.2010].

“Rusya, vergi yasalarını ihlal ettiği gerekçesiyle British Council’in St. Petersburg ve Yekaterinburg’taki bürolarının kapatılması yönünde Londra’ya nota vermiş ve iki ülke arasında zaten gergin olan ilişkiler iyice gerilmişti. Rusya Devlet Başkanlığına seçilen Dimitri Medvedev de Daily Telegraph gazetesine verdiği demeçte Rusya’daki British Council şubelerini casuslukla suçlamıştı... Amerikan şirketi Procter & Gamble’ın Rusya’daki şirketine 30 Mart’ta 28.5 milyon dolarlık vergi borcu kesildi.... 19 Mart’ta Rus polisi BP ve ortağı olduğu TNK-BP ofisini bastı. Soruşturmanın, TNK-BP’nin 1997’de satın aldığı Sidanco petrol şirketinin vergi borçlarıyla ilgili olduğu öne sürüldü. Yine baskın sürecinde dile getirilen bir başka iddia ise, “Kovıtka gaz projesini Gazprom’a devretmekte ağırdan alan BP’ye gözdağı veriliyor. Bunun, devletin yeni bir şirket ele geçirme operasyonu olabileceği kaygıları var.”³²³

Rusya “endüstriyel casusluk”, vergi kaçakçılığı, CIA için casusluk gerekçeleri ile Batılı şirketlerin Rusya Federasyonu içersindeki faaliyetlerini sınırlandırma eğilimindedir. Ayrıca Çeçen direnişine mali destek sağladıklar gerekçesi ile Türkiye kökenli üç şirket (ALARKO, ENKA ve GAMA) Rusya Devlet televizyonu ORT 1’de yayımlanan “Kavkaz Planı” belgeselinde suçlanmıştır.³²⁴

Rusya bölgesel rekabette “sert güç” olarak tanımlanmakta, yaşanan siyasi, etnik, dini boyutlu krizlerin arkasında Rusya’nın bölgesel hesapları görülmektedir. Diğer yandan bölge üzerindeki ekonomik etkisi ve enerji politikaları³²⁵ Rusya’nın, bölgenin en belirleyici aktörü haline getirmiştir. Sonuç olarak Rusya bölgedeki eski hegemonik güçtür ve bu gücü devam ettirerek pekiştirmek arzusundadır.³²⁶

4.2.4. Kurumsal Aktörler ve Kimlik Politikaları

Kurumsal açıdan Kafkasya’da faaliyet gösteren pek çok örgüt sıralamak mümkündür. Kuzey Kafkasya fiilen Rusya Federasyonu’nun sınırları içinde yer almaktadır. Bu nedenle uluslararası örgütlerin etkin faaliyet alanı Güney Kafkasya olarak ortaya çıkmaktadır. Bölgede AB, NATO³²⁷, Avrupa Konseyi gibi örgütler ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Şanghay İşbirliği Örgütü, (ŞİO) Demokratik ve Ekonomik Kalkınma Örgütü ve Avrasya Ekonomik Topluluğu öne çıkan örgütler

³²³ Dinçer Gökçe, “ENKA, GAMA ALARKO İçin Yolun Sonu mu?”, <http://dincergokce.blogcu.com/enka-gama-alarko-icin-yolun-sonu-mu/3405036> [12.05.2010].

³²⁴ Cenk Başlamış, “Rus TV’sinde Garip İddialar”, *Milliyet*, (24. 04. 2008), <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=520366> [11.05.2010].

³²⁵ Esra Hatipoğlu, “Güney Kafkasya ve Orta Asya’daki Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü”, *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, ed. Turgut Demirtepe (Ankara: USAK Yayınları, 2008): 4.

³²⁶ Hatipoğlu, *age*. 6.

³²⁷ Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan NATO’nun barış için ortaklık programı çerçevesinde yer almakta ve bu ülkelerin güvenlik güçlerinin standartlarının yükseltilmesi için NATO tarafından eğitim verilmektedir. Bkz. Kamer Kasım, “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi”, *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, ed. Turgut Demirtepe (Ankara: USAK Yayınları, 2008): 119

olarak sıralanabilir. 8 Aralık 1991 Tarihinde kurulan MİSK Grubu³²⁸, BDT ve ŞİÖ'nün kuruluşuna Rusya öncülük etmiştir. BDT'ta Rusya, inisiyatifi büyük ölçüde elinde bulundururken, ŞİÖ'de gücünü Çin ile paylaşmak durumunda kalmıştır. 2005 yılında Putin, “Biz demokratik, özgür ve adil bir toplum ve devlet inşa etmek için kendi yolumuzu bulmak zorundayız,” diyerek Rusya'nın yaklaşımında farklılaşma sinyalleri de vermeye başlamıştır.

“Batılı NGO’ların önünü kesecek şekilde insan hakları ve demokrasi yeni kalıplara sokuldu, bu işte Rus Kilisesi de görev aldı. Batının NGO modeli yerine Rusya fikirlerin kurumsal dolaşımı için kendi alt yapı sistemini kurma yolunu seçti. Artık Rusya başka ülkelerde demokrasiye karşı geçmek için değil kendi anladığı demokrasi için mücadele edecekti. Bu anlayışa uygun olarak, Güney Kafkasya’da “Kafkasya Demokrasi Enstitüsü”; Abhazya, Güney Osetya, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan’da şubeler açtı, açık oturumlara, kültürel faaliyetlere başladı. Güney Osetya’da Aziald-FM radyosu yayına başlarken, Abhazya’da Gudok-Abkhazia gazetesi çıkmaya başladı. Moldova’da ise Özgür Avrupa-Moldova Vakfı’nın Ruslarla ilişkisi bilinmektedir. Rusya diğer yandan BDT ülkelerinde seçimleri izlemek için AGİT yerine BDT Seçim İzleme Örgütü’nü (CIS-EMO) kurdu. ABD’nin hatalarından faydalanan Rusya, ABD politikasından memnun olmayanlara ‘entelektüel liderlik’ yapmak niyetindedir.”³²⁹

Buna karşın ABD ve AB’nin öncülüğünde NATO, Demokratik ve Ekonomik Kalkınma Örgütü³³⁰ gibi Batılı değerleri ve yönetimleri destekleyen örgütler Kafkasya’da var olan güç mücadelesinde faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

“Bölge ülkeleri ile işbirliğini güçlendirebilmek için AB, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, Komisyon ve üye ülke programları ile Bakû girişimi gibi işbirliği programlarından azami ölçüde faydalanmayı hedeflemektedir. BM, AGİT, NATO, Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar ve diğer bölgesel teşkilatlar ile işbirliğinin artırılması planlanmaktadır.”³³¹

Bu kuruluşlar AB’nin bölgesel varlığını güçlendirirken Avrupa’nın ortak değerleri ve standartlarını bir mihenk taşı olarak gelişmesinde katkı sağlamaktadır. Avrupa vizyonunun bölgedeki jeopolitik miğferi yaratılan “Avrupalılık ülküsüdür.”

4.3. KİMLİK POLİTİKALARI AÇISINDAN KAFKASYA: AB’NİN KAFKASYA YAKLAŞIMLARI

Kafkasya bölgesine yönelik küresel aktörlerin politikaları ve yaşanan rekabet

³²⁸ Fırat Purtaş, “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, ed. Turgut Demirtepe (Ankara: USAK Yayınları, 2008): 44.

³²⁹ Sait Yılmaz, “Rusya Federasyonu Yumuşak Gücü ve Egemen Demokrasi”, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/316> [22.03.2010].

³³⁰ Hatipoğlu, **age**. 10-18.

³³¹ “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Stratejisi”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/AB_VE_ORTA_ASYA.doc [01.05.2010].

konusunda kimlik olgusu önemli bir yer tutmaktadır.

Kafkasya bölgesindeki kimlik siyasetinin temelini SSCB döneminde arayan Fethi Güngör bölge halklarından olan Adıge-Abhaz toplumu üzerinde yapmış olduğu ampirik çalışmada SSCB'nin "Sovyet adamı yaratma" projesini sorgulamaktadır. "Komünistlerin kanaatine artık bu yolda yürüyecek yeni tip insan, yeni tip sosyalist milletler vücuda getirilmiştir. Bunlar da, tek dilli, tek kültürlü komünist milletini yaratmak yolu üzerinde yürümektedirler"³³² ve bu yönde politikalar üretmektedirler. Güngör, Kozmopolit bir yapıda olan Kafkasya'da Rusçanın ortak dil olarak kullanılmasının yanında iskân politikaları nedeniyle farklı bölgelere dağılan halkların Sovyetleştirilmeye tabi tutulduğunu ifade etmektedir.³³³ Kafkasya'da olduğu gibi Orta Asya'da da Stalin tarafından uygulanan "milletler politikası" çerçevesinde federal bir anayasa ırk ve din farklılıklarını dikkate alan kantonlar oluşturulmuştur. Bunun yanında SSCB'de bütün cumhuriyetlerin eğitim politikası Rusya Eğitim bakanlığı tarafından hazırlanmaktaydı.³³⁴ Dil ve alfabe konusunda mühendislik çalışmaları bölge halkları arasında iletişim sorunlarını tetiklemiştir.³³⁵ 1991'e kadar Kafkasya'da "büyük birader" konumunda olan SSCB, Rusların kardeş hakları "medenileştirdikleri kalkındırdıkları" resmi tezine dayalı bir eğitim ve kültür politikası izlemiştir.³³⁶ SSCB'nin din politikaları, özellikler Müslüman gruplardan tepki almış ve sonraki süreçte *Homo Sovieticus*'un, *Homo Islamicus*'a dönüşmesine zemin hazırlamıştır.³³⁷

Kafkasya din, dil ve etnik gruplar açısından dünyanın en zengin ve çok kültürlü bölgelerinden biridir ve bu özelliği ile Kafkasya bir kültürler mozaïği olarak tanımlanabilir. Bölgede yaklaşık olarak 50 dil ve 100'e yakın farklı lehçe kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle ortak bir kimlik temelinde tanımlanması mümkün değildir. Bunun yanında çokluk içinde birlik fikrine dayalı Avrupalılık kimliğinin

³³² Fethi Güngör, SSCB Sonrası Dönemde Batı Kafkasya'da Sosyal Yapı ve Değişme: Adıge Toplumu Örneği", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004):108.

³³³ Güngör **age**.108.

³³⁴ Mahir Garibov, "I. Dünya Savaşından Günümüze Azerbaycan- Ermenistan İlişkileri", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006):210.

³³⁵ Purtaş, **age**., 37.

³³⁶ Güngör, **age**., 109.

³³⁷ Helene C. arrere D'encausse, **Sovyetler'de Müslümanlar**, (İstanbul: Ağaç yayınları 1992):59. Aktaran Güngör, **age**. 109

derinleşmesinde genişleyen toplumsal ağların önemli rol oynaması beklenmektedir.³³⁸ Aynı zamanda Avrupa bütünleşmesine giden süreç bölgenin istikrarı ve sorunların çözümü için Avrupalılık kimliğinin vurgulanmasını sağlamıştır. Avrupa ailesine yakınlaşma siyaseti bu bağlamda yeni perspektiflerin müzakere edilebileceği bir zemin inşa etmiştir. Avrupalı kurumların desteği ile bölgesel sorunların aşılması son derece önemli görülmektedir. Avrupa'nın kurumsal olarak bölgeye yaklaşımında ise Avrupalılık değerlerinin esas alındığı söylenebilir.

AB'nin Kafkasya'daki faaliyetleri yeni ekonomik ve toplumsal sistemlerin geliştirilmesi ve sağlamlaştırılması gibi alanlarda kendini daha fazla hissettirmiştir.³³⁹ Çünkü Kafkasya ile olan ekonomik ilişkilerin geleceği, bu devletlerin siyasi alt yapılarının sağlamlaştırılmasına ve ekonomik sistemlerinin dönüştürülmesine bağlı bulunmaktadır.

“Dönüşümün kuralları devlet, piyasa ve vatandaşlar arasında üç merkezli bir ilişki sistemi yaratılıyor. Bu üç merkezin her biri diğer iki merkezle karşılıklı iletişim ve etkileşim kurabilir ya da kuruyor. Ayrıca bu üç merkezin dışında var olan yalıtılmış merkezlerle de ilişki gündeme gelebiliyor. Bu yapı oldukça karmaşık bir sistem oluşturuyor.”³⁴⁰

Bu dönüşüm kendine küresel çapta yeni roller arayan AB için kurumsal örgüt şemsiyesi altında yeni imkânlar yaratmaktadır. Bu rolün temelinde ise Avrupalılık değerleri yer almaktadır. Bölgedeki siyasi boşluk “Avrupalılık bilinci” ile şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Batı modeline dayanan bir gelişmişlik toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik güçlerin mücadelesi şeklinde geçmiştir. Her ne kadar Avrupalılık kimliğinin, bir Avrupa sınır çizilmesine bağlı olduğu gibi muhafazakâr yaklaşımlar varlığını devam ettirse de, Avrupa'nın evrensel bir takım normlar varsayımından hareket etmesi, yeni komşuluk siyaseti³⁴¹ ve güvenlik anlayışına bağlı olarak ülkelerin iç siyasi ve ekonomik sistemlerinin AB'nin değerlerine göre tanımlanması, Avrupalılığın uluslararası sistemin kurucu unsuru olarak kabul edilmesine yol açmaktadır. Avrupalılık kimliği ulusal kimlikler gibi inşa edilen bir

³³⁸ Claus Leggewie, “Komşuluktan Vatandaşlığa”, http://www.eurozine.com/articles/article_2005-12-21-leggewie-tr.html [11.04.2010].

³³⁹ Heinz Kramer, “Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetler”, **Politika ve Toplum Dergisi**, (Friedrich Ebert Vakfı, 1996): 7.

³⁴⁰ Kramer, **age**. 9.

³⁴¹ Benimsenin komşuluk siyaseti kurucu bir nitelik taşımakta ve kurulan ilişkilerin sınıadığı bir eşik olarak işlevselleşmektedir. Bkz. Hasan Bülent Kahraman, **age**. Bu bağlamda 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi” aday statüsünde olmaya yakın komşularla “ortak değerlere ve çıkarlara” bağlı bir ilişkiyi öngörmektedir.

özellik taşıırken, aynı zamanda dinamik ve değişime açık boyutu³⁴² ile AB'nin Kafkasya politikasında öne çıkmaktadır:

“Giderek artan ulus-ötesileşme, küresel ve yerel uzamların doğrudan eklemelenmesini olanaklı kılmaktadır. Belirli kentler ve bölgeler uluslararası ağlara eklemelenmekte ve yeni bir küresel ağ doğmaktadır. Bu küresel ağın içinde farklı gelişmişlikte bölgeler, kentler oluşmaktadır. Ulusal düzeyde dünyadan bağımsız siyasal ve ekonomik karar almak giderek zorlaşmaktadır. Erken kapitalizmin ulusal ve milliyetçi kimlikleri giderek aşınmaktadır. Bölgesel, yerel, kıtasal vatandaşlık kavramları ortaya çıkmaktadır.”³⁴³

Hem AB'nin küreselleşme misyonu hem de küresel düzlemde farklı kanallardan yaşanan dönüşüm AB'nin bölgesel siyasetinde kimlik formasyonunun siyasal bir araç olarak kullanılabileceği bir zemini ortaya koymaktadır.

“Bölgesel düzeyde işbirliği geliştirme ve uyumlaştırma süreci, bilinen coğrafyadaki ülkelerin ulusal devlet yapılarını tavsiye ederek dünya pazarına eklemelenmesi ya da dünya gücü olan ülkeye doğrudan bağlanması şeklinde yaşanmayacağı için, bölge ülkeleri arasında ekonomi dışı alanlarda da bir ilişki ağının geliştirilmesi gerektiği öngörülebilir.”³⁴⁴

Pragmatik ve normatif olarak nitelendirilebilecek bölge politikaları “ortak çıkar” esasına ve küreselleşme mantığına uygun şekilde bir dönüşümden geçmektedir.

Normatif yönü ile “yeni dünya düzeni”ni insan hakları, demokrasi, sivil toplum ve hukukun üstünlüğü temelinde yeniden oluşturma çabasını verdiğini iddia eden AB, Kafkasya siyasasında da bu perspektifi ortaya koymaktadır. AB'nin bölge ülkeleri ile geliştirdiği müzakere pozisyonunda AB'nin zihniyet haritaları ve stratejik hedefleri birbiri ile uyumlu bir şekilde devreye girmektedir. Somut Kafkasya politikaları bu zihniyet haritasının kodlarına uygun bir şekilde yürürlüğe konulmaktadır.

AB'nin Kafkasya yaklaşımlarında, sosyal değişimi tetikleyen toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymalar yaratmayı hedefleyen çok işlevlilik bir perspektif mevcuttur. Bottomore göre, Bu toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi³⁴⁵ şeklinde ortaya çıkan bir farklılaşma sürecidir.

AB'nin Kafkasya politikaları bazı siyasi stratejiler çerçevesinde anlaşılmaktadır.

³⁴² Jan Cremer, “Türkiye ve Avrupalılık Kimliği”. <http://www.bpb.de/files/YGND76.pdf> [01.3.2010].

³⁴³ “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Stratejisi”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/AB_VE_ORTA_ASYA.doc [01.05.2010].

³⁴⁴ Serdar Şen, **Ulusal Devletten Bölgesel Güç Oyunlarına**, (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2002): 39.

³⁴⁵ Tom B. Bottomore, **Toplum Bilim**, çev. Ünsal Oskay, (İstanbul: Der Yayınları, 2000). Aktaran Güngör, **age**. 23.

Bunlar, Avrupa Kafkasya'sı yaklaşımı, Balkan Kafkasya'sı yaklaşımı, Hazar Kafkasya'sı yaklaşımı, Zakavyazya yaklaşımı, Eski Sovyet Kafkasya'sı yaklaşımı, Orta Doğu Kafkasya'sı Yaklaşımı, Üçüncü Dünya Kafkasya'sı yaklaşımı olarak sıralanabilir.

4.3.1. Avrupa Kafkasya'sı Yaklaşımı

Bu yaklaşımda Avrupalılık kimliği öne çıkmaktadır. Avrupa'nın komşusu olarak tanımlanan Kafkasya Avrupalılık değerleri ile istikrarlı bir zemine taşınmalı ve AB bütünleşme sürecine dâhil edilmelidir.³⁴⁶ Bu bağlamda, ekonomik ve siyasi reformların teşvik edilmesi önerilmektedir. Kaydedilen ilerlemeler neticesinde, yabancı yatırıma daha elverişli bir zeminin oluşturulması, ekonomik ortaklıklar, sermayeyi koruma ile ilgili yasalar, petrol ve iletişim sektörü başta olmak üzere yabancı firmaların ülkede özgürce faaliyette bulunmalarına izin veren siyasi düzenlemelerin önem kazanması hedeflenmektedir.³⁴⁷

4.3.2. Balkan Kafkasya'sı Yaklaşımı

Bu yaklaşım Kafkasya bölgesinin genel özelliğinin güvensizlik ve istikrarsızlık olduğu görüşünden hareket etmektedir. Bu tanımlama gereği AB'nin Kafkasya yaklaşımının bölgesel çatışmalara potansiyeline odaklanması gereğine işaret edilmektedir.³⁴⁸ Ulus-üssü bir gücün bölgesel sorunlarda aktif olması etnik ve sınır sorunları nedeniyle henüz istikrarlı bir düzeni oluşturamamış bölge ülkeleri için "balkanlaştırma" olarak tanımlanan süreci tetikleme potansiyeli taşımaktadır. Ancak istikrar zemini hedef olan AB için bu durum bir ironi olarak yorumlanamaz.

"Ulus-devlet küresel süreçte bir yandan siyasi bütünleşmelere eğilim gösterirken (AB, NAFTA, GATT vs.) diğer yandan ulus içindeki yerel hareketleri kontrol altına almak için mücadele vermektedir. Ekonomik açıdan ise ulus hem global düzeyde sermaye hareketine uyum sağlayacak ticari faaliyetlere girecek hem de küresel süreçte yerel ekonomik kabiliyetlerini kaybetmemek adına kendi yerel ekonomilerinin rekabet avantajı getirmesini sağlayacaktır."³⁴⁹

³⁴⁶ Mahmut Niyazi Sezgin, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz Dergisi**, c. 4, s. 43 (2003): 61-65.

³⁴⁷ Mehmet Dikkaya, Adem Çolak, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü", **OAKA**, c. 3, s. 5 (2008):140.

³⁴⁸ Sezgin, **age**. 61-65

³⁴⁹ Çitlioğlu, **age**.

4.3.3. Hazar Kafkasya'sı Yaklaşımı

Küreselleşme sürecinde uluslararası iktisat, uluslararası politika ve enerji gibi birçok konu iç içe değerlendirilmektedir.³⁵⁰ Bu yaklaşımın temelinde Kafkasya'nın enerji potansiyeli ve AB'nin enerji ihtiyacı bulunmaktadır. Kafkasya, coğrafi ve ekonomik olarak bir enerji alanı olan Hazar havzasının bir parçasıdır. Buna paralel olarak, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikası çerçevesinde bölge ile ilişkilerini geliştirmesi gereklidir.³⁵¹ Hazar havzası yaklaşımı enerji konusunda AB'nin Rusya ve Orta Doğu'ya bağımlılığını azaltacak bir alternatif arayışını yansıtmaktadır.

4.3.4. Zakavyazya Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre Kafkasya bölgesi bir bütün olarak değerlendirilmeli ve buna göre AB politikalarına yön verilmelidir. Kuzey Kafkasya'da fiili ve başat bir unsur olan Rusya Federasyonu bölge politikalarında bir unsur olarak görülmelidir. Rusya'nın bölge güvenliği ve AB çıkarları açısından uluslararası kurumlarla işbirliği içinde olması gereklidir.³⁵²

4.3.5. Eski Sovyet Kafkasya'sı Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre Kafkasya'nın siyasal ve ekonomik sisteminin dönüştürülmesi öncelikli hedef olmalıdır. Bu şekilde Sovyet döneminden kalan ekonomik yapının dönüştürülmesi için AB aktif rol üslenmeli ve gerekli teknik ve kurumsal alt yapının oluşturulmasına katkı sağlanmalıdır.³⁵³ Buna göre uluslararası işbirliğinin artırılması, demokratikleşmenin desteklenmesi, hukukun üstünlüğü ve temel insan haklarına saygının artırılması güvenliğin artırılmasının başlıca yöntemi olarak savunulmuştur.

4.3.6. Orta Doğu Kafkasya'sı Yaklaşımı

Bu yaklaşım Kafkasya'yı bir Orta Doğu bölgesi olarak tanımlamakta ve AB'nin sınırları dışında algılamaktadır.³⁵⁴ Bu yaklaşıma göre AB'nin dışında algılansa da

³⁵⁰ Şükrü Gürel, **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1997): 11.

³⁵¹ Sezgin, **age.** 61-65.

³⁵² Sezgin, **age.** 61-65.

³⁵³ **age.** 61-65.

³⁵⁴ **age.** 61-65.

tamamen ilgisizlik içerisinde bulunduğunu göstermemektedir. Çünkü AB aynı şekilde değerlendirdiği Afrika ülkeleri ile ekonomi, ulaşım, teknoloji, ticaret gibi konularda yakın işbirliği arayışı içerisinde.

4.3.7. Üçüncü Dünya Kafkasya'sı yaklaşımı

Bu yaklaşım Kafkasya bölgesinin az gelişmişliğine dikkat çekmekte ve AB politikalarının bu sorunu temel alarak şekillenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.³⁵⁵

AB'nin Kafkasya politikaları farklı önceliklileri vurgulamakla birlikte yukarıda sıralanan yaklaşımlar büyük ölçüde birbiri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda AB'nin Kafkasya stratejisi jeopolitik açıdan dönüşüme açık dinamik devletlerin AB yörüngesine girmesi olarak açıklanabilir. Bu politikaların arka planında yerel eğilimler ve küresel alandaki değişimler bulunmaktadır. Bölgenin stratejik yapısı nedeniyle, küresel aktörler kendi politikalarını duruma göre baskı, duruma göre teşvik ile kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Bölge ülkeleri ise hiyerarşik güç yapısına itaat etmeye zorlanmaktadırlar. “Yeni Dünya Düzeni”nde barış ve istikrar uluslararası düzenin kurallarına tabi kılınmıştır.³⁵⁶ Kendi içerisinde ortak hukuk kurallarına bağlı olarak gönüllü bir Birlik oluşturan AB³⁵⁷ küresel liberalizasyon sürecinde, yönetim düzenlemeleri, kabul edilen hukuk normları ve kurumsal kurallarla³⁵⁸ Avrupalılık ekseninde Kafkasya ilişkilerinin mantığını da buna uygun şekilde sürdürmektedir.

4.4. NORMATİF YAKLAŞIMLARDAN PRATİK STRATEJİLERE

Bu çalışma AB'nin Kafkasya siyasetinde bölge ülkelerinin ekonomi ve siyasi yapısını dönüştürmenin aracı olarak bir Avrupalılık ülküsü yaratıldığı ve bunun da “hedef” ülkedeki kültürel, toplumsal alt yapıyı kapsadığı görüşünü ortaya koymaya yöneliktir. Çünkü AB tarafından ortaya konulan uygarlık tasarısı, “sermayenin gerçek hareketi” olmasının yanında, ideolojik kriterlere göre bir restorasyon projesini

³⁵⁵ age. 61-65.

³⁵⁶ Yi-Hua Kan Francis, “East Asia in A Unipolar International Order And Europe's Role in the Region”, *Asia Europe Journal*, c. 2 (2004): 498-500.

³⁵⁷ Olli Rehn, *Avrupa'nın Gelecek Sınırları*, çev. Hasan Kaya, Onur Şen, (İstanbul: Kitap Yayınları, 2007): 73.

³⁵⁸ Sait Yılmaz, “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c. 1 (2008): 27.

de ifade etmektedir. Bu restorasyonun amacında toplumsal siyasal kültürü dönüştürmekte temel hedef olarak belirlenmiştir. Kısaca AB Kafkasya siyasi, ekonomi, kültür ve kimlik oryantasyonu etrafında dönüştürücü bir ilişkiyi ifade etmektedir. Kafkasya siyasi, ulusal ve ekonomik bir “geçiş süreci”³⁵⁹ içerisinde. AB politikaları bu sürecin yönünü ve yörüngesine belirlemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Kafkasya’da karmaşık jeopolitik bir oyunun yürütülmesi için belirgin bir biçimde reel ekonomik ve kültürel çıkarlara dayalı pragmatik ilişkiler sisteminin kurulmasının emareleri öne çıkmaktadır.³⁶⁰

4.4.1. Bölge Ülkelerinin Siyasi ve Ekonomik Yapılarının Dönüşümünde Avrupalılaşma

SSCB’nin dağılmasından sonra AB’nin öncelikli yaklaşımı Doğu Bloğu ülkelerini Moskova merkezinden uzaklaştıracak arayışlar ve buna uygun örgütlenmeler oluşturmaktadır. “Kafkasya’da bölgesel işbirliği düşüncesi çeşitli modifikasyonlar şeklinde yavaş yavaş Avrupa’ya ihraç edildi ve sonuçta bölgesel istikrar ve güvenlik hakkında anlaşma ve benzeri teori ve formüllere dönüştü.”³⁶¹

Bu bağlamda istikrar arayışına zemin hazırlayacak çalışmalar yapılmıştır. Balladur İstikrar Paketi, Fransa tarafından Avrupa Birliğine önerilmiş 1994 yılında da birlik tarafından oluşturulmuştur. Bu modelin Kafkasya’yı ilgilendiren yönünde, AB’nin önemli desteği ve AB bütünleşme süreci ile birlikte Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ın Dağlık Karabağ ve Abazya’daki çatışmaların çözülmesi konusunda teşvik anlayışı öne çıkmıştır. Bu durum AB, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan’ın ortaklaşa yaptıkları zirve toplantısıyla sonuçlanmış, 22 Temmuz 1999 yılında Lüksemburg’da gerçekleşen tedbirin sonuç bildirisinde de mevcut çatışmaların “üç devletin politik ve ekonomik gelişimine engel olduğu” belirtilmiştir.³⁶²

30 Temmuz 1999 tarihinde, Saraybosna’da Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP) kurulmuştur. AB bu şekilde, AGİT’in sınırları dâhilinde Kafkasya başta olmak üzere

³⁵⁹ Miguel Herrero Minon, **Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler. BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı**, (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adenaur Vakfı 1996): 42.

³⁶⁰ Reşad İbrahimov, “Azerbaycan ve Gürcistan’ın Stratejik İşbirliği Bağlamında Kafkasya’da Güvenliğin Güçlendirilmesi (XX. Yüzyıldan 90’lı Yıllara)”, **TURKSAM**, <http://www.turksam.org/tr/yazdir1868.html> [03.04.2010].

³⁶¹ İbrahimov, **age**.

³⁶² İbrahimov, **age**.

oluşturulabilecek benzer paktlara da bir örnek teşkil edebileceği görüşü benimsenmiştir.

“Eski Doğu Bloğu topraklarında batıdan doğuya doğru birbirinin örneği paktların kurulması da öngörülmüştü. GAİP’in kuruluşundan yaklaşık altı ay sonra 15 Ocak 2000’de bir düşünce olarak ortaya atılan Kafkasya İstikrar Pakti (KİP), GAİP’in bir kopyası olarak gelişmişti. Batıdan doğuya doğru Karadeniz’in iki yakasının (Balkanlar ve Kafkasya) Güneydoğu Avrupa’nın iki parçası olduğu göz önüne alınırsa, GAİP sonrası KİP’in kurulmak istenmesi ve bu iki paktın birbirinin benzeri olabileceği muhtemel bir gelişmeydi. Bu nedenle, güvenlik, istikrar ve kalkınma arayışı içindeki Güneydoğu Avrupa’nın bu iki parçasında oluşan (Balkanlar ve Kafkasya) benzer paktların (GAİP ve KİP) ileri aşamada tek bir kuruluşa dönüştürülmesidir üst bir kurumda bir araya getirilmesi bekleniyordu.”³⁶³

Benzer kurumsal yapılarda benimsenen amaç:³⁶⁴

“Kafkasya cumhuriyetleri ekonomilerinin yeniden yapılanması, kalkınmanın ve işbirliğinin sağlanması, dünya ile ekonomik işbirliğinin artırılması, serbest ticaretin teşvik edilmesi, özel sektörün desteklenmesi, çevrenin korunmasının sağlanması, doğudan batıya uzanan - ve uzanacak olan- uluslararası enerji ve ulaşım hatlarının gerçekleştirilmesi, idari yapının yeniden düzenlenmesi ve şeffaflığının sağlanması, mültecilerin sorunlarının çözümü ve uyumlarının sağlanması konuları olacaktır.”

Bu düşüncenin hayata geçirilmesine yönelik en önemli çaba ise Türkiye tarafından ortaya konulmuştur. 2000 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Tiflis’te gündeme getirilmiş Azerbaycan ve Gürcistan olumlu bakarken, Rusya Federasyonu’nu dışarıda bırakacak böyle bir örgütlenmeyenin yaratacağı sonuçlar dikkate alınarak uygulamaya geçilememiştir. Türkiye’nin aktif dış politika kapsamında benzer çabalar içinde olduğu değerlendirilmektedir.³⁶⁵

Buna ek olarak Kafkasya’da istikrar arayışı bağlamında, Avrupa Birliği’ne Sanal Üyelik Fikri ortaya atılmıştır.

“Avrupa Birliği ekonomik, mali ve güvenlik alanlarında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ın Avrupa ile bütünleşme konusunda aktif bir yaklaşım sergilemesi öngörülmüş, aynı zamanda bölgedeki etnopolitik çatışmaların çözümü için yapısal paketler önermektedir. Türkiye’nin üyeliğe kabul edilmesiyle birlikte AB Kafkasya’ya doğru genişleyecektir. Rusya da bölgenin gelişimi, güvenliği ve istikrarı gibi genel meselelerde işbirliğini artıracaktır.”³⁶⁶

Bu işbirliği çerçevesinden AB, bölge sorunları ile doğrudan ilgilenmek ve birtakım öneriler ortaya koymaktadır. Bunlardan bazıları şu şeklide sıralanabilir:³⁶⁷

“AB, Mayıs 2000’de Avrupa Siyasetinin Araştırma Merkezi beşinci modeli önerdi, Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya’daki çatışmaların çözülmesi, AGİT’in hamiliğinde bölgesel işbirliği rejim, Güney Kafkasya Birliği’ne teşebbüs etmek; AB ve Rusya arasında “işbirliğinin güney mekânının” gelişimi, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”nün rolünün

³⁶³ Kanbolat, **age**.

³⁶⁴ Kanbolat, **age**.

³⁶⁵ Kanbolat, **age**.

³⁶⁶ İbrahimov, **age**.

³⁶⁷ İbrahimov, **age**.

artırılması; Petrol ve doğal gaz alanlarında karşılıklı işbirliğinin yasal yapısının mükemmelleştirilmesi.”

Bölgenin AB ve ABD ile ilişkileri gelişime açık iki ülkesi olan Gürcistan ve Azerbaycan, Kafkasya’da barış ve güvenlik arayışı çerçevesinde Avrupalı değerlerin bölgedeki önemli üslerindendir. Bu bağlamda 1992-1993 yılları arasında “Umumi Kafkas Evi” ideası bu değerler çerçevesinde uygulanmaya başlamıştır. Gürcistan ve Azerbaycan arasında kabul edilen Tiflis Beyannamesi’nde bölgesel barış ve güvenlik için, toprak bütünlüğüne saygının yanında, insan haklarının korunması, ulaşım ve iletişim sistemlerinin geliştirilmesi, dış yatırımların teşviki ve geliştirilmesi hedefi ortaya konulmuştur.³⁶⁸

AB’nin bölgesel olarak rolü, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi temelinde bir Avrupa modelini Kafkasya’ya uygulamaktır. Bu süreç siyasi, hukuki ve ekonomik üst yapıda dönüşümü hedeflerken, sosyal ve kültürel yapıda da sonuçları olmaktadır. İletişim araçları, teknolojik gelişmeler, yönetsel memnuniyetsizlikler ve ulaşım alanında yaşanan ilerleme bu değişimi hızlandıran faktörlerdir.³⁶⁹

“Kafkasya’da toplumsal gelişme ve dönüşümü sağlayan adımlar, toplumsal gelişmeye birlikte piyasa ekonomisinin hakimiyeti kurulması ve bu yönde dönüşümün sağlanması çevre sorunları, yasa dışı göç ve kaçakçılıkla mücadele etme, çatışmaların çözülmesi gibi yeni başlıkların bütüncül bir çerçevede ele alınmaya başlandığını görmekteyiz...ortak söylem ve politikalar eşzamanlı ve uyumlu uygulamalar.”

Bunun yanında siyasal yaptırım gücünün çeşitli örgütlenmeler ve hukuki düzenlemeler yoluyla pekiştirilmesi, Avrupalılık kimliğin bölgesel bir üst kimlik noktasında meşru kabulünü öngörmektedir.

4.4.2. Hukuki Temeller: Ortaklık Anlaşmaları

AB ve Kafkasya ülkeleri arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları genel anlamda, insan hakları ve demokrasi, teknoloji, ticaret, gümrük konuları, suçlularla mücadele, ulaştırma, telekomünikasyon, enerji, çevre ve kültür gibi konular içermekte ve AB’nin komşuluk siyaseti gereği tam bir işbirliğini hedeflemektedir. Bunun yanında yürürlüğe giren anlaşmalar, hükümet başkanları, bakanlar ve parlamento grupları düzeyinde AB ile Kafkasya ülkeleri arasında siyasi diyalogun kurumsallaşmasını

³⁶⁸ Bu belge Rusya ve Ermenistan’da tepkiye neden olmuş, Kafkas dörtlüsü olarak bilinen, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bir araya gelerek yeni bir beyanname hazırlamışlardır. Kislododsk Beyannamesi olarak adlandırılan yeni Beyanname, Tiflis Beyannamesinden farklı olarak Kafkasya’daki sorunların “dondurulmasını” öngörmektedir. Bkz. İbrahimov, **age**.

³⁶⁹ Çelikpala, **age**.

hedeflemektedir. Bu ilişkilerde Avrupalılık değerlerinin bölgesel sorunların çözümü yanında serbest piyasa ekonomisinin ve parlamenter yapının gelişmesi için temel oluşturduğu gözlemlenmektedir.³⁷⁰

Ortaklık anlaşmaları Kafkasya ülkeleri ile AB'nin yakınlaşmasını teşvik ederken, istikrarlı bir ekonomik zeminin oluşmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda reform süreci teşvik edilmekte, piyasa ekonomisinin kurum ve kuralları oluşturularak Ortak Pazar'a geçiş hedeflenmektedir.

İnsan haklarının vurgulandığı anlaşmalarda, serbest ve demokratik seçimin benimsendiği çok partili sistemin ve piyasa ekonomisi ilkelerine dayanan liberal ekonomik sistemin kurulmasının hedeflendiği belirtilmiş; anlaşmaların uygulanması bölge ülkelerinde reformların hayata geçirilmesine bağlı olduğu vurgusu yapılmıştır.³⁷¹

Bu bağlamda, AB, bölgesel işbirliğini desteklemek ve geliştirmek için “Atlantik'ten Urallara Ortak Avrupa Evi” yaklaşımı ile Kafkasya'yı da içine alarak AB'nin nüfuz alanının genişlemesi için bir dizi çalışma başlatmıştır.³⁷²

Anlaşmaların giriş bölümünde ilişkilerin derinleşerek ve genişleyerek devam etmesi gereğine vurgu yapılmıştır. Ortaklığın esasını oluşturan siyasi ve ekonomik liberalizasyon, BM ve AGİT çerçevesinde barış ve güvenlik konularında işbirliği hedefi benimsenmiştir. Genel olarak Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının hedefleri şu şekilde sıralanabilir: AB ile Kafkasya arasında siyasi ilişkilerin derinleşmesi ve geliştirilmesi için siyasi diyalogun geliştirilmesi, demokratik siyasi sistemin ve piyasa ekonomisinin kurumsallaşması, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, bu bağlamda sosyal, ekonomik alt yapının oluşturulması. Siyasi diyalog ve işbirliği için bir dizi kurumun oluşturulması da karara bağlanmıştır. Bu kurumlar, Parlamenterler İşbirliği Komitesi, İşbirliği Konseyi ve İşbirliği Komitesidir.³⁷³ “Bürokratik çoğulculuk”³⁷⁴ bir yönü ile

³⁷⁰ “The South Caucasus (Armenia, Azerbaijan Georgia)”, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.4.3.pdf [11.10.2010].

³⁷¹ Fuat Hüseyinov, “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c. 20, s. 2 (2001): 249.

³⁷² Oral Sander, “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri”, **Türk Dış Politikası'nın Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 1994): 420.

³⁷³ Bu kurumlarla ilgili madde Ermenistan ile yapılan işbirliği Anlaşmasında 75 ve 85. Maddeler, Gürcistan ve Azerbaycan ile 88 ve 81. Maddelerde yer verilmiştir.

karmaşık bir süreci ifade ederken, diğer yandan kurumsal ilişkilerin belirli normlara göre sürdürülmesine imkân vermektedir.

4.4.3. AB Tarafından Bölgeye Yönelik Yürütülen Projeler

AB öncelikli olarak serbest piyasa ekonomisine geçmesi konusunda Bölge ülkelerine yönelik olarak bir dizi program başlatmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçmenin temel unsuru özel mülkiyet rejiminin oluşturulması ve ekonomik kuruluşların bu çerçevede özelleştirilmesidir.³⁷⁵ Diğer unsurlar, bankacılık sistemi ve ekonomik bütünleşme çerçevesinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir.³⁷⁶ Piyasa ekonomisinin bütün kurum ve kuralları ile işletilmesi ve demokratik yapının güçlendirilmesi amacıyla bir takım destek programları AB tarafından devreye sokulmuştur. Bu projeler stratejik yönü ile terörizm, uyuşturucu, insan ve küçük silahların ticareti ile mücadele, bölgede demokrasi, İnsan Haklarının güçlendirilmesi, fakirlik oranının düşürülmesi, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü, sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi, açık, serbest pazar ekonomisinin kurulmasını, ekonomik, mali, kurumsal reformlar ve enerji alanında işbirliğinin sağlanmasını öngörmektedir.³⁷⁷

4.4.3.1 TACİS Programı

SSCB'nin dağılmasından sonra yeni devletlerin kurulması, jeopolitik açıdan bölgeye karşı duyulan dikkat ve ilgiyi büyük ölçüde arttırmıştır. Bağımsızlık sonrası hemen bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kuran AB, bölgesel stratejik çıkarlar açısından önemli olan ve söz konusu devletlerde başlatılan köklü reform hareketlerine destek vermiştir. Demokrasi ilkelerinin benimsenmesini ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi hedefleyen bu reform hareketlerine büyük ölçüde teknik ve mali yardım sağlanmıştır. “Bu çerçevede yeni bağımsız devletlerle uyumlu ve güçlü ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla Birlik,

³⁷⁴ Cumhur Mumcu, “Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Müzakere Süreci”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 2 (2005): 175

³⁷⁵ Orhan Morgil, “Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Ekonomik İlişkileri”, **Balkanlar Kafkasya ve Ortadoğu’da Yeni Gelişmeler**, ed. Erol Manisalı, (İstanbul: Kıbrıs Araştırmaları Vakfı 1994): 55.

³⁷⁶ Morgil, **age.** 55.

³⁷⁷ Ertan Efegil, “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, s. 16 (2008): 73.

Aralık 1990 tarihinde Roma Zirvesinde alınan kararlar ışığında 1991 yılından itibaren TACIS Programını uygulamaya başladı.”³⁷⁸

TACİS klasik bir teknik yardım projesi olarak devreye sokulmuştur. Bu programın amacı, doğrudan piyasa ekonomisi ve demokrasiyi kurmak değil, gerekli ara koşulların oluşmasına yardımcı olmaktır.³⁷⁹ Yardım öncelikle, uzmanlık ve bilgi aktarımı şeklinde olmuştur. Bu projelerin kapsamında eğitim ve dayanışma önemli bir rol oynamaktadır. TACİS kapsamında 5 ana sektörde (eğitim, enerji, taşımacılık, endüstriyel ve ticari girişimcilik, gıda üretimi)³⁸⁰ destek hedefi benimsenmiştir. Hükümet dışı örgütlerin geliştirilmesi ve bilgi alışverişi konuları da bu program kapsamında değerlendirilmiştir. Küçük ve orta boy işletmelerin güçlendirilmesi ve yeni hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gibi alanlardaki çalışmaların mali olarak desteklenmesi bu programın hedefleri arasında sıralanmıştır. Bu program çerçevesinde mali desteğin büyük bölümü Kafkasya’da ortakları bulunan Avrupalı şirketlere aktarılmaktadır.³⁸¹ Bu çevrede Kafkasya ülkeleri için 70 milyon Euro tahsis edilmiştir. Özellikle 2001 yılından sonra proje odaklı dönüştürme çabaları daha stratejik bir temele kaymış ve “demokratik kurumların geliştirilmesi, insan haklarına saygı gösterilmesi, iyi yönetim anlayışına sahip olması, fakirliğin azaltılması gibi konulara öncelik veren Birlik, devlet kurumları ile birlikte, sivil toplum örgütlerini de kendisine muhatap almaktadır.”³⁸²

2005 yılına gelindiğinde Kalkınma İşbirliği Aracı isimli bir belge kabul edilmiş, bu belgeye dayanarak Birlik üye ve işbirliği içinde olduğu devletlerin Avrupa Fikir Birliği (The European Consensus)³⁸³ ilkeleri çerçevesinde dünya ekonomik sisteminin kabul edilmesi hedefi benimsenmiştir.

4.4.3.2. TRACECA Programı

Bu programın amacı Orta Asya ve Kafkasya arasında Hazar Denizi üzerinden doğu-

³⁷⁸ Fuad Hüseyinov, “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 50, s. 2 (2001):248.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>[10.12.2010].

³⁷⁹ Kramer, **age.** 12.

³⁸⁰ Efegil, **age.** 67.

³⁸¹ Kramer, **age.** 12.

³⁸² Efegil, **age.** 70.

³⁸³ Efegil, **age.** 72.

batı nakliye koridorunun kurulmasıdır. Bu çerçevede kara, deniz ve demir yolu taşımacılığı için 20’den fazla proje hazırlanmıştır. Bu projeler arasında limanların korunması için denizin yükselmesine karşı bilgi alışverişi gibi uzmanlık alanlarında enformasyon sistemlerinin kurulması gibi altyapıyı oluşturmaya yönelik yaklaşımlar bulunmaktadır.³⁸⁴

TRACECA programının temel hedefleri Avrupa’nın siyasal ve ekonomik dönüşüm arzularına paralel olarak belirlenmiştir.

“Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Avrupa ve Dünya pazarlarına alternatif ulaştırma güzergâhları aracılığıyla giriş kabiliyetlerini artırarak, bunların politik ve ekonomik bağımsızlığını desteklemek, cumhuriyetler arasında bölgesel işbirliğinin daha da geliştirilmesini teşvik etmek; TACIS'in TRACECA Programını, uluslararası finans kuruluşlarının ve özel yatırımcıların bu devletlere yatırım yapmasını teşvik etmek için katalizör gibi kullanmak; TRACECA güzergâhının Trans-Avrupa Şebekeleri ile bağlantısını yapmak olarak belirlenmiştir.”³⁸⁵

4.4.3.3. INOGATE

1995-1997 yılları arasında yapılmış, enerji sektörüne yönelik bir programdır. Temel hedefleri, bölgesel gaz ulaştırma sisteminin, petrol ve petrol ürünlerinin nakli sistemlerinin yeniden yapılanması, geliştirilmesi ve modernizasyonu ve Hazar Denizinden ve Merkezi Asya bölgesinden Avrupa ve Batı pazarlarına karbonhidrat nakli için alternatif yolların belirlenmesi³⁸⁶ olarak sıralanabilir. Bu hedeflere ulaşılması bağlamında TACIS programı çerçevesinde yardımlar yapılmaktadır.

4.4.3.4. Avrupalılaşma ve “Sivil Toplum Diyalogu”

Avrupalılık kimliği öncelikli olarak toplumsal alt yapıyı hedef olan bir dış politika aracıdır. Buna bağlı olarak da AB “sivil toplum diyaloguna” büyük önem vermektedir. Avrupa Komisyonun 2005 yılında yayınladığı bildiride “sivil toplum diyalogunun” amacı AB’nin gelecekteki genişlemeleri, üye ve aday ülkelerin toplumları arasında AB kurumlarının da dâhil olacağı güçlü, derin ve sürekli bir diyalogun desteklenmesidir. Bu yolla farklı kültürleri, siyasi ve ekonomik sistemleri yakınlaştırmaya çalışmak hedeflenmektedir.³⁸⁷ Bu bildiride sivil toplum unsurları

³⁸⁴ Kramer, **age.** 14.

³⁸⁵ Hüseyinov, **age.** 253.

³⁸⁶ Hüseyinov, **age.** 254.

³⁸⁷ “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu”,
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2948/diyalog.pdf [11.09.2010]

olarak, iş gücü piyasası aktörleri, sosyal ve ekonomik aktörler (örneğin tüketici örgütleri), sivil toplum kuruluşları, dini örgütler ve medya unsurları sayılmıştır.

Bunun yanında Avrupa Komisyonu tarafından 2008 yılı “Avrupa Kültürlerarası Diyalog” yılı olarak kabul edilmiştir.

“Avrupa Kültürlerarası Diyalog yılında verilmek istenen ana mesajlar arasında; Karşılıklı hoşgörüyü artırarak değişik kültür ve etnik altyapıdan gelen kişilerin bir arada yaşamasını sağlamak, Kültürel çeşitliliğin faydalarını vatandaşlara tanıtmak, Avrupalı Kimliğinin yayılmasını teşvik etmek ve Avrupalılık duygusunu artırmak bulunmaktadır.”³⁸⁸

Bu çalışma bağlamında Bakü’de “Avrupa ve komşu bölgelerinde barış ve sürdürülebilir gelişmeye temel olarak kültürler arası diyalog” adı verilen bir organizasyon gerçekleştirilmiş, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin de aralarında bulunduğu 30 ülkeden Bakan ve Bakan Yardımcıları ile İslam Ülkeleri Bilim, Eğitim ve Kültür Teşkilatı (ISESCO) ve UNESCO gibi çeşitli uluslararası kuruluşlardan 250 temsilci katılmıştır.³⁸⁹

4.4.3.5.Twinning ve TAIEX

Twinning ve TAIEX programları kurumsal yapıların güçlendirilmesini ve AB’ye paralel olarak yapılandırılması hedeflenmektedir. Bu proje 1998 yılında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından kurumsal yapıların AB kurumları ile eş güdümünün sağlanması amacıyla ortaya konulmuştur

Bu programlar AKP çerçevesinde AB üyesi olmaya yakın ülkeleri de içine almaktadır. Bu ülkeler arasında Gürcistan Azerbaycan ve Ermenistan bulunmaktadır. Komşu ülkelerin Avrupa pazarında daha çok yer almalarını sağlayacak şekilde, işbirliğinin ötesinde bir ekonomik bütünleşmeyi hedeflemektedir. AKP, ekonomik ve sosyal kalkınma yönünden fayda sağlayacak reformları destekleyerek, ekonomiyle ilgili mevzuatların uyumu, pazarların birbirine daha çok açılması ve ticaretteki engellerin daha hızlı bir şekilde kaldırılmasını hedeflemektedir. Dinamik bir süreç içerisinde ilerleyen komşuluk politikasının uygulama araçları olan Eylem Planları ise

³⁸⁸ “Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council concerning the European Year of Intercultural Dialogue”
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=> [12.04.2010].

³⁸⁹ “Azerbaycan’da Avrupa Konseyi Kültür Bakanları Konferans Yapılıyor”
<http://www.tumgazeteler.com/?a=4394701> [12.03.2010].

ilk adımları teşkil etmektedirler.³⁹⁰ Bu eylem planları uygulanırken karşılıklı ilişkilerde, Avrupalı değerlere vurgu yapılmıştır.

“İlişkilerin gelişmesinin bu değerlere uyum temposu ile bağlantılı olacağının altı çiziliyor. Komşu ülkeler bu açıdan ayrı ayrı değerlendirilecek ve her biri ile ilişkiler buna göre düzenlenecek. Eylem planlarının öngördüğü işbirliği alanları arasında terörizm ile mücadele, kitle imha silahları ve bölgesel ihtilaflar üzerinde politik diyalog sürdürülmesi var. Komşu ülkelere eğitim ve araştırma programlarına katılma olanakları yaratılacak ve onlarla enerji, taşıma, çevre ve bilişimde bağlantılar kurulacak. Avrupa Birliği standartlarına uyum oranında AB pazarı daha fazla açılacak ve serbest ticaret bölgeleri oluşturulabilecek. İçişleri ve adalet bağlamında göç, teröre karşı önlemler, insan trafiği, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, örgütlü suç, kara para aklaması ve mali ve ekonomik suçlar gündemde olacak. Eylem planları 3-5 yıllık süreler için geçerli kalacak, bu sürelerin sonunda daha ileri ortaklık modellerine geçilebilecektir.”³⁹¹

4.5. AVRUPALILIK TEMELİNDE AB’NİN BÖLGESEL SORUNLARA YAKLAŞIMI

AB’nin Bölgesel sorunlara yaklaşımında iki boyut tespit edilebilir. İlk olarak ülkelerin iç siyasi ve ekonomik yapılarından kaynaklanan sorunlar: farklı araçlarla ulusal yapıların AB’ye yakınlaştırılmak suretiyle dönüşümü, çözüm olarak öngörülmekte ve Avrupalı değerler etkin bir şekilde vurgulanmaktadır. İkinci olarak ülkelerin ikinci taraflarla yaşadığı sorunlar: bu noktada AB’nin ve Avrupalılığın etkinliği görece olarak azalmakla birlikte kendini göstermektedir.

AB ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında 1999 yılında Ortaklık ve İşbirliği anlaşmaları imzalanmış, 2005 yılında Avrupa Komşuluk politikasına bu üç ülke dâhil edilmiş ve 2006 yılında önceki iki belgenin hedeflerine uygun olarak eylem planları kabul edilmiştir.³⁹² AB tarafından TACİS, TEMPUS, TWINNING ECHO ve Sivil Toplum Diyalogu gibi araçlar ile bölge ülkelerinin uygulama ve mevzuatlarının AB’ye yakınlaştırılması hedeflenmiştir. Bunun yanında AB’nin aday ülkeler ile müzakere sürecinde gündeme getirilen pek çok konu, -gıda güvenliği, balıkçılık, hukuki mevzuatlar, güvenlik konuları, yüksek öğretim reformu- bu ülkelerle ilişkilerde tanımlanmış sorunlar olarak gündeme gelmekte ve ülkelerin reform performansları değerlendirilerek yardım projeleri yönlendirilmiştir.

³⁹⁰“Avrupa Birliğinin Komşuluk Politikası”,
http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/Kom%C5%9Fuluk%20Politikas%C4%B1.pdf
[11.10.2009]

³⁹¹ İlter Türkmen, **age.** 11.

³⁹² “European Neighbourhood Policy”, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/european-neighbourhood-policy-enp-archived/article-129625> [12.01.2011].

AB Kafkasya ülkeleri ile Strateji belgeleri ile yakın bir ilişki ön görmektedir. Ermenistan’la 2007-2013 yıllarını kapsayan eylem planı çerçevesinde 98.4 milyon Euro yardım yapılmasına karar verilmiş, siyasi ilişkilerin derinleşmesi, ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması öngörülmüştür. Buna bağlı olarak ulusal gösterge planında öncelikli olarak demokratik yapıların geliştirilmesi ve iyi yönetim, düzenleyici reform ve idari yapıların kapasitesinin geliştirilmesi, yoksulluğun azaltılması hedef olarak belirlenmiştir. Ermenistan için yeni strateji belgesi hazırlanmasında üye devletler, bağış yapan kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri yer almıştır. Bu süreç 1999 yılında yürürlüğe giren, ekonomik, mali, sosyal ve kültürel işbirliği amacını taşıyan ortaklık ve işbirliği anlaşmasının devamı niteliğinde demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçişi teşviş etmek amacını taşımaktadır.³⁹³ Söz konusu belgede Ermenistan’ın AB değerleri ile bütünleşme isteğinin açık olduğu vurgulanmış, özellikle TACİS kapsamında yapılan yardımların yasal alanlarda piyasa ekonomisine uyumlu yasal alt yapılar ile özel sektörün kalkınmasına olumlu etki yaptığı tespitine yer verilmiştir. Bunun yanında TEMPUS programı aracılığıyla Ermenistan’da yüksek öğretimin modernizasyonu çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Bologna sürecine tam uyumun sağlanması ve ERASMUS gibi süreçlerin desteklendiği Ermenistan yönetimi ile 1996 yılından bu yana bu kapsamda 13 proje –iş birliğini geliştirme, üniversite yönetimi ve yapısal reform konularında olmak üzere- uygulamaya konulmuştur. Bu ülkede Avrupa Komisyonu faaliyetleri özellikle iyi yönetim ve sosyal ve ekonomik kalkınma üzerine odaklanmaktadır. Ermenistan’ın reform sürecine katkı sağlamak için hukuki danışma merkezi (Armenian European Policy and Legal Advice Center) oluşturulmuştur. AB-Ermenistan ilişkisi yakın ve derin bir siyasi ittifak ve kademeli olarak ekonomik bütünleşme stratejisine bağlı olarak şekillenmiştir.³⁹⁴

Azerbaycan ile imzalanan İşbirliği ve Ortaklık Anlaşmasının ardından 1 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan AKP’na dâhil edilmiş ve eylem planı ortaya konulmuştur. AB müktesebatı ile düzenleyici kurallarına odaklanılarak, yoksulluk mücadele ve İdari kapasite geliştirilmesine mevzuat uyumu ve uyum prosedürleri ile ilgili teknik danışmanlık gibi konularda yardım öngörülmüş, Avrupa Komşuluk Politikası ile

³⁹³ “European Neighbourhood and Partnership Instrument Armenia Country Strategy Paper 2007-2013”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_armenia_en.pdf [13.01.2011].

³⁹⁴ age.

Eşleştirme ve TAIEX programlarının önemli rol oynayacağı tespit edilmiştir. Önerilen Eşleştirme / Teknik Yardım tesisi ile Azerbaycan'da yönetim kapasitesinin güçlendirmek ve öncelikli sektörlerde kalkınma hedefi belirlenmiştir. Yoksulluğu azaltılması, iyi yönetim, dünya ekonomisine bütünleşme AB-Azerbaycan ilişkilerinde öne çıkan konular olarak değerlendirilmekte eşleştirme ve TACİS projeleri bu alanlara yönlendirilmesi öngörülmektedir.³⁹⁵

AB 2003-2006 yıllarına yönelik strateji belgesinde, Gürcistan'ın ciddi siyasi sorunlarına değinmiş, etnik problemler, yönetim sorunları, yoksulluk ve yolsuzluk gibi konularının ülkenin demokratikleşmesi ve piyasa ekonomisinin önündeki engeller olarak sıralanmıştır. AB ve Gürcistan'ın üç temel alana yönelmesi hedeflenmiştir. Bunlar, 1- Hukuki altyapının güçlendirilmesi, iyi yönetim, insan hakları ve demokrasi alanında gelişmelerin kaydedilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi, 2- yoksulluğun azaltılması ve kırsal alanlarda yardım, 3-iç çatışmalarda istikrar ve güven artırıcı önlemlerin alınması olarak sıralanabilir. Buna paralel olarak 1991 yılından itibaren AB tarafından Gürcistan'a 385 milyon Euro hibe edilmiştir. Gürcistan nihayi hedefini AB üyesi olmak ve NATO'ya dâhil olmak olarak belirlemiştir. Bu nedenle AB Gürcistan için pek çok alanda reform beklentisi içerisinde. Bunlar; yönetişimin geliştirilmesi ve şeffaflık (yolsuzlukta idari ve yargı reformları), makroekonomik istikrar (para, maliye, vergi ve bütçe politikası), yapısal ve kurumsal ortamın iyileştirilmesi (iş iklimi, özelleştirme, finansal gelişim), işgücü piyasasının geliştirilmesi, İnsan sermayesi geliştirme (sağlık ve güvenlik sektörleri), sosyal risk yönetiminin iyileştirilmesi (sosyal güvenlik ve sosyal yardım programları), ulusal ekonomik kalkınma (enerji, ulaştırma, haberleşme, turizm, tarım ve gıda sektörü), çevresel durumu iyileştirme, çatışma sonrası bölgelerinin sosyo-ekonomik durum (Abhazya ve Güney Osetya), bilgi teknolojileri gelişimi olarak sıralanmıştır. Ülkenin mali, siyasi, etnik ve yönetsel sorunlarının özetlendiği Strateji Belgesinde AB'nin 1992 yılından itibaren, ECHO (insani yardım), EAGGF (insan hakları), Gıda Güvenliği Programı, Olağanüstü Mali Yardım, Rehabilitasyon kapsamında demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştırmak için yardımda bulunduğu belirtilmektedir. TACİS aracılığı ile yasal ve kurumsal reformları desteklemek, özel sektör ve ekonomik altyapı ağlarının geliştirilmesi, ekonomik

³⁹⁵ "Action Fiche for Azerbaijan",
http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2010/af_aap_2010_aze.pdf, [13.01.2011].

kalkınma ve ekonomik ortamın geliştirilmesi için 84 milyon euro yardımda bulunulmuştur. TACİS'in özelleştirme ve yeniden yapılandırma, ulaşım ve KOBİ'lerin geliştirilmesi ve Gürcistan ile AB arasındaki ilişkilerin gelişimini sağlayan hukuki danışma merkezinin finanse edilmesinin öncülük ettiği belirtilmiştir. TEMPUS programı ile Gürcü üniversitelerinin uluslararası akademik camiaya ile bütünleşmesine yönelik projeler yapılmıştır.³⁹⁶

2004'den itibaren Avrupa Komşuluk Strateji Belgesine paralel olarak, AB Güney Kafkasya'nın istikrarı ve gelişmişliği ile güçlü bir şekilde ilgilenmektedir. Güney Kafkasya'da sivil toplum kuruluşları ve politik elitler tarafından Avrupalılık değerleri ve umutları sağlıklı bir yol olarak ifade edilmektedir.³⁹⁷ 2001 yılında Avrupa Genel İşler Konseyi, bölgesel sorunların çözümünde daha aktif bir rol oynama ilkesini benimsemiştir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bu durumu memnuniyetle karşılamış ve büyükelçi Heikki Talvitie Güney Kafkasya için ilk özel temsilci olarak atanmıştır. Bunun yanında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Avrupa Komşuluk Politikasına 2004 yılında dâhil edilmişlerdir.³⁹⁸ 2005 yılında Devreye sokulan eylem planları ile reformların desteklenmesi için özel projeler üretilmiştir. Hükümetin girişimleri ile sivil toplum örgütleri, uzmanlar ve akademisyenlerden ve iş çevrelerinin temsilcilerinden oluşan bir Uzman Konsey oluşturulmuş ve medya aracılığı ile halkın katılımı ve AB ile ilişkilerin şeffaflaştırılması hedeflenmiştir. 2005 yılında Ermenistan'da yaklaşık 40 sivil toplum örgütünün koalisyonu AKP ile ilgili konularda çalışmaya başlamıştır.³⁹⁹ STK'ların

³⁹⁶ "Country Strategy Paper 2003-2006 Tacis National Indicative Programme 2004-2006 Georgia", http://eeas.europa.eu/georgia/csp/03_06_en.pdf [16.01.2011].

³⁹⁷ Leia Alieva, "EU and South Caucasus", http://ecologic-events.eu/hertie-school-2008/reading_lists/download/alieva_eu_south_caucasus.pdf. [15.01.2011].

³⁹⁸ Nicu Popescu, "The EU and South Caucasus: Learning Lesson from Moldova and Ukraine", <http://www.policy.hu/npopescu/ipf%20info/IPF%202%20caucasus.pdf>. [11.01.2011].

³⁹⁹ AKP, AB'nin kendi içinde benimsediği yönetim anlayışının, sınırları ötesinde uzantısı olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle ne yalnızca dış politika ne de genişleme olarak tanımlanması doğru değildir. Her ikisinin de araçlarını kullanan AB standartlarına uygun bir dönüşümü adaylık sürecine bağlı olmadan hedefleyen yeni bir karışımdır. Bkz. Popescu, age. Bu bakımdan, AKP Avrupalılaştırma için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Heli Tümaa Klaar, "EU's Governance Methods in its Neighbourhood Policy", http://scholar.google.com.tr/scholar?q=klaar+EU%E2%80%99s+Governance+Methods+in+its+Neighbourhood+Policy&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar. [13.01.2011]. AB iyi yönetişimin kurumsallaşmasında, sosyal öğrenme, koşulluluk ve mali ve teknik yardım araçları kullanılarak hedef ülkedeki reform süreçleri yönlendirilmektedir. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın ekonomik durumu, dışa bağımlılığı ve siyasi sorunları bağlamında farklı zorlama/teşvik araçlarını kullanarak reform sürecini yönlendirilmektedir. Tanja Borzel, Yasemin Pamuk, Stehn Andreas,

gevşek koalisyonu olan Sivil Toplum Komitesi, Açık Toplum Enstitüsünün desteğiyle Azerbaycan'da 2006 yılında kurulmuştur. Avrasya Vakfı, Heinrich Boell Vakfı, AB, Açık Toplum Enstitüsü gibi sivil toplum kuruluşları eylem planlarının müzakereleri sırasında yerel sivil kuruluşları ve hükümetlerin işbirliğini sağlamak için çalışmıştır.⁴⁰⁰

Tarihsel açıdan AB 2. Dünya Savaşının neticesinde, Batı Avrupa'da güvenlik sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan AB'nin temeli bir güvenlik projesine dayalı bulunmaktadır. Bunun yanında Avrupalılar çoğu kez Balkanlar ve Kafkasya'da ki çatışmaları barbarlık ve geri kalmışlığın dışı vurumu olarak yorumlamışlar, AB üyesi ülkeler çatışmaların çözümü konusunda –balkanlar örneğinde olduğu gibi- çok fazla istekli olmamakla eleştirilmişlerdir. Sınır ve güvenlik sorunları AB'ye üye olmak için bir engel olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımın istisnası ise Kıbrıs sorunu konusunda yaşanmıştır. Bu durum ise, Yunanistan'ın eski komünist ülkelerin dünyaya açılması noktasındaki tehdidine bağlanmaktadır. Ancak Güney Kafkasya'daki otoriter liderler Avrupalı hükümet temsilcileri ile bölgesel çatışmalar konusunda yakın ilişki içerisindeyler. Çatışmanın çözümüne dâhil olan batılı sivil toplum örgütleri yerel topluluklar içerisinde kendi gruplarını oluşturmaktadır. Örneğin Abhazya'da sivil toplumun yerel unsurları ile batılı örgütler yakın işbirliği halindedir.⁴⁰¹

Kafkasya enerji kaynakları, etnik sorunlar, jeopolitik konum ve bölgesel ve küresel rekabet nedeniyle çok fazla sorun potansiyeli ve istikrarsızlık unsurunu içerisinde barındırmaktadır.⁴⁰²

“1994'deki ateşkesten bu yana sorun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) girişimleriyle çözülmeye çalışılmaktadır. Fakat hâlihazırda bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bir diğer Güney Kafkas ülkesi olan Gürcistan'da da özellikle Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde merkezi yönetimle zaman zaman sıcak çatışmaya kadar varan etnik sorunlar bağımsızlıktan bu yana devam etmektedir. Burada da sorunlar tam olarak çözülebilmemiş değildir. Ayrıca Gürcistan'da sık sık Ahıska Türkleri ve Azeri Türklerinin de sorunları gündeme gelmektedir. Kısaca, Sovyet Rusya'nın zamanında bölgeyi kendi elinde tutmak için

“The Euporean Union and the Promotion of Good Governence in its Near Abroad: One Size Fits All?”,
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/7/8/9/1/pages278919/p278919-1.php [13.01.2011].

⁴⁰⁰ Alieva, **age**.

⁴⁰¹ Ghia Nodia, “Europanization and (not) Resolving Seccessionist Conflicts”,
<http://www.ecmi.de/jemie/download/1-2004Comment01.pdf>. [14.01.2011]

⁴⁰² Fikret Elma, “Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi Güvenlik ve İşbirliği Sorunu”,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 2, s. 6 (2009): 200.

yaptığı farklı ülkeler ve etnik unsurlar arasındaki sınır, nüfus ve yer değişimleri bölgede çözümü çok da kolay olmayan bir yapıyı ortaya koymaktadır.”

AB bölgesel sorunlara yaklaşımı özellikle ülkelerin siyasi ve ekonomik dönüşümünü kendi mevzuatına odaklanarak çeşitli mali projeler yoluyla şekillendirmektedir. Ancak bunun yanında Bölge ülkelerinin kendi koşullarından kaynaklanan sorunları da mevcuttur. Özellikle Gürcistanda etnik sorunlar, Azerbaycan ve Ermenistan arasında sınır sorunları öne çıkmaktadır. Aşağıda Gürcistan üzerinden Avrupalılığın etnik sorunlardaki rolü ve AB'nin Azerbaycan ve Ermenistan üzerinden sınır sorunlarına yaklaşımı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Hazar sorunu AB'nin bölgeye yönelik politikalarında güçlü bir odak oluşturduğundan inceleme konusu yapılmıştır.

4.5.1. Etnik Sorunlar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Kafkasya ülkeleri, ulusal çıkarlarını tanımlarken aynı zamanda ulusal kimlik geliştirme çabalamışlardır. Ancak etnik sorunlar ve sınır çatışmaları konusunda yaşanan itilaflar ulusal bir kimliğin tanımında zorlaştırmaktadır. Bu durum aynı zamanda ülkelerin içinde ve komşu ülkelerle ilişkilerde temel bir sorun teşkil etmektedir. “Etnik çatışmaların neden olduğu trajik sonuçlar, Kafkasya elitini arabuluculuk yapması için Moskova'ya başvurmaya götürdü. Ne var ki bir süre sonra, bu tür asimetrik bir ilişkinin Moskovalı politikacıların ellerinden hiç düşürmedikleri bir siyasi araç olduğunu gördüler.”⁴⁰³

“Kafkas halkları arasında milliyetçi hareketleri güçlenmiştir. Etnik bilincin Kuzey Kafkasya'da yüksek olması ve her etnik grubun kendi etrafında toplanması günümüzde çatışmaları arttıran en önemli sebeplerdendir. Balkanlarla karşılaştırıldığında çok daha karmaşık etnik yapıya sahip olduğu gözlenen Kuzey Kafkasya'da etnik gruplaşmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Dolayısıyla her yeni çatışma etnik bilinci tekrar devreye sokarak bir nevi kısır döngü oluşturmaktadır.”⁴⁰⁴

Buna bağlı olarak oluşturulan 1999 yılında Kafkas İstikrar Paketi'nin temel amacı bölgesel etnik sorunların çözümünü hedeflemektir. Çünkü Kafkasya bölgesi etno-

⁴⁰³ Alexandru Liono, “Kuzey Kafkasya'da Ekonomik Hayatın Dinamikleri”, çev. Mustafa Özcan, Samil Can, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/Kuzey%20Kafkasyada%20ekonomik%20hayatin%20dinamikleri.pdf>. [11.04.2010].

⁴⁰⁴ Kamer Kasım, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, c. 1, s. 1 (2006): 22.

politik ve stratejik olarak istikrarsız bir bölgedir.⁴⁰⁵

Bölgedeki etnik sorunlar, Abhaz-Gürcü, Adıgey Cumhuriyetindeki etnik çatışmalar, Çeçenistan problemi, Karaçay Cumhuriyetindeki etnik çatışmalar, Kabardin-Balkar Cumhuriyetindeki etnik çatışmalar, Oset-İnguş etnik çatışması olarak sıralanabilir:

“Güney Kafkasya ülkeleri bir taraftan; kendi bünyelerinde sosyo-ekonomik ve siyasal gelişim, işbirliği, güvenlik ve farklı etnik grup sorunlarıyla meşgul iken, diğer taraftan da sahip oldukları stratejik konum ve enerji konusuyla ilgili olarak bölgesel ve küresel güçlerin rekabetine sahne olmaktadır. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz küresel ortam ve ilişkiler ağı içinde Güney Kafkasya’da bölgesel iş birliğinin nasıl sağlanacağı, etnik çatışmaların nasıl çözümleneceği ve güvenlik sorununun nasıl aşılabacağı, diğer bir ifadeyle de çatışma noktalarının nasıl giderileceği konusu giderek daha çok önem kazanmaktadır.”⁴⁰⁶

SSCB’nin dağılma döneminden sonra, Güney Kafkasya’da farklı güvenlik rejimleri oluşmuştur. Örneğin Gürcistan’ın güvenliği için Batının siyasi mali desteğine bağımlı olduğu varsayımı ileri sürülmektedir. Bu Gürcistan’ın Batının her tavsiyesine itaatkâr bir şekilde uyduğu anlamına gelmemekle birlikte siyasi çekişmeler, etnik ve sınırsal çatışmalar da şiddet kullanılarak çözülme çabası ülkenin imajını AB karşısında zedelemekte ve Batılı oyunculardan ayrı düşülmesine neden olmaktadır. Gürcistan özelinde değerlendirildiğinde, Avrupa bu ülkede modern dünya ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Aynı zamanda, çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi kültürü Avrupalılık ile bağdaştırılmaktadır. Bu durum özellikle Gürcistan’ın bazı eleştirel toplumsal kesimleri tarafından içselleştirilmiştir.⁴⁰⁷

Batılı mesajın diğer bir odak noktası ise, saldırgan etnik ulusçuluğun gayrimeşru olarak görülmesidir. Hali hazırda etnik usluculuk hem toplumsal yaşamda em siyasette potansiyel bir güç olarak kabul edilmektedir. Batı Avrupa toplumlarında ve siyasetlerinde etnik ulusçuluk güçlü bir söylem oluşturmaktadır. Aradaki fark bir derece farkı olarak değerlendirilmektedir. Gürcistan siyasetinde değişen olgu ise Eduard Şevardnadze’den itibaren etnik ulusçu söylemin baskınlığı görece olarak azalmıştır. Gürcistan siyasetinde geleneksel etnik ulusçu yaklaşım 1990’lardan farklı olarak, barışçıl yaklaşımlarla çatışmaların çözümü arayışı güçlenmiştir ve Gürcistan’ın Avrupalı kimliğinin vurgulanması sorunları barışçıl çözümüne katkı

⁴⁰⁵ Garnik S. Asatryan, “Armenia and Security Issues in the South Caucasus”, **The Quarterly Journal**, No. 3, (2002):21.

⁴⁰⁶ Fikret Elma, **age**, 196.

⁴⁰⁷ Nodia, **age**.

sağlayacağı beklenmektedir.⁴⁰⁸ Gürcistan toplumunda çatışmalara karşı sergilenen yaklaşımlarda farklılaşmalar bu coğrafyada ki Batı toplumsallaşmasına atfedilmekte ve etnik ulusculuğun meşruiyetinin sorgulanmasına dayandırılmaktadır. Çünkü geleneksel etnik ulusçuluk çatışan tarafların alt grupları arasında katı bir fikir birliği gerektirmektedir. Yani savaş durumlarında benimsenen “ya bizdensin ya onlardan” yaklaşımı görece olarak tartışmaya açılmıştır. Çünkü bu durum medeni toplumun demokratik değerlerine ders düşen bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Gürcistan bu sonuç 1990’lardaki toplumun etnik çatışmalara yaklaşımı ile günümüzdeki yaklaşımı karşılaştırılarak elde edilmiştir. 1990’ların başında Gürcistan toplumu çatışma mücadelesi bakımından taktik anlaşmazlıklar üzerine yoğunlaştırılmakta ve çatışma mücadelelerinde toplumun ikna edilmesi için komplo teorileri kullanılmaktaydı. Etnik ulusçuluk ya da onun metotları ile ilgili ayrıca delil üretmek gerekli değildir. Örneğin devrik başkan Gansakhurdai Abhazya’da ki savaşa karşı çıkarken, bu savaşı Şevardnadze’nin Moskova’dan gizli emir olarak bu bölgedeki gürcüleri öldürmek ve bölgede askeri bir yönetim kurulmasını sağlamak için başlattığını ileri sürmüş ve toplumdan destek bulmuştur. Bu günlerde ise, Gürcistan’da Abhazya meselesinin nasıl çözülmesi gerektiği konusunda canlı bir tartışma yoktur. Konu uluslararası toplumun aktif olması gereken bir sorun olarak ötelenmektedir.⁴⁰⁹

AB açısından, azınlık haklarının sınırları, etnisiteye gösterilecek toleransın boyutları, tartışılan; henüz kendi içinde ve uygulamada belirli standartlara kavuşmuş bir konu değildir. Bunun yanında, “azınlık haklarına 90’lı yıllarda artan vurgu, eski sosyalist bölgeler kadar, yeni Avrupa’nın inşasına ve giderek “Yeni Dünya Düzeni”nin şekillenmesine yönelik politikaların bir uzantısıdır. Amaç, globalleşen ekonomi politişe uygun bir coğrafya yaratmaktır.”⁴¹⁰

Bu anlamda siyasi temel oluşturma arayışları 1990’lı yılların başından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. 1991 yılında Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısı sonunda kabul edilen dokümanda azınlıkların kaderinin uluslararası bir sorun teşkil etmesi

⁴⁰⁸ Mark Leonard, Charles Grant, “Georgia and the EU: Can Europe’s Neighbourhood Policy Deliver?”, **Centre For European Reform**, http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_georgia_sept05.pdf [22.01.2011].

⁴⁰⁹ Nodia, **age**.

⁴¹⁰ Mim Kemal Öke, “Küresel Toplum ve Türkiye”, <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=73> [11.02.2010].

nedeniyle, bu sorunun “devletlerin içişleri olarak mütalaa edilemeyeceği” görüşü benimsenmiştir.⁴¹¹ Azınlıklar konusunda Avrupa’da iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birincisi azınlıkların bulundukları bölgelerde bir otonomi kurabileceği yönünde iken, çok sayıda azınlık unsuru barındıran ülkeler örneğin Fransa ve Yunanistan azınlık unsurlarının ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarı için azınlıklar “ikincil” konumunu sürdürmeli görüşündedirler. Kafkasya bağlamında da AB yaşanan etnik gerilimlere karşı tutarlı bir duruş sergileyememiştir. Örneğin Çeçenistan sorunu konusunda 23 Ocak 1995’te sorun AGİT kuralları ve Rusya’nın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmelidir” görüşünü ortaya koymuştur.⁴¹²

Batı ile bütünleşme konusunda bölge ülkelerinden Gürcistan öne çıkmaktadır. Ancak Azerbaycan’ın aksine Gürcistan’ın AB ve ABD’ye sunabileceği en önemli avantaj transit konumudur ve doğal kaynakları sınırlıdır. Gül devriminden sonra AB ve ABD Gürcistan’a milyonlarca dolar yardımda bulunmuştur. Böylece devrimin Batılı prensipler ve değerlere bağlılığı ilan etmek için en iyi yol olduğu ortaya çıkmıştır.⁴¹³ Buna paralel olarak 2007-2013 Strateji Belgesinde Gürcistan’ın “Gül Devrimi” sonrası ciddi ekonomik ve siyasi reformlara yöneldiği AB tarafından tesbit edilmiştir.⁴¹⁴

4.5.2. Sınır Anlaşmazlıkları

Kafkasya’da sınır ve toprak ihtilafları, istisna olmaktan ziyade bir kural haline gelmiştir.⁴¹⁵ Bu anlaşmazlıkların başında, Yukarı Karabağ sorunu gelmektedir. Bunun yanı sıra Gürcistan-Rusya sorunu ve özerk bölgelerin statüsü konusunda yaşanan sorunlar temel istikrarsızlık alanlarını oluşturmaktadır. Bu sorunlara bölge ülkelerinin yanında bölgesel rol oynamak isteyen ABD, AB gibi küresel aktörler de ilgi göstermektedir. Sınır sorunları konusunda bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili olarak AB sürecin içerisindeki en önemli aktörlerdendir.

⁴¹¹ Füsun Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi** (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Basımevi, 1993): 102-103.

⁴¹² Hakan Taşdemir, Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, c. 2, s. 8 (2007): 29.

⁴¹³ Alieva, **age**.

⁴¹⁴ “European Neighbourhood and Partnership Instrument Georgia Strategy Paper 2007-2013”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf [19.01.2007]

⁴¹⁵ Liono, **age**.

Çünkü ekonomik bütünleşme ve enerji koridoru olarak düşünülen bölgedeki en önemli istikrarsızlık kaynağının başında sınır anlaşmazlıkları gelmektedir. 14 Mart 2009 tarihli AB Raporunda Azerbaycan, Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunlara değinilmiştir.

“Dağlık Karabağ sorunun hemen çözülmesi ve Ermenistan askerlerinin işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi talepleri uğruna normalleşme paketini feda etmemeli; Erivan’ın kuşatılma korkularını hafifleterek Türkiye-Ermenistan ilişkilerini normalleştirmenin Ermenistan’ın çekilmesini hızlandırabileceği mesajını Bakü’ye vermeli.... Ermenistan Dağlık Karabağ sorununun çözümünde AGİT Minsk Grubu’nun temel ilkelerini Azerbaycan ile birlikte kabul etmeli; işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmeye başlamalı ve Azerbaycan ile barış hedefini sürdürerek Türkiye ile olan normalleşme sürecini ancak bu şekilde pekiştirebileceğinin farkına varmalı.”⁴¹⁶

Kuzey ve Güney Kafkasya’daki istikrarsılık, kontrolsüz savaşlar, radikal dini ve milliyetçi akımlar AB çıkarlarını doğrudan etkilemektedir.⁴¹⁷ 1997 yılından bu yana AB Güney Osetya ve Abazya’daki çatışmalar sonucunda bölgenin yeniden rehabilitasyonunu finanse etmiştir. 1997-2005 yılları arasında 33 milyon Euro yardım yapmış olan AB 2006 yılından itibaren bölgenin en önemli bağışçısı konumundadır. Aynı zamanda Avrupa Komisyonu bölgede silah toplama imha konusunda aktif rol almıştır. Özellikle Güney Osetya sorununun çözümü demokratik bir Gürcistan’ın inşası için acil bir konu olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Gürcistan, Güney ve Kuzey Osetya temsilcileri Karma Kontrol Komisyonu AB Komisyonu tarafından bir araya getirilmiştir. AB’nin yaklaşımına göre Gürcistan dondurulmuş sorunlar tarafından rehin alınmadan, hukukun üstünlüğü ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda reformlarını sürdürülmelidir. Bu durumda, sorunlar mureffeh, demokratik, Avrupalı bir Gürcistan’ın inşası ile çözümlenebilir.⁴¹⁸ AB’nin yumuşak güç araçlarının Abhazya ve Güney Osetya’lı seçkinlerin Avrupalı değerleri benimsemesine katkı sağlayacağı beklenmektedir.⁴¹⁹ Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan Yukarı Karabağ sorununda AB gündemini meşgul etmektedir. Bu konuda AB’nin denge politikası izlediği söylenebilir. Azerbaycan ile

⁴¹⁶ “Türkiye ve Ermenistan: Kalıpları Kırmak ve Sınırları Açmak”, http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/199-turkey-and-armenia-opening-minds-opening-borders.aspx?alt_lang=tr [11.05.2010].

⁴¹⁷ Neil J. Melvin, “Building Stability in the North Caucasus” **Sıprı Policy**, n. 16, <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI16.pdf> [11.01.2011].

⁴¹⁸ Nicu Popescu, “The European Union and Conflicts in The South Caucasus”, http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=291 [19.01.2011].

⁴¹⁹ Svante E Cornell, S. Frederick Star, **The Caucasus: A Challenge for Europe**, (Washington: Johns Hopkins University, 2003):82.

işbirliği halinde kalmaya devam ederek, Ermenistan'ın Türk-Azeri blokajına alınmasına engel olmaya çalışmaktadır. AB, Azerbaycan-AB arasındaki Eylem Planında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklerken, AB-Ermenistan Eylem Planında Self-Determinasyon prensibini desteklemektedir. Kısacası Yukarı Karabağ konusunda AB net bir siyasi pozisyon almaktan kaçınmaktadır.⁴²⁰

Bölgede yaşanan sınır anlaşmazlıkları, AB'nin gündeminin en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Ancak bu sorunun arka planından AB'nin yanında ABD, Rusya Federasyonu gibi güçlerin küresel rekabeti de önemli rol oynamaktadır. Sınır sorunlarının aşılması, ekonomik ve siyasi üst yapıların dönüştürülmesini kolaylaştıracağı gibi, Batı ile bütünleşme sürecinde öncelikli engellerden birinin aşılması anlamına gelmektedir.

4.5.3. Hazar Sorunu

AB ve müttefikleri bölgesel işbirliği konularında ortak bir stratejiyi benimsemektedirler. Bu anlamda enerji için kurulan ittifaklar Avrupalılık temelinde bir misyonu benimseyen örgütlerle güçlendirilmeye çalışılmaktadır. AB'nin bölgesel sorunların çözüm de yakın müttefiklerinden bir de Türkiye'dir. Örneğin 1992 tarihinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü 25 Nisan 1992 tarihinde yayınladığı deklarasyonda demokratik değerlere, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı vurgusu yapmışlardır. Türkiye öncülüde kurulan Örgüt AGİT çerçevesinde bölgesel sorunların çözümünü önermekteydi.⁴²¹ Bu çaba, AB'nin Kafkasya'da sağlamaya çalıştığı istikrar zemine uygunluk göstermektedir.

Bu siyasal ve ekonomik duruş AB'nin enerji politikasını sağlam bir zemine yerleştirmek açısından önemlidir. Ham petrol ve doğal gaz rezervlerinin işletilmesi konusu AB üyesi ülkelerin bölgeye ilgisinin en önemli ekonomik gerekçesini oluşturmaktadır. Çünkü Hazar Havzası petrolü Orta Doğu petrolüne bağımlılığı azaltacak bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Dünya genelinde doğal gaz kullanımının yüzde 23 ile yüzde 28 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Bu durum AB ülkelerinin Hazar sorunu ile yakından ilgilenmelerinin nedeni olarak düşünülebilir.

⁴²⁰ Popescu, **age**.

⁴²¹ Berdal Aral, "The Black Sea Economic Co-Operation After Ten Years: What Went Wrong?", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 1, No. 4 (2002): 73.

“1991’den sonra ABD, AB ülkeleri (özellikle İngiltere-Fransa ve Almanya) Rusya ve hatta Çin’e kadar gelişmiş pek çok ülke için bir cazibe merkezi haline gelen Hazar Denizi’nin önemi, Ortadoğu ve Sibiry-Kuzey Kutbu bölgelerinden sonra, Dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerini barındırması ve taşımacılık açısından da stratejik bir konuma sahip olmasından kaynaklanmaktadır.”⁴²²

Bu nedenle AB petrol, gaz ve su-gücü kaynaklarının işletilmesine yönelik mevcut enerji altyapısının yenilenmesini yeni boru hatlarının ve enerji yollarının kurulmasını desteklemekte, aynı zamanda bölgesel enerji güvenliği ve işbirliğini teşvik ederek ve bölge ülkelerine Hazar Denizi-Karadeniz- AB enerji ulaşım ağı geliştirmeleri konusunda siyasi destek sağlama anlayışını benimsemektedir.⁴²³ Bu bağlamda, Hazar Havzası’nı kapsayan INOGATE programı gibi varılan ikili ve bölgesel girişimleri geliştirme yönünde bir politika izlenmektedir.

⁴²² Gareth Winrow, “Turkey and The East-West Gas Transportation Corridor”, **Turkish Studies**, Vol. 5, No. 2 (2004): 23.

⁴²³ “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Stratejisi”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/AB_VE_ORTA_ASYA.doc [01.05.2010].

SONUÇ

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından AB dinamik bir dış politika arayışına girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması aynı zamanda AB içerisinde siyasi kutuplaşmaların yerini bütünleşme arayışına bıraktığı bir döneme yol açmıştır. Bu bütünleşme süreci Avrupalılık değerlerinin bir kimlik olarak tanımlandığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Avrupalılık, içinde barındırdığı tartışmalarla birlikte 1990'lı yılların başından itibaren uluslararası ilişkilerin, işbirliği ve mücadele zemininin bir unsuru olarak şekillenmeye başlamıştır.

“Yeni Dünya” düzenin temel aktörleri, reel güç unsurunun yanında normatif değerlerin yarattığı meşruiyet algısını biçimlendirmek üzere mücadele içerisinde yer almaktadırlar. Bu bağlamda Avrupalılık kimliği özcü bir yaklaşımla Avrupa'ya ait unsurlara dayalı olarak açıklanırken Avrupa'nın tarihine, kültürüne ve Hristiyanlığa dayalı olarak evrensellik ve çoğulculuk vurgusunu da içinde barındırmaktadır. Bu durum çelişkili bir anlam ifade etmekten ziyade Avrupalılık kimliğini siyasal bir mihver haline getirmekte, bir çeşit toplum mühendisliği projesine dönüştürmektedir. Avrupa, “sorumlulukları” ve küreselleşme süreci ile birlikte gelişen ekonomik ve siyasi bağlantıları nedeniyle dışarıdakilerin de içeride kabul edildiği siyaseten açık ve interaktif bir sistem haline gelmiştir.

Kurucu anlaşmalarda, AB, “özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel hak ve özgürlüklerin korunması, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisi” ilkelerine göre tanımlanmıştır. Bu ilkeler AB üyesi ülkelerin iç ilişkileri ile AB'nin genel dış politikasına yön vermek açısından da temel olarak kabul edilmiş ve bu perspektif üzerinden AB ile üçüncü tarafların ilişkileri şekillendirilmiştir. Böylece Avrupalılık kimliği komünizmin tehdit olarak ortadan kalkması ile birlikte içinde toplumsal olarak normatif unsurları barındıran bir “yapıştırıcı”, politik olarak tanımlanan ve “ortak kader” idealine dayanan bir araç olma özelliği göstermeye başlamıştır.

Avrupalılık kimliği bir toplumsal mühendislik alanı olmakla birlikte yalnızca iç politikada değil, dış politikada da etkin bir yapısal araç olarak oraya çıkmaktadır. Temel değerleri olan demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi ile bunların alt yapısı olan hukuk sistemlerinin, yönetim mekanizmalarının ve siyasi sistemin dönüştürülmesini hedeflemektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız ve özerk cumhuriyetlerden oluşan Kafkasya, Rusya'nın ekonomik ve siyasi vesayetinden tam anlamı ile bağımsız bir yapıya kavuşamamıştır. Aynı zamanda bu bölge, SSCB dönemi politikalarından miras kalan, etnik, siyasi ve ekonomik sorunların yarattığı istikrarsızlıklarla mücadele etmektedir. Bu çerçevede AB müstakbel komşusu Kafkasya'nın siyasi sorunlarının çözümünde aktif rol oynamak konusunda kendisini merkezi bir noktada görmektedir. AB'nin uzun vadeli siyasi hedefleri ile Kafkasya ülkelerinin kısa süreli mali ve ekonomi sorunlarına çözüm arayışları, iki tarafı ortak bir siyasi uzlaşma arayışına yöneltmektedir. Ancak AB uzun vadeli olarak ekonomik ve siyasi bir dönüşüm beklentisi içerisinde hareket etmektedir. Bu nedenle sivil toplum aracılığıyla toplumsal değişim, demokratik ve ekonomik dönüşüm, mali yardımların ve uluslararası işbirliğinin ön koşulu olarak ileri sürülmektedir.

Bu bağlamda AB bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi yapılarının dönüştürülmesinde sahip olduğu mali araçlarını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Örneğin AB ticari altyapının güçlendirilmesi için Azerbaycan'a 120 Milyon Euro mali yardım yapma kararı vermiştir.⁴²⁴ Bunun yanında Ermenistan'a 30, Gürcistan'a 45 milyon Euro hibe yoluyla mali yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Ermenistan'a yardım bu ülkenin İMF ile imzaladığı anlaşmaya destek amacıyla, Gürcistan'a yardım ise savaş sonrası mali sorunların çözümü için yapıldığı belirtilmiştir. Yine 2007-2013 yılları arasında Ermenistan'a 355.7 milyon Euro, Azerbaycan 214.5 milyon Euro yardım yapılmasına karar verilmiştir.⁴²⁵ Bu çok boyutlu dönüşüm mali araçların yanında, kurumsal aktörler, gelişmekte olan iletişim ağları, STK'lar ve siyasi yaptırımlar yoluyla büyük bir hareket alanını içinde barındırmaktadır. Kısacası

⁴²⁴ "Avrupa Birliği Azerbaycan'a 130 Milyon Mali Yardım Yapacak", <http://www.1news.com.tr/azerbaycan/siyaset/20101215053019047.html> [04.01.2011].

⁴²⁵ "Financial Aid to Armenia and Azerbaijan and Enequal Relationship", [https://teas.eu/sites/default/files/AID\(ff\).pdf](https://teas.eu/sites/default/files/AID(ff).pdf) [11.01.2011].

kimlik ve reel politik arayışlar birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak AB'nin Kafkasya siyasasını belirlemektedir.

Avrupalılık değerleri ile Kafkasya'da alt kimliklerin ve etnik çatışmaların yarattığı istikrarsızlık potansiyeli karşısında, alt kimliklere belirli bir yaşam alanı sağlanırken, Avrupalılık değerleri bir üst kimlik olarak bütünleşme ve istikrar noktası olarak önerilmektedir. Bu bütünleşme noktası normatif unsurlara dayalı ekonomik bir üst yapının oluşturulmasına da aracılık etmektedir. Bölgeye doğrudan ya da dolaylı araçlarla sunulan Avrupalılık üst kimliği kendi değerleri ekseninde bir dönüşüm yaratmaktadır. AB tarihsel deneyimleriyle inşa ettiği bir kimlik aracılığıyla kendi bütünleşme arayışına anlam kazandırırken üye olmayan ülkelerin AB bütünleşme mekanizmasına eklemlenmesi ve üst kimliğinin tanımlanması açısından da önemli görevler üstlenmektedir. Bu yüzden AB kurumları “medenileştirme” ve Avrupalılık bilinci yaratma sürecinde, bölgesel sorunlarla daha yakından ilgilenmeye başlamış, bir yandan da çatışma alanlarına ve yaratacağı güvenlik sorunlarına dikkat çekerek, “çevre”si kabul ettiği Kafkasya bölgesine de kimlik ihracına yönelmiştir. Bu yöneliş özellikle Gürcistan'da karşılığını bulmaktadır. Kendisini antik medeniyetin beşiği olarak gören ülke sınırlarına “Avrupa burada başladı” yazan levhalar asılmış ve Saakaşvili'nin ifadesiyle “Kafkaslarda ilk AB ülkesi yaratmak” hedefini benimsemiştir.⁴²⁶ Buna paralel olarak 2009 Aralık ayında Ermenistan ile AB arasında insan hakları diyalogu çerçevesinde bir toplantı yapılmıştır.⁴²⁷ Ayrıca Ermenistan 5 Şubat 2003 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.⁴²⁸ Bu durum Ülkenin ekonomik gelişme süreci üretim, yatırım ve tüketim harcamalarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Çeşitlilik içinde birlik olarak anlaşılacakla birlikte AB, ulus devletin bütün yöntemlerini kullanarak ortak bir üst kimlik inşa etme hedefine yönelmiştir. Bu çerçevede ortak politik kültür bütünlüğü ve ekonomik bütünlük salt AB sınırları ile bağlı bulunmayan “misyoner” bir AB yaratmıştır. AB evrensel normlara bağlı bir

⁴²⁶ “Gürcistan'dan AB Yolunda İlk Adım”, <http://www.turkiyevrupavakfi.org/index.php/genel-haberler/1981-gurcistan.html> [15.01.2010].

⁴²⁷ Stefan Füle “European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Human rights Dimension Increasingly Important in the European Neighbourhood Policy“, **37th International Federation of Human Rights Congress Erevan (Armenia)**, 6 April 2010. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/144> [14.01.2011].

⁴²⁸ “European Neighbourhood and Partnership Instrument Armenia Country Strategy Paper 2007-2013”, **age**.

küresel odak olarak tanımlanırken, öteki toplumların siyasal ve ekonomik sistemlerini de AB'ye yakınlaştıracak bir perspektife zorlamaktadır. Kafkasya'da AB değerlerine bağlı “yüksek bir demokrasi kültürü”, ekonomik açılımların yolunu inşa etmekte ve işlevselleşmektedir. Tarihsel olarak “üstün kültür” mitosuna dayanan Avrupalılık başka kültürleri de içine alarak toplumların ekonomik, demokratik ve sosyal/siyasal evrimini hedeflemektedir. Bunun yanından AB'nin Kafkasya'da varlığı bölgeyi küresel rekabetin merkezi haline getirmiş ve Batı ile bütünleşme sağlanması için çok sayıda proje gündeme gelmiştir. Örneğin, INOGATE, Güney Kafkasya'da demir yolları yatırımları ekonomik bütünleşme arayışlarının somut göstergelerindendir.

AB'nin kendi normlarını evrensel olarak algıladığı olgusu sadece Kafkasya yaklaşımdan değil aynı zamanda farklı bölgelerle kurulan ilişkilerden de anlaşılmaktadır. Örneğin AB Konseyi 2005'de kabul edilen Afrika Stratejisi belgesinde, Afrika ile ortaklık hedefi belirlenmiş, barış ve güvenlik, insan hakları ve iyi yönetim, kalkınmaya yardım, ekonomik büyüme ve ticaret, insani kalkınma ve AB ile Afrika'nın ortaklık kurduğu alanların geliştirilmesi gibi hedefler ortaya konulmuştur.⁴²⁹ Bu bağlamda AB'nin Kafkasya siyaseti kendine has özellikler barındıran veya bölgenin sorunları özelinde şekillenmiş değildir. Bunun yanında Güney Kafkasya'da özellikle Azerbaycan'da AB'nin başarılı bir reform sürecini yaratması Orta Asya ülkeleri için model oluşturabilir.⁴³⁰ AB açısından Kafkasya bir sıçrama tahtası rolüne sahiptir.

AB'nin Kafkasya siyasetinde, siyasi, toplumsal ve ekonomik pek çok boyut bulunmakla birlikte bölgenin enerji potansiyeli ve paylaşımı konusunda yaşanan sorunlar temel bir öncelik olarak değerlendirilebilir. Küresel düzeyde yaşanan ve kültürel ve/veya kimliğe dayalı yaratılan “rekabet” bölgesel nüfuz ve çıkar çatışmalarında araç ve amaç olarak yapıları ve aktörleri yönlendirmektedir. SSCB döneminin politikalarının kara delikleriyle “kızıl çocuk” olarak dünya sahnesine çıkan Kafkasya küresel rekabetin çok stratejik bir noktasında, Avrupalılık bilinci

⁴²⁹ Aslıhan Turan, “Avrupa Birliğinin Afrika Kıtasına Yaklaşımı”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=671:avrupa-birliinin-afrika-ktasna-yaklam&catid=80:analizler-afrika&Itemid=141 [02.01.2011].

⁴³⁰ Elkhan Nuriyev, “EU Policy in the South Caucasus: A View from Azerbaijan”, **Centre For European Policy Studies**, n. 272 (2007):11. <http://www.ceps.be> [17.01.2011].

etrafında AB yörüngesine doğru çekilmeye çalışılmaktadır. Bir tarafta Rusya'nın enerji ve etnik sorunlar üzerinden kurduğu vesayet sistemi diğer tarafta bölgesel sorunlar Kafkasya'nın gelgitlerini yönlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Şefika. “Kaf Dağının Ardında Saklı Kalan Komşuluk Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya”. **Karadeniz Araştırmaları**. c. 6, s. 22 (2009): 21-42.
- Adda, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi**. çev. Can Belge. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Alesina, Alberto. Francesco Giavazzi. **The Future of Europa: Reform or Decline**. Cambridge: MIT Press, 2006.
- Akbaş, Mustafa Emre. “Avrupa Kriz Ekonomisi Olabilir mi?”. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**. c. 11, s. 1 (2006): 203-220.
- Akçay, Belgin. “Avrupa Birliğinde Ekonomik Kriterler”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.56, s.3 (2007): 11-52.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/265/2379.pdf> [12.01.2010].
- Alieva, Leia. “EU and South Caucasus”. http://ecologic-events.eu/hertie-school-2008/reading_lists/download/alieva_eu_south_caucasus.pdf [15.01.2011].
- Apan, Ahmet. “AB Anayasası Tartışmaları Çerçevesinde Ulus Devlet”.
<http://ahmetapan.blogcu.com/ab-anayasasi-tartismalari-cercevesinde-ulus-devlet-2/407635> [12.10.2009].
- Aral, Berdal. “The Black Sea Economic Co-Operation after Ten Years: What Went Wrong?” **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**. Vol. 1, no. 4 (2002):73-88.
- Aras, Osman Nuri. “Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya’ya Etkisi” .www.osmannuriaras.com/GlobalSon.doc [01.04.2010].
- Aras, Bülent. “Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi: Irak Savaşı Sonrası Jeopolitik Araştırma Raporu”. **TASAM Raporu**, 3 Şubat 2005, Ankara,
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 4. bs. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Arsava, Fusun. “Avrupa Birliğinin Anayasallaşma sürecinde Avrupa Temel Haklar Şartı”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. c. 3, s.2 (2004): 1-9.
- _____. “Avrupa Temel Haklar Şartı ve Avrupa Birliği Siyasi Kriterlerine Etkisi”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. s. 2 (2003): 29-48.

- _____. “Kurucu Antlaşmaların Avrupa Birliği Anayasasına Dönüşmesi”. **Avrupa Çalışmaları Dergisi**. s. 2, (2002):2-10.
- _____. “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Temel Haklar”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. c. 52. s. 1 (1997): 117-124.
- _____. **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Basımevi, 1993.
- Asatryan S. Garnik. “Armenia and Security Issues in the South Caucasus”, **The Quarterly Journal**, No. 3, (2002): 21-30.
- Ateş, Davut. “Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Orta yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”. **Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 10, s. 1 (2008): 213-235.
- _____. “ABD Hegemonyası ve Bölgesel Modelleme Politikası: Kuramsal Çerçeve”. **Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi**. c. 6, s. 1 (2009):303-319.
<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/519/347>
[11.12.2009].
- Avşar, Zakir. “Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye”. **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II**. Yıl. 3, s.16 (1997)
- Aydın, Suavi. **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**. Ankara: Öteki Yayınları, 1998.
- Aykan, Gökhan. “Teorik Karar Alternatifleri ve Aksiyon Stratejilerine Matematiksel Yaklaşım”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 1 (2008): 66-81.
- Aytug, Hüseyin Kutay. “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”. **Yönetim ve Ekonomi**. c. 15, s. 1, (2008):149-161.
- Bark, Dennis L. **Americans and Europeans Dancing in the Dark**. California: Hoover Institution Press, 2007.
- Basedow, Jorgen. “Avrupa Özel Hukukunun Doğuşu”, çev. Arzu Oğuz, **Hukuk Fakültesi Dergisi**. c. 52, s. 3 (2002):1-18.
- Basri, Hakan. “Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Başlamış, Cenk. “Rus TV’inde Garip İddalar”, **Milliyet**, (24. 04. 2008),
<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=520366>
[11.05.2010].
- Baudrillard, Jean. **The Spirit of Terrorism**. Translator. Chris Turner. London: Verso Books, 2002.
- Bayart, Jean Francois. **Kimlik Yanılsamaları**. Çev. Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

- Baykal, Sanem. "Avrupa Birliğinin Anayasallaşma Sürecinde Adalet Divanının Rolü: Divanın Ulusal Mahkemelerle İlişkileri ve Yorum Yetkisinin Sınırları Bağlamında Bir Analiz". **Ankara Avrupa alışmaları Dergisi**. c. 4, s. 1 (2004):121-149.
- Bayramoğlu, Sonay. **Yönetişim Zihniyeti**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Beaud, Michel. **Kapitalizmin Tarihi**. ev. Fikret Başkaya. Ankara: Dost Kitapevi, 2003.
- Berke, Burcu. "Avrupa Parasal Birliğine Kamu Borç Stoku ve Enflasyon İlişkisi: Panel ve Veri Analizi". **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. s. 9 (2009): 30-55.
- Berman, Russel A. **Anti-Americanizm in Europe**. California: Stanford University, 2004.
- Bilgin, Nuri. **Kimlik İnşası**. Ankara: Aşına Kitaplar, 2007.
- Buğra, Ayşe. "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Danışman Raporu**. 2005
http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf [23.01.2010].
- Buksinki, Tadeusz. **Liberalization and Transformation of Morality**. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2003.
- Bulut, ner. "Hayat Bulan topya: Avrupa". <http://www.kritize.net/yorum-inceleme-analiz/286-hayat-bulan-utopya-avrupa-birligi-> [11.02.2010].
- Burban, J.L. "Ortak Pazardan İç Pazara". ev: Turgut Tarhan. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2844.pdf>. [12.12.2009].
- Bobbio, Norberto. "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı". **Sivil Toplum ve Devlet**. ed. John Keane, ev. Levent Köker, Ahmet iğdem, Mehmet Küçük, Arkan Akın, Aysu Bora, Ayşe Nur. Ankara: Yedi Kıtaya Yayınları, 2004: 91-118.
- Bowles, Samuel. Herbert Gintis. **Demokrasi Kapitalizm**. ev. Osman Akınsoy. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Bozkurt, Enver, Mehmet zcan. Arif Köktaş. **Avrupa Birliği Hukuku**. 2.bs, Ankara: Asil Yayınları, 2004.
- Börzel, Tanja, Thomas Risse. "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe". **The Politics of Europeanisation**. ed: Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli. New York: Oxford University Press, 2003: 57-111.
- _____, "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain". **Journal of Common Market Studies**. c. 37, s. 4, (1999):573-596.

- _____, Yasemin Pamuk, Stehn Andreas, “The Euporean Union and the Promotion of Good Governance in its Near Abroad: One Size Fits All?”, http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/7/8/9/1/page_s278919/p278919-1.php [13.01.2011].
- Cayhan, Esra. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. s. 3, (2002): 42-55.
- Çağlayan, Çiğdem. “Dünya Bankası Cephesinde Değişen Bir şey Yok: Dünya Gelişme Raporu”. **Dünya Gelişme Raporu**, 2003. http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/cigdem_caglayan.pdf. [01.05.2010].
- Çakıroğlu, Nurettin. “Brüksel İş Mevzuatının Tırpanlanma Baskısına Direniyor”. **Çalışma ve Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**. s. 45 (2009): 16-18.
- Çam, Rıza. “Yeni Dünya Düzeninin Denge Arayışları Çatışan Dengeler ve Türkiye’nin Açmazları”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c, 1 (2008): 1-26.
- Çavuşoğlu, Naz. “Avrupa Birliği ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Katılım Meselesi”. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/naz.pdf> [13.12.2009].
- Çayhan, Esra. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 3 (2002): 42-55.
- Çeliktaş, İbrahim. “2001/2013 Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılı Öncesi Fonlarının Yapısı”, **Sayıştay Dergisi**. s. 63. (2006): 39-49.
- Coffey, Peter. **The Future of Europe**. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2003.
- Corm, Georges. **Doğu Batı: Hayali Kırılma**. çev. Nuvit Bingöl. İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- Cornell E. Svante, S. Frederick Star, **The Caucasus: A Challenge for Europe**. Washinton: Johns Hoppkins University, 2003.
- Cox, Robert W. “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”. **Gramsci, Historical Materialism, and International Relations**. ed: Stephen Gill, Cambridge: Cambridge University Press, 1993: 49-66.
- _____. **Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History**. New York: Colombia University Press, 2007.
- Cremer, Jan. “Türkiye ve Avrupalılık Kimliği”. <http://www.bpb.de/files/YGND76.pdf> [01.3.2010].
- Cristiansen, Thomas, Anreas Follesdal, Simone Piattoni. “ Informal Governance in Euporean Union: An İntroductionom”. **Informal Governance in the Euporean Union**. ed. Thomas Cristiansen, Simone Piattoni. Cheltenham: Edward Elgar Publishng, 2003:1-21.

- Çelikpala, Mithat. “Kafkasya’da Neler Oluyor?”. **Kafkasya Strateji Araştırmalar Merkezi Tartışma Metinleri**. http://www.kafsam.org/dp/kafsam_dp0901.pdf [03.03.2009].
- _____. “Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Siyasetin Gerginlik Alanında Türkiye, NATO, ABD ve AB Çıkarları Açısından”. www.konrad.org.tr/Kafkasya%2520tr/07Celikpala.pdf+kafkasyada+ekonomik+yapi [01.31.2010].
- Çelik, Aziz. “Avrupa Birliği Anayasası: Sosyal Haklar açısından Kaçırılan Bir Fırsat”. http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/AB%20Anayasasi%20isci%20Haklari%20Aci%20sinda [11.09.2009].
- Çitlioğlu, Ercan. “Türkiye’nin Jeopolitik Önemi”, **Bahçeşehir Üniversitesi UGSM**, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/turkiyenin-jeopolitik-onemi.pdf> 27-28 [11.12.2010].
- Çelebi, Aykut. **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Dağı, İhsan. “İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye AB ilişkilerinde Siyasal Boyut”. *Türkiye ve Avrupa*. ed: Atilla Eralp. Ankara: İmge Yayınları, 1997: 89-122.
- Dehaussse, Renaud. **The European Court of Justice**. New York: ST. Martin’s Press, 1998.
- Delanty, Gerard, Chris Rumford. **Rethinking Europe Social Theory and the Implications of Europeanization**. New York: Routledge, 2005.
- Dinan, Desmond. **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**. çev. Hale Akay, Ece Öztan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Dikkaya, Mehmet, Adem Çolak, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü”, **OAKA**, c. 3, s. 5 (2008): 131-157.
- Doğan, Nejat. “Dış Politika İç Politika Etkileşimi Açısından Avrupa Bütünleşmesi: İngiltere Örneği”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. s. 19, (2002): 17-34.
- Dostoyevski, Fyedor Mihaylovic. **Puşkin Konuşması**. çev. Tektaş Ağaoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Duignan, Peter, Lewis, H. Gann. **Eastern Europe: The Great Transformation (1985-1991)**. California: Stanford University, 1992.
- Duman, Mehmet. “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 4, s. 2, (2002):1-16.

- Duman, M. Zeki. “Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Politik Boyutlar”, **Sosyo Ekonomi**, <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/050105.pdf>, [11.06.2010].
- Efegil, Ertan. “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş”. **Akdeniz Üniversitesi İ.i.B.F Dergisi**. s, 16 (2008): 65-82.
- Elma, Fikret. “Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi Güvenlik ve İşbirliği Sorunu”. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. c, 2, s, 6 (2009):195-206.
- Eralp, Atilla. “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”. **Türkiye ve Avrupa**. ed. Atilla Eralp. Ankara: İmge Yayınları, 1997: 18-88.
- _____. “Hegemonya”. **Devlet ve Ötesi**. ed. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006:115-182.
- _____. “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm- Realizm Tartışması”. **Devlet Sistem ve Kimlik**. ed. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996: 5-88.
- Erdoğan, Hasan. “Avrupa Birliğinde Anayasaya Hazırlık ve Onay Sürecinin Değerlendirilmesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c. 3, s. 3, (2008): 341-368.
- Eker, Süer. “Avrupa Birliğinin Yeni Motto’su: Farklılıkta Birlik”. **Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 49 (2009). <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/227.pdf> [31.01.2010].
- Ergün, Çağdaş Evrim. “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Kurallarının Enerji Piyasasına Özgün Karakteristikleri”. http://www.cakmak.av.tr/pdf/28737_1.pdf [13.02.2010].
- Fanon, Frantz. **Yeryüzünün Lanetlileri**. çev. Lütü Feyzi Topaçoğlu. İstanbul: Auesta Yayınları.
- Feher, Ferenc, Anges Heller. **Doğu Avrupa Devrimleri**. çev. Tark Demirkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Fligstein, Neil. **Euro Clash: The EU, Europeann Indentity and the Future of Europe**. New York: Oxford Press, 2008.
- Folk, Richard A. **Dünya Düzeni Nereye**. çev. Neşenur Domaniç, Nurset Arhan, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Fossum, Jon Eric. “Identity-Politics in the Eurpean Union”. **ARENA Working Paper**. http://www.arena.uio.no/publications/wp01_17.htm [12.04.2010].
- Francis, Yi-Hua Kan. “East Asia in A Unipolar International Order And Europe’s Role in the Region”. **Asia Europe Journal**, c, 2 (2004): 497-522.

- Füle, Stefan. "European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Human Rights Dimension Increasingly Important in the European Neighbourhood Policy " **37th International Federation of Human Rights Congress Erevan (Armenia)**, 6 April 2010
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/10/144>
[14.01.2011].
- Garibov, Mahir. "I. Dünya Savaşından Günümüze Azerbaycan- Ermenistan İlişkileri" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Gençkol, Metin. "Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye".
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/genckolm/malipoli.pdf> [05.08.2009].
- Goldman, Sam. "**Alexander Wendt Social Theory of International Politics**".
www.osun.org/Alexander+Wendt-pdf.html [29.10.2009].
- Gorski, Eugeniusse. **Civil Society Pluralism Universalizm**. Washington: The Council For Research in Values and Philosophy Press, 2007.
- Göztepe, Ece. "Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüssü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve "Göçmen Forumu" Örnekleri". **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 52, s. 4 (2003): 229-248.
- Gramsci, Antonio. **Selections From the Prison Notebooks**. Translation. Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers, 1971.
- Groom, A.J.R, Alexis Heraclides. "Integration and Disintegration", **A Handbook of Current Theory Internatonal Relation**, ed. Margot Light, A.J.R Groom. London: Frances Pinter, 1985:174-193
- Günaydın, Gökhan. "Onurlu Girişten Akdeniz Ortaklığına: Bir Avrupa Birliği Öyküsü". **Memleket Siyaset Yönetim**, c. 3, s.7 (2008): 29-60.
- Gündoğdu, Yeşim. "Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Olabilir mi?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. c. 3, s. 2 (2004):11-26.
- Guerriei, Federico. "EU-Russia Relation: A Chance Not To Be Missed".
<http://www.euroalter.com/2010> [12.04.2010].
- Güngör, Fethi. "SSCB Sonrası Dönemde Batı Kafkasya'da Sosyal Yapı ve Değişme: Adıge Toplumu Örneği ". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Gürel, Şükrü. **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Hall; Stuart. "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler". **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**. ed. Anthony King. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998: 63-96.

- Hatipoğlu, Esra. “Güney Kafkasya ve Orta Asya’daki Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü”. **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**. ed. Turgut Demirtepe. Ankara: USAK Yayınları, 2008: 1-30.
- Havemann, Robert. **Yarın**. çev: Erol Özdek. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1990.
- Hayes, Carlton J.H. **Milliyetçilik Bir Din**. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Hewitt, Adrian, Kaye Whiteman. “The Commission and Development Policy: Bureaucratic Politics in EU Aid from the Lome Leap Forward to the Difficulties of Adapting to the Twenty-First Century”. **EU Development Cooperation**. ed: Karin Arts, Anna K. Dickson. Newyork: Manchester University Press, 2004: 133-148
- Hooghe, Liesbet. **The European Commission and Integration of Europe**. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Howell, Kerry E. “Uploading, Downloading and European Integration: Assessing the Europeanization of UK Financial Services Regulation”. **Journal of Banking Regulation**. s. 6 (2004): 53–68.
- Huberman, Leo. **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**. çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Hüseyinov, Fuad. “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. c. 20, s. 2, (2001): 247-289.
- Hüseyinov, Fuad. “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi** c. 50, s. 2 (2001).
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf> [10.12.2010].
- İbrahimov, Reşad. “Azerbaycan ve Gürcistan’ın Stratejik İşbirliği Bağlamında Kafkasya’da Güvenliğin Güçlendirilmesi (XX. Yüzyıldan 90’lı Yıllara)”. **TURKSAM**. <http://www.turksam.org/tr/yazdir1868.html> [03.04.2010].
- İbrahimov, Röşen. “Uluslararası ilişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması”
<http://www.scribd.com/doc/30068080/Rovshen-Ibrahimov-u-i> [24.08.2009].
[24.08.2009].
- İnalcık, Halil. “Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün”. **Doğu Batı Dergisi**. Yıl. 1, s. 2, (1998): 11-30.
- Jackson, Robert. “Social Constructivism”.
www.oxfordtextbook.co.uk/orc/Jackson_sorensen3 [17.10.2009].
- Jenks, Chris. **Altkültür: Toplumsalın Parçalanması**. çev. Nihal Demirkol. 2.bs İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Jessop, Bob. **Hegemonya Post Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**. çev. Ahmet Murat Aytaç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

- Karacasulu, Nilüfer. “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, c. 3, s. 9, (2007): 82-100.
- Kantarcı, Hakan. **Kıskaçtaki Bölge Kafkasya**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. İstanbul: Beta Kitabevi, 2003.
- Kahraman, Hasan Bülent. “Komşuluğun Uzaklığı Uzaklığın Komşuluğu: Türkiye ve Avrupa Birliği”. **Varlık**, (Aralık 2005):7-17.
<http://digital.sabanciuniv.edu/elitfulltext/3011800000166.pdf> [13.10.2009].
- Kaleağası, Bahadır. “İçinden Reform Geçen Ülke”.
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=40356&l=1> [10.08.2009].
- Kanbolat, Hasan. “Kafkaslar İstikrar Paketi Projesi: Türkiye Kafkasya’da Ne Yapabilir”. **Zaman**, (16.08.2008),<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=726347> [11.06.2010].
- Kasım, Kamer. “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi”. **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, ed. Turgut Demirtepe. Ankara: USAK Yayınları, 2008: 119-146.
- _____. “Çeçenistan: Kafkasya’da Bitmeyen Mücadele”.
<http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=354>, [09.05. 2010].
- _____. “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik”. **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**. c. 1, s. 1 (2006): 19-35.
- Kastoryane, Riva. **Kimlik Pazarlığı**. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Kaya, Ayhan. “Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”. **Cogito Dergisi, Avrupa’yı Düşünmek Özel Sayısı**. c. 39, (2004): 324-332.
- _____. “Kimlik Politikaları Tanınma mı? Yoksa Hegemonya mı?”. **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**. c. 10, s. 1, (2007): 144-157.
- Kennedy, Paul. **Yirminci Yüzyıla Hazırlanırken**. çev. Fikret Üçcan. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995.
- Keyman, Fuat. “Kimlik ve Demokrasi”. **Devlet ve Ötesi**. ed. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 217-250.
- Klaar, Heli Türman. “EU’s Governance Methods in its Neighbourhood Policy”.
http://scholar.google.com.tr/scholar?q=klaar+EU%E2%80%99s+Governance+Methods+in+its+Neighbourhood+Policy&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart [13.01.2011].

- Koçdemir, Kadir. “Ortak Değerlere Bağlı Ortaklık: AB”. **Çağdaş Uygarlığın Yolumu Ulusal Egemenliğin Sonu mu Sempozyum**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2003.
- Koçer, M. Gökan. “Turkey’s Policy Towards The EU: An International Relations Analysis”, **International Journal of Economic Administrative Studies**, v. 1, n. 2 (2009): 37-57.
- Koray, Meryem. “Yaşlı Kıtada Fetret Devri”. bianet.org/bianet/bianet/61888-yasli-kitada-fetret-devri [12.01.2010].
- Kontny, Oliver. “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Puthatgoras”. **Doğu Batı Dergisi**, s. 20, (2002):117-131.
- Kramer, Heinz. “Avrupa Birliği ve Türkî Cumhuriyetler”. **Politika ve Toplum Dergisi**, s. 1, Friedrich Ebert Vakfı, 1996.
- Küçük, Mustafa. “Uluslararası ilişkilerde Konstruktivist Dönüşü Anlamak”, **Ege Akademik Bakış**, c. 9, s. 2, (2009): 771-795.
- Kutlu, Erol, Rana Eşkinat. **Dünya Ekonomisi**. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kuzmics, Helmut. “Medenileşme Süreci”. **Sivil Toplum ve Devlet**, der: John Keane, çev. Mehmet Küçük. Ankara: Yedi Kıta Yayınları, 2004: 167-196.
- Laçiner, Sedat. “Amerika’nın Kafkasya Politikası ve Türkiye”. <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1331> [01.01.2010].
- Leonard, Mark, Charles Grant, “Georgia and the EU: Can Europe’s Neighbourhood Policy Deliver?”, **Centre For European Reform**, http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_georgia_sept05.pdf [22.01.2011].
- _____. **Rediscovering in Europe**. London: Demos Press, 1998.
- Leggewie, Claus. “Komşuluktan Vatandaşlığa”. http://www.eurozine.com/articles/article_2005-12-21-leggewie-tr.html [11.04.2010].
- Lewis, Bernard. **Çatışan Kültürler**. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002.
- Lıono, Alexandru. “Kuzey Kafkasya’da Ekonomik Hayatın Dinamikleri”, çev. Mustafa Özcan, Şamil Can, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/Kuzey%20Kafkasyada%20ekonomikdinamikleri.pdf>. [11.04.2010].
- Maalouf, Amin. **Ölümcül Kimlikler**. çev. Aysel Bora. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- Maç, Nazlı. “Avrupa Birliği Sürecin de Sivil Toplum Kuruluşları”. **Konya Ticaret Odası Enstitü ve Araştırma Servisi Raporu**, 09.01.2006. Konya <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/absiviltoplum.pdf> [14.02.2010].
- Majone, Giandomenico. **Dilemmas of European Integration**. New York: Oxford University Press, 2005.
- McSweeney, Bill. **Security Identity and Interests: A Sociology of International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Melvin, J. Neil, “Building Stability in the North Caucasus” **Sipri Policy**, n. 16, <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI16.pdf> [11.01.2011].
- Minon Miguel Herrero. **Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler. BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı**. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı, 1996.
- Mjoset, Lars. “Historical Meanings of Europeanisation”. **ARENA Working Paper**. http://www.arena.uio.no/publications/working-papers1997/papers/97_24.xml [11.12.2009].
- Morgenthau, Hans J. **Uluslararası Politika**. çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay. Ankara: Sevinç Matbaası, 1970.
- Morgil, Orhan. “Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Ekonomik İlişkileri”. **Balkanlar Kafkasya ve Ortadoğu’da Yeni Gelişmeler**. ed. Erol Manisalı, (İstanbul: Kıbrıs Araştırmaları Vakfı, 1994)
- Mumcu, Cumhur. “Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Müzakere Süreci”. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 2. (2005): 173-188.
- Müftüler Baç, Meltem Yaprak Gürsoy. “The EU’s Common Foreign, Security and Defense Policies and the Turkish Perceptions”. **International Studies Association Annual Convention, 25-29 March 2008**, San Francisco, 2008.
- Nodia, Ghia. “Europeanization and (not) Resolving Seccessionist Conflicts”. <http://www.ecmi.de/jemie/download/1-2004Comment01.pdf> [14.01.2011].
- Nedelcheva, Tania. “Identity Relation and Self-Production”. **Political Transformation and Changing Identities in Cenral and Eastern Europe**. ed. Andrew Bloasko, Diana Janusauskiene, Washington: The Council For Research in Values and Philosophy Press, 2008: 9-33
- Nye, Joseph. **Amerikan Gücünün Paradoksu**. çev. Gürol Koca. İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.
- Elkhan Nuriyev, “EU Policy in the South Caucasus: A View from Azarbaijan”. **Centre For European Policy Studies**, n. 272 (2007):11. <http://www.ceps.be> [17.01.2011].
- Oğan, Sinan, Kamil Ağacan. “Güney Kafkasya’da Yeniden Başlayan veya Bitmeyen Savaş”. **Stratejik Analiz**. c. 2, s. 13 (2004): 25-32.

- Okçu, Murat. “Yönetişim Tartışmalarına Katkı: Avrupa Birliği İçin Yönetişim Ne Anlama Geliyor”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c.12, s. 3, (2007): 299-312.
- Oktayer, Nagihan. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Bütçesine Muhtemel Katkıları”. **AB’ye Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyum, 17. Maliye Sempozyumu**, 22-25 Mayıs 2002, Antalya
- Olsen, Johan. “The Many Faces of Europeanization”. **ARENA Working Paper**. http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2002/papers/wp02_2.htm [11.12.2009].
- Öke, Mim Kemal. “Küresel Toplum ve Türkiye”. <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=73> [11.02.2010].
- Öner, Selcen. “The Limits European Integration: the Question of European Identity”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. c.3, s. 2, (2004): 27-38.
- Özcan, Mehmet. “Avrupa Birliği Anayasasının AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, c. 1, n. 1 (2005):57-82 <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/rinlp1&div=8&id=&page=> [12.02.2010].
- Özdek, Yasemin. **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Özdemir, Sahir. “Avrupa Ekonomik Topluluğu”, **Avrupa Birliği İle ilişkiler Genel Müdürlüğü**. <http://www.dpt.gov.tr> [12.01.2010].
- Özden, Hakan. “Yeni Dünya Düzeninde Güney Kafkasya”. http://www.avrasyademokrasi.org/yenid%C3%BCnya_guneykafkasya_hozden.html [02.03.2010].
- Özer, Akif. “Yönetişim Kavramı Üzerine Notlar”. <http://www.tkgm.gov.tr/turkce/dosyalar/diger%5Cicerikdetaydh329.pdf> [12.02.2009].
- Özer, Sanem. “Avrupa Birliği Rusya ve ABD’nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına etkileri”. **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**. s. 15 (2008): 170-195.
- Özkan, Güner. “Rusya Kafkasya’da: Büyük Kardeşin Büyüyen Öfkesi”. <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=741> [16.03.2010].
- Pamuk, Mustafa. **Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dünü-Bugünü ve Yarını**. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995.
- Parla, Jale. **Efendilik Şarkiyatçılık Kölelik**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Peers, Steve. “Taking Right Away? Limitations and Derogations”. **The European Union Charter of Fundamental Human Rights: Politics Law and Policy**. ed. Steve Peers, Angela Ward. Oron: Hart Publishing, 2004: 141-182.

Popescu, Nicu. "The EU and South Caucasus: Learning Lesson from Moldova and Ukraine".
<http://www.policy.hu/npopescu/ipf%20info/IPF%202%20caucasus.pdf>
[11.01.2011].

_____. "The European Union and Conflicts in The South Caucasus",
http://www.caucaz.com/home_eng/breve_contenu.php?id=291
[19.01.2011].

Purtaş, Fırat. Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri". **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**. ed. Turgut Demirtepe. Ankara: USAK Yayınları, 2008: 31-60.

Radaelli, Claudio M. "The Europeanization of Public Policy". **The Politics of Europeanization**. ed: Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. New York: Oxford University Press, 2003: 27-56.

Reçber, Kamuran, Çiğdem Aydın. "AB Üyeliğinde Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Ön görülen Yaptırımlar". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. (2004).
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/279/2530.pdf> [03.01.2010].

Rehn, Olli. **Avrupa'nın Gelecek Sınırları**. çev. Hasan Kaya, Onur Şen. İstanbul: Kitap Yayınları, 2007.

Reus-Smit, Christion. "Human Rights and The Social Construction of Sovereignty". **Review of International Studies**. London British International Studies Association, 2001: 519-538.

_____. "Constructivism", **Theories of International Relation**. ed: Scott Burchill, Andrew Develtak. 2. bs, New York: Palgrave Macmillan, 2001: 209-216.

Rıfkın, Jeremy. **The European Dream**. Cambridge: Polity Press, 2004.

Robinson, William I. "Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller". **Praksis Dergisi**. çev: Erdem Türközü. s. 8, (2002): 125-168.

Sadage, Mireille. "Türkiye, NATO AGSP". **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 1 (2008): 82-93.

Samur, Hakan. "Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları". **Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 8, s. 27 (2009): 18-35.

Sander, Oral. "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri". **Türk Dış Politikası'nın Analizi**. der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 1994: 959-967.

_____. **Siyasi Tarih (1918-1994)**. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1989.

Sarp, Aydılgel. "Avrupa Birliği Kültür Politikaları".
<http://www.eurozine.com/articles/2004-04-09-sarp-tr.html> [23.12.2009].

- Savran, Sungur. **Avrasya Savaşları: Körfezden Afganistan'a Yeni Dünya Düzeninin Kuruluşu**. İstanbul: Belge Yayınları, 2001.
- Schmitter, C. Philippe, Alexander H. Trechsel. **The Future of Democracy in Europe Trends, Analyses, Reforms**, (Strasbourg: Council Of Europe Publishing, 2004).
- Sezgin, Mahmut Niyazi. "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası". **Stratejik Analiz Dergisi**. c. 4, s. 43 (2003): 61-65.
- Shore, Cris. **Building Europe the Culturel Politics of European Integration**. London: Routledge, 2000.
- Sidjanski, Dusan. **The Federal Future of Europe**. Michigan: Michigan University Press, 2000.
- Smith, Antony D. **Ulusların Etnik Kökeni**. çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitapevi, 2002.
- Soykut, Mustafa. **Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Sungur, Suat. "Kültürel Emperyalizmin Ötesi: Küreselleşme İletişim ve Yeni Uluslararası Düzen". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 1, (2008): 94-138.
- Supiot, Alain, Pamele Meadows. **Beyond Employment: Changes in Work and the Future Labour Law in Europa**. New York: Oxford University Press, 2001.
- Tamko, Miklos. **Church, State and Society in Eastern Europe**. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2005.
- Tanrısever, Oktay. "Güvenlik". **Devlet ve Ötesi**. der. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınlar, 2006: 107-124.
- Tanrıöver, Oktay. "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", **Türkiye'nin Komşuları**, ed. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, Ankara: İmge Kitapevi, 2002.
- Tayfur, M. Fatih. "Devletler ve Piyasalar". **Devlet ve Ötesi**. ed. Atilla Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 183-216.
- Taşdemir, Hakan. Murat Saraçlı. "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Sorunu". **Uluslararası Hukuk ve Politika**. c, 2, s, 8 (2007): 25-35.
- Taştekin, Mesut. "On the Strategy Document of the EU and Turkey". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 1. (2008): 213-236.
- Tekeli, İlhan. "Yönetim Kavramı Yanı sıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine". **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**. s. 3 (2006): 45-54
- Tekinalp, Şermin. "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çok kültürlülük". **Kültür Üniversitesi Dergisi**. c. 1, (2005):75-87.

- Tosun, Gülsün Erden. **Devlet Sivil Toplum İlişkisi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Turan, Aslıhan. “Avrupa Birliğinin Afrika Kıtasına Yaklaşımı”,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=141
[02.01.2011].
- Türkmen, İlter. “ AB Komşuluk Politikası”, **Hürriyet**, 29.05.2004, 11.
- Uçkan, Banu. “Avrupa Anayasasının Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”. **Çalışma ve Toplum Dergisi**. s. 3 (2005): 107-136.
- Uğrasız, Bülent. “Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c, 4, s, 3 (2002): 227-237.
- Uğrasız, Bülent. “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Dergisi**. c. 5, s. 2, (2003): 139-145.
- Uğur Yıldırım, Hasan Göksel Özdilek, Şerif Öner. “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomik Gelişme İkileminde Hazar Bölgesi Enerji Kaynakları: Petrol ve Doğal Gaz Endüstrileri”. <http://www.ir.metu.edu.tr/conf2003/papers/yildirim.pdf>
[28.05.2010].
- Urwin, Derek. **The Community of Eurupa: A Historian of European Integration**. London: Longman Press, 1991.
- Ülger, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği El Kitabı**. İstanbul: Seçkin Yayınları, 2003.
- _____. **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002.
- Wallerstein, Immanuel. **Amerikan Gücünün Gerileyişi**. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- _____. **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**. çev. Tuncay Birkan. 2.bs, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Walther, Ted. **Dünya Ekonomisi**. çev. Ünal Çağlar. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- Ward, David. **The European Union Democratic Deficit And the Puplic Sphere**. Amsterdam: IOS Press, 2004.
- Wendt, Alexander. **Social Theory of International Politics**. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- _____. “Constructing Internatiolnal Politics”, **International Security**. c. 20, s. 1, (1995): 71-81.
- Winrow, Gareth. “Turkey and the East-West Gas Transportation Corridor”. **Turkish Studies**. vol. 5. no. 2 (2004): 23-42.

Yanar, Savaş. Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Yasa, Işıl. “Kafkasya’da Etnik Kompozisyon ve Çatışmalar”.
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option> [11.02.2010].

Yavuz, Hilmi. **Modernleşme Oryantalizm ve İslam**. İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.

Yerasimos, Stefanos. **Milliyetler ve Sınıflar: Balkanlar Kafkasya Ortadoğu**. çev. Şirin Tekeli. 5. bs, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Yel, Ali Murat. “Avrupa Birliğini kültürel Entegrasyonu”. **Köprü Dergisi**, s. 85 (2004).
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=582> [10.09.2009].

Yıldız, Habib, Fatih Yardımcıoğlu. “Türkiye’ye Yönelik Avrupa Birliğinin Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**. c. 6, s. 2 (2005): 75-106.

Yılmaz, Sait. “Uluslararası İlişkiler de Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 1 (2008): 27-65.

Yıldız, Süleyman. “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”. **Milli Folklor Dergisi**. yıl. 19, s. 74 (2007).
http://www.millifolklor.com/en/sayfalar/74/02_.pdf [12.12. 2009].

Yılmaz, Sait. “Rusya Federasyonu Yumuşak Gücü ve Egemen Demokrasi”.
<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/316> [22.03.2010].

Yılmaz, Hakan. “Türkiye’yi Avrupa Haritasına Sokmak”. **Avrupa Haritasında Türkiye**, ed.Hakan Yılmaz. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Yurdusev, Nuri. “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”. **Türkiye ve Avrupa**. Ed. Atilla Eralp, Ankara: İmge Yayınevi, 1997: 7-17.

Yüce, Çağrı Kürşat. “Hazar Enerji Kaynaklarının Türk Cumhuriyetleri için Önemi ve Bölgedeki Yeni Büyük Oyun”. **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c, 1 (2008): 158-183

Yücel, Bülent. “Westfalya Anlaşmasından Nice Anlaşmasına Egemenlik Kavramının Tarihsel Seyri Bir Prototip Olarak Avrupa Birliği”. **AÜEHFD** c. 10, s. 1 (2006) http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2006_X_8.pdf [18.01.2010].

Diğer Kaynaklar

“21 Kasım 1990 Paris Şartı”. <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> [21.02.2010].

- “AB Bloğun Krizdeki Ekonomilerine Yardım Edebilir”, çev. Burcu Sağlam, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009). www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].
- “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu”. www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2948/diyalog.pdf [11.09.2010].
- “AB Kimliği ve Türkiye”. <http://turkiye-ab.blogspot.com/2009/04/avrupa-kimligi-ve-turkiye.htm> [03.01.2010].
- “AB Komisyonu Bakü’de Temsilcilik Açtı”. <http://www.lpghaber.com/AB-KomisyonuBaku-de-Daimi-Temsilcilik-Acti--haberi> [25.01.2009].
- “AB Rekabet Hukukunda Son Gelişmeler ve Türk Rekabet Hukukuna Muhtemel Yansımalar”. <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/etkinlikkitap/etkinlikkitap7.pdf> [14.01.2010].
- “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Stratejisi”. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/AB_VE_ORTA_ASYA.doc [01.05.2010].
- “Action Fiche for Azerbaijan”, http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2010/af_aap_2010_aze.pdf [13.01.2011].
- “Amsterdam Antlaşması”. <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Amsterdam%20Antlasmasi.pdf> [11.12.2009].
- “Avrupa Adalet Divanı”. <http://turkiye-ab.blogspot.com/2009/05/avrupa-adalet-divan.html> [03.01.2010].
- “Avrupa Birliği Azerbaycan’a 130 Milyon Mali Yardım Yapacak”. <http://www.1news.com.tr/azerbaycan/siyaset/20101215053019047.html> [04.01.2011].
- “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’ye Bakış”. http://www.tasam.org/images/tasam/absurecindetr_sk.pdf [17.10.2009].
- “Avrupa Birliğinin Komşuluk Politikası”. http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/Kom%C5%9Fuluk%20Politikas%C4%B1.pdf [11.10.2009].
- “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Helsinki Nihai Senedi”, <http://www.scribd.com/doc/39021781/AG%C4%B0Tve-Helsinki-Nihai-Sozle%C5%9Fmesi> [12.03.2010].
- “Avrupalılık Kimliği Şartı”. <http://www.eurplace.org/diba/citta/cartaci.html> [11.10.2010].
- “Azerbaycan’da Avrupa Konseyi Kültür Bakanları Konferans Yapılıyor”. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4394701> [12.03.2010].

- “Bürüksel İş Mevzuatının Tırpanlanma Baskısına Direniyor”. çev. Nurettin Çakıroğlu, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009). www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].
- “Country Strategy Paper 2003-2006 Tacis National Indicative Programme 2004-2006 Georgia”, http://eeas.europa.eu/georgia/csp/03_06_en.pdf [16.01.2011].
- “Davignon Report 27.01.1970”. <http://www.ena.lu/> [11.12.2009].
- “Dünyanın Satranç Tahtası Kafkasya”. <http://news.circassia.us/haberdetay.asp?ID=1> [12.05.2010].
- “European Governance: A White Paper”, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf [11.09.2010].
- “European Neighbourhood Policy”, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/european-neighbourhood-policy-enp-archived/article-129625> [12.01.2011].
- “European Neighbourhood and Partnership Instrument Georgia Strategy Paper 2007-2013”. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf [19.01.2007].
- “European Neighbourhood and Partnership Instrument Armenia Country Strategy Paper 2007-2013”. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_armenia_en.pdf [13.01.2011].
- “Freedom Support of Act.” <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/b920401.htm> [06.03.2010].
- “Financial Aid to Armenia and Azerbaijan an Unequal Relationship”. [https://teas.eu/sites/default/files/AID\(ff\).pdf](https://teas.eu/sites/default/files/AID(ff).pdf) [11.01.2011].
- “Gürcistan’dan AB Yolunda İlk Adım”, <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/index.php/genel-haberler/1981-gurcistan.html> [15.01.2010].
- “Kaliteli Çalışma İlişkileri, AB’nin Krizi Aşmasına Yardımcı Olabilir”. çev. Aydın Erdoğan, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Daire Başkanlığı**, s. 45 (2009). www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].
- “Maastricht Antlaşması”. <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> [21.01.2010].
- “Nice Antlaşması”. <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Nice%20Antlasmasi.pdf> [05.11.2009].
- “Paris Şartı.” <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> [21.02.2010].

“Prag Uyarıyor: Finansal Kriz Genişlemeyi Yavaşlatıyor”. Çev. Esra Düzenli, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, s. 45 (2009). 11. www.tcsge.org/CSGB-AB-BULTEN-SAYI45.pdf [14.01.2010].

“Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council concerning the European Year of Intercultural Dialogue”, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=> [12.04.2010].

“Radio Free Europe/Radio Liberty”. <http://hoorferl.stanford.edu> [15.01.2011].

T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı (Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Kasım 2002).

“The European Neighborhood Policy at the Time of its Implementation: Which Action Plan”. http://www.iris-france.org/docs/pdf/actu_europe/2007-12-18-en.pdf [12.01.2010].

“The South Caucasus (Armenia, Azerbaijan Georgia)”. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en//FTU_6.4.3.pdf [11.10.2010].

“Türkiye ve Ermenistan: Kalıpları Kırmak ve Sınırları Açmak”. http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/199-turkey-an-armenia-...opening-...minds-opening-borders.aspx?alt_lang=tr [11.05.2010].

“Uluslararası Af Örgütü 2009 Raporu”. www.amnesty.org.tr/ai/system/files/yillikrapor2009.pdf [11.12.2009].

ÖZGEÇMİŞ

Yazar lisans öğrenimi Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamlamış, 2005 yılından mezun olmuştur. Halen özel sektörde çalışmaya devam etmektedir.